

М. С. Долинська

**УКРАЇНСЬКЕ
НОТАРІАЛЬНЕ ПРАВО**

Навчальний посібник

Київ
Юрінком Інтер
2015

УДК 67.76я73
ББК 347.961(477)(075.8)
Д14

Автор

Долинська Марія Степанівна

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Рецензенти

Бортник Н. П. — доктор юридичних наук, доцент,
заступник директора Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»,

Бояківський О. В. — голова Відділення Нотаріальної палати України
у Львівській області,
завідувач Першої Львівської державної нотаріальної контори,
заслужений юрист України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 26 листопада 2014 р.)*

Долинська М. С.

Українське нотаріальне право : навч. посіб. / М. С. Долинська. — К. :
Д14 Юрінком Інтер, 2015. — 248 с.

ISBN 978-966-667-634-7

У навчальному посібнику на підставі чинного законодавства висвітлюються: становлення інституту нотаріату, основні функції та принципи нотаріату, суб'єкти нотаріального права, організація діяльності нотаріальних органів. Видання містить викладення як теоретичних, так і практичних аспектів нотаріальної діяльності.

Для студентів, наукових працівників, юристів-практиків.

УДК 67.76я73
ББК 347.961(477)(075.8)

ISBN 978-966-667-634-7

© Долинська М. С., 2015
© Юрінком Інтер, 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. Історія розвитку нотаріату	7
1. Виникнення та розвиток інституту нотаріату в Західній Європі	7
2. Історія нотаріату України	14
3. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях	25
4. Нотаріат у радянській Україні	32
5. Нотаріат незалежної України	41
6. Основні системи нотаріату	47
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	50
Розділ 2. Нотаріат в Україні. Нотаріальне право України: поняття, система . . .	51
1. Поняття нотаріату та його функції	51
2. Предмет і методи нотаріального права	58
3. Принципи нотаріального права	60
4. Джерела нотаріального права	67
5. Система нотаріального права. Нотаріальне право як галузь права, наука та навчальна дисципліна	74
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	78
Розділ 3. Суб'єкти нотаріального права України	79
1. Загальна характеристика суб'єктів нотаріального права	79
2. Організація роботи державних нотаріальних контор	81
3. Організація роботи державних нотаріальних архівів	84
4. Діяльність Міністерства юстиції та управлінь юстиції в галузі нотаріату	86
5. Українська нотаріальна палата як орган самоврядування нотаріусів	91
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	94
Розділ 4. Компетенція нотаріальних органів і посадових осіб щодо вчинення нотаріальних дій	95
1. Компетенція нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій	95
2. Компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення нотаріальних дій	96
3. Вчинення нотаріальних дій консульськими установами та дипломатичними представництвами України за кордоном	99
4. Повноваження посадових та службових осіб щодо посвідчення заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених	102
<i>Запитання і завдання для самоконтролю</i>	105
Розділ 5. Нотаріуси України	106
1. Правовий статус нотаріуса	106
2. Порядок доступу до професії нотаріуса. Вища кваліфікаційна комісія нотаріату	111

3. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю . . .	123
4. Анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю . . .	127
5. Особливості правового статусу нотаріусів, що працюють у державних нотаріальних конторах та державних нотаріальних архівах	129
<i>Запитання і завдання для самоконтролю . . . . .</i>	<i>136</i>
Розділ 6. Приватна нотаріальна діяльність	137
1. Реєстрація приватної нотаріальної діяльності. Вимоги до робочого місця приватного нотаріуса	137
2. Права та обов'язки нотаріуса. Відповідальність нотаріуса	148
3. Фінансове забезпечення діяльності нотаріуса. Оподаткування приватних нотаріусів	152
4. Зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса	157
5. Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса	159
<i>Запитання і завдання для самоконтролю . . . . .</i>	<i>162</i>
Розділ 7. Загальні засади здійснення нотаріальної діяльності	163
1. Гарантії нотаріальної діяльності	163
2. Таємниця вчинення нотаріальних дій	164
3. Територіальна компетенція нотаріусів	168
4. Оплата вчинюваних нотаріальних дій	170
5. Правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю	179
<i>Запитання і завдання для самоконтролю . . . . .</i>	<i>192</i>
Розділ 8. Нотаріус у системі фінансового моніторингу	193
1. Поняття фінансового моніторингу, об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу	193
2. Компетенція та повноваження Державної служби фінансового моніторингу України та Міністерства юстиції України як уповноважених суб'єктів державного фінансового моніторингу	199
3. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу	202
4. Перевірки Міністерством юстиції України нотаріусів як суб'єктів фінансового моніторингу та відповідальність нотаріусів за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»	212
<i>Запитання і завдання для самоконтролю . . . . .</i>	<i>218</i>
Розділ 9. Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень	220
1. Поняття державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень	220
2. Органи державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень	223
3. Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень	225
4. Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно.	229
<i>Запитання і завдання для самоконтролю . . . . .</i>	<i>233</i>
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	234

Вступ

Нотаріат України відіграє важливу роль у здійсненні правоохоронної функції держави. До обов'язків нотаріуса належить сприяння громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснення їх прав і обов'язків, попередження про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Із проголошенням незалежності Україна впевнено стала на шлях радикальних реформ. Зокрема було проведено економічні реформи, які сприяли розвитку та зміцненню інституту приватної власності в державі та потребували радикальних змін також і в правовій сфері.

Поява значної кількості приватних власників передбачає постійний перерозподіл власності, зокрема нерухомості. Власність є тією фундаментальною основою, що забезпечує існування будь-якого суспільства — організованої сукупності людей¹.

Формування ринкових відносин обумовило також необхідність проведення радикальної реформи органів нотаріату, який є однією з ланок правової системи. Роль нотаріату в правовому забезпеченні економічних відносин підтверджується світовою практикою. Від якості діяльності нотаріату залежить нормальне функціонування цивільного обороту держави, ефективність охорони і захисту майнових прав та законних інтересів громадян та інших суб'єктів господарювання.

Саме нотаріат відіграє вагомую роль у регулюванні економічних відносин, забезпечує більшу стійкість і гарантованість у поведінці учасників цивільних та господарських правовідносин, дає можливість скоротити кількість правопорушень, ліквідує об'єктивні передумови їх вчинення.

Закон України «Про нотаріат», що набув чинності 1 січня 1994 р., створив новий правовий інститут — нотаріуса, який займається приватною нотаріальною діяльністю. Запровадження інституту приватного нотаріату в Україні сприяло більш широкому доступу громадян до професії нотаріуса. Останніми роками значно зріс престиж професії нотаріуса, а кількість бажаючих опанувати цю професію щороку зростає. Тому важливим є питання підготовки кваліфікованих працівників для діяльності в системі нотаріату.

Діяльність органів нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб постійно перебуває під пильним наглядом держави. Так, Міністерством юстиції України розроблено

---

¹ Заїка Ю. О. Право власності. Спадкове право / Ю. О. Заїка, В. М. Співак. — К.: Наукова думка, 2000. — С. 5.

Концепцію реформування органів нотаріату України, яка затверджена наказом Міністерства юстиції України від 24 грудня 2010 р. за № 3290/5. Метою Концепції є сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату та побудови чіткої структури нотаріальних органів з метою надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового і системного реформування українського нотаріату.

Станом на жовтень 2014 р. в Україні функціонувало 825 державних нотаріальних контор та зареєстровано 5707 приватних нотаріусів.

Метою даного посібника є формування теоретичних та практичних знань, які б допомогли студентам, стажистам у набутті необхідних основ нотаріальної діяльності, а також підвищення професійного рівня кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів.

Розділ 1

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ НОТАРІАТУ

1. Виникнення та розвиток інституту нотаріату в Західній Європі

Нотаріат — це правовий інститут, носії якого — нотаріуси — уповноважені державою здійснювати і посвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили. Саме тому історія нотаріату співпадає з історією доказів, коли усним доказам на зміну прийшли письмові.

Історично генезис інституту нотаріату пов'язаний з розвитком цивільного обороту, з об'єктивною необхідністю сприяти його учасникам у здійсненні угод і юридичному закріпленні їх дій, в охороні їх прав. Нотаріат є невід'ємною складовою частиною будь-якої правової системи, він дозволяє державі успішніше здійснювати її правоохоронні, фіскальні і судово-юрисдикційні функції¹.

Зародження «нотаріату» відбулося ще тисячоліття тому у Вавилоні, Єгипті, Іудеї, Греції, де існували писарі-канцеляристи, які вели численні прибутково-витратні книги, періодично складали кадастр усіх земель в країні, переписували населення і його майно. Функції посадових осіб, що забезпечували формування доказів, виконували в Єгипті агорономи, в Греції — ієромемнеси чи епістати, які були священнослужителями. Там з'являлися законодавчі акти, зафіксовані на кам'яних брилах, глиняних табличках, дощечках, папірусі чи пергаменті.

Та найбільшого розвитку за стародавньої епохи юриспруденція досягла в Римі. Від давньоримського законодавства людство успадкувало значущу правову систему, стрижнем якої був ретельно розроблений інститут приватної власності; римські правники-юрисконсульти стали авторами багатьох класичних термінів, визначень, формулювань тощо. Внаслідок накопичення правового матеріалу склалися традиційні форми, яких належало дотримуватися при укладанні та редагуванні тих чи інших актів².

У Стародавньому Римі ще в період республіки (приблизно III ст. до н. е.) у населення виникли потреби у юридичних послугах. Переважна частина цих послуг полягала в механічній роботі над текстами документів

---

¹ Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи / Л. Ясінська; Одеська національна юридична академія // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць. — Вип. 17. — О.: Юрид. літ., 2003. — С. 79–80.

² Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України / Михайло Кальницький; Укр. нотар. палата. — К.: Гопак, 2008. — С. 8.

відповідно до встановлених норм, які виконували численні писарі. Серед них вагоме місце посідали особи, до обов'язків яких входило підведення правового випадку під ту чи іншу формулу (дотримання формул було обов'язковим для всіх, хто звертався до судових установ). До таких осіб передусім належали писарі (прийнято вважати, що вони і є попередниками нотаріусів у давніх цивілізаціях)¹.

Серед них вагоме громадське значення мали *scribae* — писарі, які перебували на державній службі та призначалися довічно. До їх обов'язків входило вчинення публічних документів та копій з них, повідчених від магістрату, оформлення журналів засідань у судах. У період імперії такі писарі почали об'єднуватись у канцелярії при римських магістратах із складною бюрократичною організацією.

Поряд із офіційними у багатьох приватних осіб були приватні писарі, які відігравали роль своєрідних власних секретарів-консультантів. Вони або працювали за вільним наймом (*exceptores*), або призначалися з освічених рабів (*notarii*). Останній термін уже більше схожий зі словом «нотаріус». Він походив від назви особливих стенографічних знаків (*notae*): домашній писар записував такими знаками під диктовку господаря зміст документа, якому мав надати бездоганної юридичної форми. Пізніше, вже на початку нової ери, нотаріусами називали імператорських секретарів.

Згодом, відповідаючи зростаючому рівню юриспруденції, виникла особлива інституція — так звані табеліони (*tabelliones*). «Під іменем табеліонів розуміються особи, які, не перебуваючи на державній службі, займалися у вигляді вільного промислу складанням юридичних актів та цінних паперів під контролем держави для всіх потребуючих в них, за встановлену законом винагороду»².

Табеліоном міг бути лише вільний громадянин, який достатньою мірою володів правовими знаннями, був прийнятий до корпорації табеліонів і затверджений на посаді префектом міста.

Щодо самого порядку вчинення актів табеліонами, то він починався складанням проекту угоди (*scheda*), з якого потім на особливому папері (*protocollum*) писався сам акт; після прочитання він підписувався контрагентами і табеліоном із зазначенням місця і часу його здійснення і прикладенням печаток. Присутність при цьому свідків стала обов'язковою лише з часів Юстиніанового законодавства, що вимагало в новелі 73 наявність на кожному табеліональному документі підписів не менше трьох свідків, хоча іноді число свідків, за бажанням сторін, досягало семи осіб.

Ми погоджуємося з думкою Л. Ясінської про те, що за своєю зовнішньою структурою розглянутий римсько-правовий інститут мав багато

¹ Пиєпу Ж.-Ф. Професіональне нотаріальне право / Ж.-Ф. Пиєпу, Ж. Ягр. — М., 2001. — С. 37.

² Ляпидевский Н. П. История нотариата / Н. П. Ляпидевский. — М., 1985. — Ч. 1. — С. 57.

спільного із сучасним нотаріатом, але все-таки їх не можна ототожнювати, оскільки, незважаючи на здійснюваний державною владою суворий контроль за діяльністю табеліонів, укладені у них акти не мали публічної сили і не були наділені жодними перевагами перед приватними документами.

Значно більше спільного із сучасним нотаріатом мав інший інститут римського права, хоча не отримав спочатку широкого розповсюдження. Це — явка (пред'явлення) табеліональних документів у суді із занесенням їх до протоколу. Явка ця належала не лише до таких документів, які в силу самого закону повинні були бути внесені до протоколу під страхом їх недійсності (дарування на великі суми, судові заповіти та розпечатувані заповіти), а й до інших документів та актів, якщо на це була воля сторін¹.

Шляхом такого протоколювання документи, посвідчені табеліонами, отримували силу публічних актів і ставали безспірними. У цьому випадку, як бачимо, прослідковується очевидна схожість із сучасними принципами нотаріату, який покликаний не лише надавати правову допомогу громадянам, а й здійснювати правозастосовчу діяльність, захищаючи при цьому суб'єктивні права і законні інтереси фізичних і юридичних осіб, фіксуєючи і посвідчуючи безспірні права осіб, надаючи цим правам публічної сили й доказовості офіційного визнання від імені держави².

Звідси випливає, що римський табеліонат відіграв виключно допоміжну, другорядну роль помічника-порадника приватних осіб, недостатньо знайомих із суворими та складними вимогами сучасного їм римського права.

Поряд із світським інститутом табеліонів, що з плином часу отримувал дедалі більшого поширення, у сфері християнської церкви виникає аналогічна йому установа — нотаріат. Спочатку (приблизно у III ст. н. е.) при єпископах, а згодом — і при абатах та інших церковних урядниках під час їхніх бесід із народом були присутні спеціальні особи (нотаріуси), зобов'язані записувати такі бесіди і складати протоколи. Згодом такі нотаріуси зустрічаються не лише у папських, патріарших і єпископських канцеляріях, а й при абатах та інших нижчих церковних урядниках, причому вони починають об'єднуватись у корпорації бюрократичного характеру.

Маючи значний вплив на правове життя держави, церква не обмежилась організацією нотаріату, покликаного слугувати виключно потребам церковного управління, а із плином часу почала впроваджувати цей інститут і у світське життя, шляхом призначення окремих нотаріусів, котрі конкурували з табеліонами і публічними писарями римського права. При

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 4–5.

² Черниш В. Незалежний нотаріат — необхідна умова становлення громадського суспільства в Україні / В. Черниш // Право України. — 2000. — № 9. — С. 4–8.

цьому вже з VIII ст. запроваджених церквою світських нотаріусів підносять до рангу державної посади, що затверджується духовною владою¹.

Під час та після великого переселення народів, створений варварами на уламках Римської імперії, новий порядок не викликав суттєвих реформ у внутрішньому устрої завойованих земель. Збереження за римським правом його попереднього значення справило могутній вплив на правову систему германських племен, а в результаті його рецепції країнами Європи разом із матеріальними нормами був запозичений і нотаріальний інститут².

Після завоювання Римської імперії варварами їхня правова система знала могутнього впливу римського права, адже, не маючи писаних законів, вони були особливо схильні до легкого запозичення чужих юридичних норм і принципів, які, без сумніву, стояли на вищому шаблі розвитку, ніж їх власне звичаєве право. Завдяки цьому впливу римської юриспруденції в національному праві варварів з'являються перші поняття про документ і нотаріат, які були їм невідомі до зіткнення з римлянами. Отже, інститут табеліонату, що розвинувся в часи Римської імперії, зберігся без змін і після нашествия варварів: як під час владарювання Теодориха Великого, так і згодом, після підкорення Італії лангобардами. Проте, як за своїм змістом, так і за зовнішньою формою ці документи ще мало чим відрізнялися від римських табеліональних актів імператорського періоду і свідчили лише про початок рецепції римського права³.

Протягом IX—X століть в Італії відбувається процес авторизації нотаріусів (затвердження їх на посаді представниками верховної влади). У XI ст. в Італії вже існували школи нотаріусів, найвідоміша з яких знаходилася в Болоньї.

Новим етапом в історії нотаріату стало законодавство доби імперії Карла Великого, який, не скасовуючи правові системи підкорених ним народів, водночас запровадив проголошення капітуляріїв — загальноімперських законодавчих актів. Зокрема капітулярій 803 року став першим кроком з боку верховної влади щодо авторизації нотаріальної посади. Згідно з ним нотаріуси (*notarii electi*) отримували посаду від імператорських комісарів — зендграфів, розподілялися по округах і були зобов'язані з'являтися на громадські збори для укладання судових рішень, а разом з тим — і приватних угод. З часом імператор запровадив порядок, від-

¹ Объяснительная записка к проекту новой редакции Положения о нотариальной части. — С.П., 1904. — Ч. 1. — С. VI (Введение).

² Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 41.

³ Ясінська Л. Становлення нотаріальної діяльності в Римі та її поширення на країни Західної Європи / Л. Ясінська ; Одеська національна юридична академія // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. — Вип. 17. — О. : Юрид. літ., 2003. — С. 82—83.

повідно до якого усі єпископи, абати і графи при здійсненні владних функцій повинні були користуватися послугами авторизованих нотарів.

Справу Карла Великого у формуванні нотаріальної системи продовжив його внук Лотар I, який законом 843 р. окреслив порядок виконання *notarii electi* своїх обов'язків. Так, авторизовані нотарі, перш ніж обійняти посаду, присягалися діяти згідно з вимогами закону; за вчинення актів отримували встановлену плату (заборонялося стягувати плату із сиріт та бідних); мали право вільно працювати лише у межах свого округу. На громадських зборах вони публічно, у присутності представників влади, виголошували тексти судових рішень та приватних документів. У такий спосіб акти набували публічного значення. У разі занедужання приватної особи, котра хотіла вчинити якийсь документ, нотарі повинні були прийти до неї та, оформивши акт у присутності свідків, негайно повідомити про це єпископа чи графа, або прочитати документ на зборах — для надання йому публічності.

Так, у франкській державі було створено королівську канцелярію, до складу якої входили декілька нотаріусів. Очолював канцелярію референдарій, а згодом — канцлер. Крім того, при Каролінгах була утворена особлива канцелярія при вищому судовому органі, члени якої, нотаріуси, крім контрастигування королівських грамот і дипломів, посвідчували також і приватні документи, в результаті чого останні набували характеру публічних актів. Значення їх було настільки великим, що оспорювання таких документів заборонялося під страхом смертної кари. На місцях, при окремих судових і адміністративних органах також перебували провінційні нотаріуси, яких згідно із капітулярієм Карла Великого 803 р. затверджував на посаді представник влади (зендграф), після чого вони вносились до списків імператорської канцелярії. Таким чином, провінційний нотаріат із вільної професії поступово перетворювався на державну посаду, що авторизувалася самим імператором¹.

Структура та стандартні формули актів (які укладалися поки що латинською мовою) в основному збереглися з давньоримських часів. Новацією стало застосування печатки для посвідчення документів, виголошених на громадських зборах. Спочатку це була особлива судова печатка; згодом (з XI ст.) до практики увійшли власні печатки авторизованих нотарів.

Слід зазначити, що *notarii electi* були призначені все-таки у недостатній кількості, аби задовольнити потреби населення в юридичних послугах. Тому поряд із авторизованими нотарями подекуди продовжували існувати й табеліони (або міські нотаріуси). Престижність, кар'єрні можливості та значна вигідність посади, яку обіймали *notarii electi*, спонукали

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 41–42.

табеліонів також домагатися для себе урядової авторизації. Влада охоче задовольняла їх. У XI ст. цей процес набув невідворотного характеру: практично всю нотаріальну діяльність здійснювали *notarii electi*. Можна стверджувати, що саме тоді в Італії відбулося остаточне перетворення нотаріальної справи з вільного допоміжного зайняття фахівців-консультантів на офіційно авторизовану професію державного рівня.

У XII ст. Франція, а у XIV ст. Німеччина провели рецепцію нотаріального інституту в тому вигляді, в якому він існував у цей час в Італії (обов'язкова авторизація нотаріусів; певні вимоги до кандидатів на посаду, як-от: стать, вік, моральні критерії, складання іспиту; організація нотаріальних корпорацій, які здійснювали нагляд за діяльністю її членів).

Класичним втіленням латинського нотаріату став французький нотаріат, який був запроваджений ще у XII ст. Саме Франція відіграла у розвитку нотаріату не менш вагому роль, ніж Італія за часів Середньовіччя та Ренесансу.

Поворотною датою став 1270 р., коли король Людовик IX Святий запровадив 60 посад нотаріусів при Паризькій судовій палаті для вчинення публічних актів. Таким чином було реформовано безспірну юрисдикцію.

У 1300 і 1302 рр. Філіп IV Красивий, залишивши за собою право призначати нотаріусів, розповсюдив цей інститут на всю Францію. Королівським указом 1304 р. створюється реєстр, до якого кожен нотаріус повинен був вносити заповіти, договори, а також розміри зборів за виконані ним дії. При Франциску I і Генріху II (XVI ст.) потреби королівської скарбниці викликають зростання кількості нотаріусів шляхом розподілу нотаріальних функцій. Нотаріуси складають оригінали документів, табеліони — засвідчені копії з оригіналу і просто копії; охоронці печаток ставлять печатки для надання актам обов'язкової сили, а охоронці записів забезпечують збереження документів. У 1597 р. Генріх IV і в 1706 р. Людовик XIV об'єднують ці різноманітні функції у рамках однієї посади. Розрізнялися королівські нотаріуси, компетенція яких розповсюджувалася на судові округи (за винятком нотаріусів Парижа, Орлеана, Монпельє, які були повноважними в межах усієї Франції), і сеньйоріальні, яких призначали сеньйори. В такому вигляді інститут французького нотаріату існував до Великої революції, коли 27 вересня — 6 жовтня 1791 р. був обнародований закон, який разом із скасуванням феодальної системи позбавив сеньйорів права призначення нотаріусів, відмінив купівлю-продаж посади нотаріуса і встановив єдину для всіх територію діяльності¹.

Перемогу нових ідей над старими принесло правління Наполеона Бонапарта. Зокрема в серпні 1800 р. була створена комісія з підготовки ново-

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 42.

го Цивільного кодексу. 16 березня 1803 р. (або за французьким республіканським календарем — 25 Вентоза XI р.) запровадили новий закон, яким було введено інститут нотаріату в тому вигляді, в якому він зберігся з незначними змінами до початку Першої світової війни. Вказаний закон вважається основоположним законом французького нотаріату.

В основу Кодексу було вкладено багато принципів та правил римських дигестів, французьких нормативних актів та правових звичаїв того часу. Фактично цей правовий документ є результатом синтезу діючих на той час норм римського та звичаєвого права, перевірених часом норм середньовічних королівських статутів і ордонансів, а також постанов і регламентів республіканського законодавства. Вступивши в силу, він здійснив заміну понад 14 000 законодавчих актів, які були прийняті в попередні роки революційним урядом Франції, які змінили, в свій час, багато середньовічних цивільно-правових інститутів¹.

Відповідно до цього закону нотаріуси стали публічними посадовими особами, які призначалися представником виконавчої влади (президентом) за клопотанням попередника пожиттєво. Кожний нотаріус був зобов'язаний жити в місці, призначеному йому урядом. Нотаріуси розподілялися на три класи — при судових палатах, судах першої інстанції та мирових суддях. Нотаріусам заборонялося здійснювати свої повноваження за межами свого району. Порушення цієї заборони вело лише до каральних наслідків для нотаріуса, але в жодному випадку не вело до нікчемності цих дій з точки зору закону. Чисельність нотаріусів у кожній місцевості визначалася самим урядом та могла бути скороченою тільки за дотримання особливих, вказаних у законі умов.

Всі акти безспірної юрисдикції підлягали веденню нотаріусів. На них покладалося складання опису майна, здійснення публічних торгів, видача різного виду свідоцтв, шлюбних договорів, актів про усиновлення дітей, встановлення іпотеки та інше.

Найхарактернішими рисами французької моделі нотаріату були:

- повне відокремлення спірної юрисдикції від безспірної і передача останньої виключно у відання нотаріуса;
- надання нотаріальним актам сили судових рішень, що забезпечувало примусове їх виконання без участі судової влади;
- визнання за нотаріусами права рекомендувати свого наступника на посаді, що спричинило випадки їх купівлі-продажу, на відміну від інших посад публічного характеру;
- призначення нотаріуса на посаду пожиттєво, що забезпечувало його самостійність і незалежність.

¹ Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В. Захватаева ; предисл. : А. Довгерт, В. Захватаев ; приложения 1—4 В. Захватаева ; отв. ред. А. Довгерт. — К. : Истина, 2006. — С. 4.

Розвиток інституту нотаріату в Німеччині також мав свої особливості. Організація німецького нотаріату цього періоду характеризувалася, по-перше, відсутністю єдиного законодавства для всіх земель; по-друге, суміщенням судових, адвокатських і нотаріальних функцій. Ці особливості були наслідком багатовікової феодалної роздробленості Німеччини, де окремі держави і князівства існували відокремлено один від одного, в результаті чого в кожному із них склались свої (багато в чому унікальні) юридичні норми¹.

У Німеччині появу нотаріусів італійського типу відносять до XIV ст. Імператор Максиміліан I в 1512 р. видав перший нотаріальний статут, який детально регламентував діяльність нотаріусів. Подальший розвиток цього інституту відбувався шляхом прийняття окремих партикулярних законів для різних місцевостей Німецької імперії, яка в той час була роздробленою державою. На початку XIX ст. у деяких німецьких державах відбувається рецепція французького права, що мала значний вплив на розвиток нотаріального інституту. В Німеччині поступово починають з'являтися різноманітні законодавчі акти, зразком для яких був французький закон 1803 р. Аналіз німецьких законів кінця XIX — початку XX ст., які регулювали діяльність нотаріату, свідчить, що вони в багатьох положеннях запозичили основні принципи французького нотаріату (можливість безпосереднього примусового виконання нотаріальних актів, позитивний характер посади нотаріуса та ін.). Разом із тим, у німців спостерігається відсутність чіткої межі між спірною і безспірною юрисдикцією, наслідком чого було підпорядкування нотаріусів нагляду судових установ і надання останнім деяких нотаріальних функцій².

Варто зазначити, що модель французького нотаріального інституту послужила прототипом для подібних установ по всій Європі.

Уся багатовікова історія нотаріальних органів підтверджує той факт, що цей інститут, на відміну від спірної судової юрисдикції, розвивався як безспірна публічна юрисдикція.

2. Історія нотаріату України

Слово «нотаріус» недарма має те саме латинське коріння, що й слово «нотувати» — тобто робити замітки на письмі. Адже нотаріат народжувався лише там і тоді, де й коли суспільство «дозрівало» до стабільного застосування писемного права, — зокрема у судочинстві та укладанні майнових договорів.

¹ Ясінська Л. Становлення інституту нотаріату в контексті європейської історії держави і права / Л. Е. Ясінська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Л., 2004. — Вип. 39. — С. 99.

² Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 15–16.

За часів Київської Русі владні повноваження належали князеві — як адміністративні, так і судові. Повноваження князь здійснював особисто або через призначених ним чиновників — посадників, воєвод (тисяцьких), тіунів тощо.

Одночасне підпорядкування князям керівної та судової справи свідчить, що безспірність тим чи іншим документам надавало прикладення княжої печатки. З огляду на це, перші формальні ознаки нотаріальних функцій на Русі вбачаємо в посаді «печатника», яка входила до княжої адміністрації. Очевидно роль печатника не обмежувалася суто механічною дією, адже він мав бути впевненим у достеменності змісту документів.

Стосовно безпосередніх обов'язків з княжого або церковного діловодства відомо, що за давньоруських часів їх виконували насамперед духовні особи як представники найбільш писемної чи освіченої частини суспільства.

Коли Київська Русь розпалася на окремі князівства, у кожному з них спостерігалася майже однакова система правових взаємин на засадах положень Руської Правди. Поступово, з розвитком економіки, удосконалювалася і правова система. Так, подекуди запроваджувалися більш розвинуті норми зобов'язального права, переважною формою укладання угод стала письмова, у деяких випадках — з реєстрацією державними урядовцями. Але це стосувалося насамперед Новгород та Пскова, де утворилися феодальні республіки і де спостерігався значний вплив європейських правових культур¹.

Праоргани українського нотаріату зародилися достатньо пізно, десь в XVI ст. Їх зародження і подальше існування було викликано розширенням торговельної діяльності і збільшенням торгового обороту, а усна форма операцій перестала відповідати вимогам часу та бажанню контрагентів забезпечити себе.

Задовольняти потребу складання документів у письмовій формі могли люди, які володіли грамотою та професійно складали письмові акти. Такими особами в основному були писарі, які в зародковому стані виконували функції духівника та нотаріуса.

Самим першим джерелом права в Україні було звичаєве право, яке сягає своїм корінням правових звичаїв Київської Русі. З появою письмових нормативних актів звичаєве право поступово перетворювалося на допоміжне джерело права. Звичай, як і релігія, і мораль, має тенденцію перетворюватися на право.

У період становлення Русі основним джерелом формування правових норм були старовинні звичаї (у тому числі торговельні) слов'янських племен, які об'єдналися у перші ранньофеодальні держави-князівства, а також князівська судова практика. Свідченням цього є тексти договорів

¹ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України / Михайло Кальницький ; Укр. нотар. палата. — К. : Гопак, 2008. — С. 19.

Русі з Візантією (X ст.), що містять норми візантійського і руського торгового права («статут», «закон руський»), церковні статuti X–XI століть, що регулювали шлюбно-сімейні відносини, юрисдикцію церковних судів.

Подальшим кроком, який надав поштовх розвитку українського правотворення та започаткував трансформацію від звичаєвого права до законотворчості у Київській Русі, було укладення договорів. Ці договори умовно можна поділити на три групи: міжнародні договори, договори князів між собою, договори князів з народом.

Про існування звичаєвого права говориться й у русько-візантійських договорах 907, 911, 945, 971 років. Посилання на Руський закон в цих договорах є першим документальним свідченням існування звичаєвого права на Русі, в основі якого був звичай нормативного характеру міста Києва та навколишніх земель.

Руський закон виявляється як добре опрацьоване, самобутнє законодавство, яке карає за злочини проти власності, яке знає тестаменти (заповіти). Система українського права відповідає вже розвинутому суспільству, що є свідченням того, що в Україні–Русі законодавство вже існувало до Руської Правди¹.

Значна кількість норм звичаєвого права виникла або зародилася ще за часів першої східнослов'янської держави із центром у Києві та значною мірою проіснувала майже без змін або із певними змінами майже до середини XVII – початку XVIII ст. Основна частина звичаєвого права вказаного періоду була використана в історичній пам'ятці писаного права – Руській Правді.

Руська Правда не тільки розкриває процес становлення права, а й сама є визначною пам'яткою права Київської Русі, її норми закріплювали привілейоване становище феодалів та їхнього оточення, посилено захищали життя і майно панівного класу. Руська Правда виникла на місцевому ґрунті і була результатом розвитку юридичної думки в Київській Русі. Водночас не слід забувати, що Русь існувала в оточенні інших держав і народів, котрі так чи інакше впливали на неї і вона впливала на них. Є підстави вважати, що норми Руської Правди відбилися на розвитку права західних слов'ян.

Підтвердженням про розвиток у державі зародкового нотаріату є положення про порядок спадкування (засновані на звичаєвому праву), які увійшли до Поширеної редакції Руської Правди (статті 90–109).

Руська Правда мала значний вплив і на становлення пізніших пам'яток права північно-східних слов'ян, таких як, наприклад, Псковська судна грамота, Судебник 1497 р., Судебник 1550 р. і навіть деяких статей Соборного уложення 1649 р.

¹ Чубатий М. Огляд історії українського права / М. Чубатий. – Мюнхен, 1947. – Ч. 1., вид. 111. – С. 14–15.

На розвиток права Київської Русі певний вплив справило введення християнства. З його поширенням православна церква стала використовувати різноманітні норми канонічного права, передусім візантійського. До такого роду пам'яток права належать Еклога (візантійський збірник VIII ст.), Прохірон візантійського імператора Василя Македонянина, який був виданий в VIII ст., Номоканон, Закон судний людям — південнослов'янська переробка Еклоги.

Статут великого князя Володимира — це документ, що відображає договір між князівською владою і церквою (митрополитом, єпископом). Він визначав становище церковної організації в державі. Встановлюючи забезпечення церкви у формі десятини від надходжень князівських, судових, торговельних мит, від приплодів худоби і збору врожаїв, Статут визначав поділ централізованої феодалної ренти та інших доходів між світською і церковною владою. Він також містив норми про передачу в юрисдикцію церкви справ, пов'язаних із внутрішнім життям сім'ї, справ церковних людей — членів причту та окремих соціальних груп, у яких була зацікавлена церква.

Слід зауважити, що слово «закон», на думку Б. Д. Грекова, має давньоруське походження¹.

Перші письмові форми операцій на Русі починають з'являтися в XII ст. Це окремі статутні і даровані грамоти удільних князів, а також невелика кількість документів, здійснюваних приватними особами, основним змістом яких було придбання і відчуження прав на землю і на холопів.

Перші вказівки на широке вживання письмової форми при складанні документів зустрічаються в Псковській і Новгородській судних грамотах. У Московській державі писемність при здійсненні юридичних операцій була остаточно встановлена Судебником Івана III 1497 р., який увів обов'язковий письмовий порядок для дій з холопами. Судебник Івана IV 1550 р. не містив прямих вказівок на здійснення операцій з нерухомістю у письмовій формі, але саме після нього письмова форма для подібних операцій стає правилом.

Таким чином, розвиток торгівлі привів до встановлення письмової форми практично для всіх договорів, операцій і дій. Усна форма використовувалася лише при дрібних операціях на незначні суми грошей.

Вважається, що низький рівень писемності населення і підвищення попиту на юридичні послуги дали поштовх до виникнення зачаткових нотаріальних функцій, які спочатку зосередилися в руках дяків і піддячих, як найбільш освічених і грамотних у письмі людей.

Головною діяльністю дяків і їх помічників — піддячих стало завідування всією письмовою частиною тієї урядової установи, при якій вони знаходилися: складання грамот, їх підписання, видача прохачам оригіналів документів, копій і довідок. Відомості про контроль держави за діяльністю дяків

¹ Греков Б. Д. Киевская Русь / Б. Д. Греков. — М., 1953. — С. 523.

не збереглися. Можливо, існували обмеження щодо наочної компетенції урядової установи, при якій знаходилися дяки і їх помічники. Разом із дяками в XVI ст. з'явився клас площадкових піддячих, призначений виключно для складання письмових актів у містах.

Перші відомості про те, що складання і написання різних приватних актів є зайняттям спеціальної групи людей — писарів-професіоналів, починають зустрічатися в кінці першої половини XVI ст. Ця спеціальна група, що носила спочатку різні найменування: писарів, площадкових писарів, площадкових дяків, піддячих з площі та ін., переросла згодом в єдиний стан площадкових піддячих.

Увага властей до площадкових піддячих спочатку була мінімальною, оскільки на перших порах разом з ними акти писали й інші особи, але саме писарі-професіонали поклали початок російському нотаріату.

Крім Івановської площі, в Москві були й інші «великі і дрібні площі». Одні площадкові організації, наприклад, Івановська площа, мали право здійснювати акти за всілякими операціями, інші, принаймні в кінці XVII ст., володіли вельми обмеженими правами: вони могли писати тільки деякі з них; до останніх, наприклад, належала площадкова організація при Посольському наказі.

Відомості про інші Московські «площі», крім Івановської, є, головним чином, за другу половину XVII ст., проте є вказівки на існування деяких з них і раніше. Одні, подібно до Івановської організації, існували самостійно і розташовувалися на площах, інші знаходилися при певних наказах світських або духовних властей.

Площадкові організації володіли достатньо широкою компетенцією. Складання приватноправових актів для громадян, що звертаються, було головною, але не єдиною їх роботою. Вони проводили також експертизу документів — про це свідчить пізніший указ від 9 грудня 1699 р., яким експертиза кріпостей (тобто операцій з нерухомим майном), вилучалася з Помісного наказу і передавалася наказовим дякам і піддячим. Крім того, площадкові піддячі вели іноді судові справи. Також вони заміщали піддячих наказів і воєводських установ і були головними кандидатами на вказані місця.

Епоху в розвитку нотаріального інституту склало Уложення царя Олексія Михайловича 1649 р., яке не лише впорядкувало та систематизувало діючі до його появи окремі укази, а й створило передумови та основу того складного порядку закріплення прав на майно, який був прийнятий у Зводі законів 1832 р. та зберігав свою силу протягом тривалого часу¹.

Таким чином, до XVII ст. сформувався особливий прошарок людей, до професійних обов'язків яких входило складання приватноправових актів і консультації з деяких правових питань. Розвиток і розширення їх діяльно-

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 18.

сті стимулювали зацікавленість держави не тільки в існуванні подібного професійного прошарку, а й у підпорядкуванні його своїм інтересам. Для цього державі необхідно було, перш за все, створити правові основи контролю діяльності піддячих, яка на той момент не регламентувалася якими-небудь спеціальними державними правовими актами, а базувалася більше на відносинах, що склалися, і звичаях. Контроль держави, що полягав у визначенні кількості піддячих і прийомі нових членів, розповсюджувався безпосередньо на самих членів площадкових організацій, але не стосувався їх діяльності.

Прагнучи підпорядкувати діяльність площадкових піддячих державі, Петро I почав свої перетворення з того, що ввів у 1699 р. гербовий папір (указ 23 січня 1699 р.), значно збільшивши тим самим актові мита. Цінність гербового паперу була поставлена в залежність від вартості самого акта. Недотримання цього правила вело до недійсності акта, плюс винний зобов'язаний був сплатити штраф.

Для забезпечення суворого нагляду за законністю здійснюваних актів і справного стягнення мита на користь державної скарбниці Петро встановив нові суворі форми здійснення актів практично для всіх операцій. Складання актів повинно було проводитися після попереднього повідомлення наказових суддів і у присутності свідків (указ від 9 грудня 1699 р.). Кріпості (операції з нерухомістю) повинні були підписуватися як сторонами, так і свідками, і заноситися до спеціальних книг, що заводяться в Помісному наказі. Порядок запису кріпостей також був регламентований подальшим указом від 10 січня 1701 р., через який всі кріпосні акти ділилися на три види з відповідними правилами їх запису і внесення до наказів. Правда, вже в 1705 р. це ділення кріпостей було змінено.

Указ від 15 квітня 1706 р. заснував нову особливу посаду «чолобитного писаря» з десятьма піддячими в підпорядкуванні. На чолобитного писаря був покладений обов'язок щодо рукоприкладства для кріпосних актів, стороною або сторонами яких були безграмотні особи. Для запису всіх здійснюваних за його допомогою документів писар вів спеціальні книги.

Врегулювавши процес здійснення актів, Петро I, бажаючи встановити абсолютний контроль за нотаріальною діяльністю, спробував створити перші урядові органи для здійснення правових актів. У 1701 р. кріпосні справи з ведення площадкових піддячих були передані у ведення Збройової Палати.

У 1708 р., після утворення губерній, кріпосні справи поступають у безпосереднє завідування губернаторам. У 1719 р. функціонувала Юстиц-колегія, при якій була створена Кріпосна контора, очолювана секретарем. До компетенції цієї установи входило все, чим раніше займався наказ Кріпосних справ. Право здійснення інших актів було передане різним наказам, заваленим численними державними справами.

Своїми діями Петро I намагався знайти оптимальний варіант контролю держави за особами, що здійснюють акти, котрі тягнуть правові наслідки, а також визначити умови здійснення актів і чіткі форми їх існування, що мало внести одноманітність у приватноправові акти і, як наслідок, сприяти забезпеченню законності в цивільних правовідносинах.

Створена ним система управління стала кроком уперед у державному будівництві. Заміна архаїчного наказового ладу виявилася одним із важливих елементів європеїзації і спробою покласти край беззаконню в умовах феодального правопорядку. Але через відсутність системи при створенні нових органів результати реформи були не цілком вдалими. Однією з причин недосконалості реформ, що проводилися Петром I, в офіційних документах називалася важка фінансова ситуація в країні, що не дозволяла тримати дорогу громіздку систему органів управління, суду або державного інституту нотаріусів. Крім того, піддячі наказів, усвідомивши нові можливості фінансового збагачення, стали відмовляти приватним особам у складанні актів або умисно затягувати їх вчинення з метою змусити останніх платити гроші. Інші чиновники також виявляли некомпетентність і хабарництво. В результаті Петро Великий повернув кріпосні справи назад у ведення площадкових піддячих. При цьому повернення було обставлене істотними змінами в статусі площадкових піддячих, які відтепер стали чиновниками, кріпосними писарями, що отримували платню згідно з «боярським вироком 1701 року».

Виходячи з вищевказаного, вбачається, що держава знайшла варіант контролю перших органів на Русі, що виконували нотаріальні функції: зробила площадкових піддячих чиновниками з фіксованою платнею, поставивши їх у безпосереднє підпорядкування уряду; всі свої акти площадкові тепер повинні були здійснювати відповідно до обов'язкових форм, встановлених царем, і на ним же затвердженому гербовому папері.

Тобто контроль держави був поширений і на самих піддячих, і на їх професійні обов'язки, поставлені в затверджені державою рамки діяльності.

Зміна ставлення держави до перших нотаріальних органів, з одного боку, була обумовлена загальною спрямованістю політики держави до абсолютизму, а з іншого, характеризувалася його прагненням до контролю за цивільним оборотом у країні, а також усвідомленням можливості поповнення державної скарбниці за рахунок суб'єктів цивільно-правових відносин.

Характерною межею законодавства про площадкових піддячих при Петрові I стало значне збільшення кількості імператорських указів, регулюючих окремі сторони їх діяльності і особливості правового статусу. Але, в цілому, законодавче оформлення нотаріальних функцій площадкових піддячих все ще носило розрізнений і одиничний характер.

За правління Петра II було підписано указ про введення в дію Вексельного статуту, розробка якого була розпочата ще при Петрові I. Саме у цьому документі був уперше узаконений інститут публічних нотаріусів.

Що ж до українських земель, то у XIII ст. шлях їхнього розвитку надто деформований монголо-татарською навалою. Згодом, у XIV ст., основна частина цих земель потрапила під вплив Великого князівства Литовського. У Литовсько-Руській державі протягом деякого часу зберігалася стара князівська система влади, аж поки у XV ст. замість удільних князів не було запроваджено інститут намісництва.

Підґрунтям правових відносин на цих територіях спочатку була Руська Правда, яка була доповнена місцевими звичаями та великокнязівськими привілеями. У 1529 р. з'явився більш докладний звід правових норм — перший Литовський статут (в основі якого, зокрема, була Руська Правда). Він складався з 13 розділів, до яких входило 243 (за іншим списком — 272) статті-артикули щодо різних питань судово-процесуального, кримінального, цивільного, господарського права разом із постановами державного права. Щоправда, вже у 1544 р. постало питання про його перегляд в інтересах пануючих верств населення, зокрема шляхти. У 1566 р. було затверджено наступну редакцію зводу — другий Литовський статут (367 артикулів у 14 розділах).

Нові реалії, що склалися внаслідок об'єднання Литви й Польщі у Річ Посполиту згідно із Люблінською унією 1569 р., призвели до чергового перегляду законодавства. У 1588 р. набрав чинності третій Литовський статут (який мав уже 488 артикулів у 14 розділах). Слід зазначити, що всі три статuti були написані русько-українською мовою (вже на початку XVII ст. третій статут переклали польською мовою). Литовський статут регулював умови і процес складання заповітів на нерухоме майно, а також вказував на органи, які мали повноваження оформляти заповіти — земські або «городські» — того повіту, де цей заповіт складався.

Слушною є думка В. М. Черниша, яка полягає в тому, що Литовські статuti містять: вимоги щодо складання письмових документів; організаційно оформлюють ведення актових книг, у т.ч. статус писарів; не забороняють складати письмові документи неавторизованим писарям-нотаріусам. У цьому відношенні найбільш важливим є Розділ IV Литовського статуту, який називається «Про суддів та суди» та розділ VII «Про записи та продажі»¹.

До 1730 р. історія нотаріату була самотньою і тільки після Інструкції судам від 13 липня 1730 р. розпочинається новий етап у розвитку нотаріату Російської імперії, до складу якої входила на той час Україна. Після цього історія нотаріату в Україні багато в чому повторює історію нотаріату в Росії.

Юстиція Литовської Русі у Складі Речі Посполитої передбачала низку удосконалень в оформленні майнових угод. Основною формою їх укладання була письмова. Для більш важливих угод виникала необхідність ре-

¹ Черниш В. М. Цивільно-правові засади розвитку нотаріату в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / В. М. Черниш. — К., 2003. — 20 с.

естрації в суді. Щоб закріпити права на нерухоме майно (земельний наділ), потрібно було пройти складну процедуру: подати клопотання (чолобитну) керівникові регіональної адміністрації, отримати від урядової канцелярії «привілей», скріплений «печатником» (канцлером), та бути введеним у володіння. Таким чином, нотаріальні функції надання документам публічного та безспірного характеру виконували державні виконавчі або судові органи. У відповідних випадках ці повноваження відходили до міських інституцій, передбачених положенням Магдебурзького права — старовинних норм міського самоврядування. Ще у XIV ст. такі міста, як Володимир-Волинський, Львів, Кам'янець та інші отримали магдебурзький статус. У XV—XVI століттях литовська влада надала його багатьом містам Правобережної України, зокрема Києву; згодом воно поширилося й на Лівобережжя. Згідно із Магдебурзьким правом управлінські й судові функції щодо населення міст належали обраним міським радам — магістратам. Магістрат на чолі з війтом складався з ради та лави (остання переймалася переважно кримінальними справами). На розвиток нотаріальної діяльності в Україні у XIV—XVII століттях впливали різні правові системи, здебільшого польська і німецька, але цей розвиток був органічним продовженням власної правової традиції.

Між тим, починаючи з XV ст., на південних рубежах Литовсько-Руської держави почала формуватися нова потужна сила — українське козацтво, яке складалося з селян, міщан, навіть дрібної шляхти. Козацтво не визнавало над собою влади литовської чи польської адміністрації. Під тиском польсько-литовських урядових військ козаки перемістилися на острови у нижній течії Дніпра, що знаходилися за порогами. Керувала на Січі виборна старшина, очолювана кошовим отаманом. Судові повноваження належали військовому судді, який керувався усним звичаєвим правом. Діловодство провадив військовий писар, який складав і розсилав документи. До козацької канцелярії входили також «військовий підписарій» та кілька дрібних служителів. При війську перебували духовні особи, які за потреби надавали поради військовому писарю.

Майже шестирічна національно-визвольна війна (1648–1654) українського народу та Речі Посполитої завершилася звільненням з-під її влади Лівобережної та частини Правобережної України. Та складна ситуація, зумовлена війною, змусила українське керівництво до укладення договору з Московською державою. Відтак у 1654 р. звільнена частина України увійшла до складу цієї держави як автономна адміністративна одиниця.

Згідно з Березневими статтями на Україні зберігся той військово-адміністративний устрій, той управлінський і судовий апарат, що склався тут до моменту Переяславської ради. На теренах Гетьманщини існували також структури, що виконували нотаріальні функції, в тому числі у генеральному уряді діяла генеральна військова канцелярія, очолювана генеральним писарем, якого деякі джерела називали канцлером або нотарем.

Серед повноважень, покладених на нього, слід звернути увагу на завірення гетьманських універсалів про надання маєтності. У генерального писаря зберігалася державна гербова печатка та печатка генеральної військової канцелярії. Через генеральну канцелярію видавали копії документів, складали й завіряли майнові акти (уступні, дарчі, боргові та ін.), тобто проводили нотаріальну діяльність.

На нижчих адміністративних рівнях існували, відповідно, полкові та сотенні писарі й канцелярії, чії функції визначалися за аналогією з генеральними установами¹.

Запис та посвідчення угод на Гетьманщині у полкових та сотенних судах тривали до 1763 р., коли ці суди були скасовані. Були відновлені гродські, земські суди; у 1781–1796 рр. діяли палати цивільних судів. Вони разом із реформованими магістратами перебрали на себе нотаріальні функції попередніх судових установ. Тим часом на території Слобожанщини, Новоросії, Київського регіону реєстрацією і посвідченням майнових документів займалися губернські правління.

Наприкінці XVIII ст., внаслідок другого (1793 р.) та третього (1795 р.) поділів Польщі до Російської імперії відійшла значна частина правобережних українських земель.

В українських містах продовжували діяти «публічні» міські нотаріуси з обмеженою компетенцією, яка насамперед поширювалася на посвідчення та протести векселів, проте припускала й укладення угод на прохання приватних осіб. Нерідко міських нотаріусів називали «маклерами» (слово «маклер» німецькою мовою означає «причепа», «привереда», що свідчить про прискіпливість — високий професіоналізм нотаріуса).

Для найбільших міст, починаючи з 1831 р., запроваджували посади не лише міських, а й «приватних» маклерів-нотаріусів, які реєстрували принесені до протесту векселі або позикові листи. У 1832 р. вони отримали право укладати і посвідчувати будь-які «маловажні» акти, які не мали характеру кріпості, про що робили записи у спеціальних книгах. Зібрані фіскальні суми передавали до відповідного адміністративного органу.

Міських та «приватних» нотаріусів обирав місцевий загальний, що мав право голосу, із неодмінним затвердженням адміністративними органами. Нагляд за їх діяльністю здійснювали судові установи та губернські правління.

Також у цей період було запроваджено й інші маклерсько-нотаріальні інституції з вузьким колом діяльності, зокрема біржові нотаріуси, або маклери.

Одночасно з судовою реформою 1864 р. реорганізації зазнав і нотаріат. Відповідно до Положення про нотаріальну частину, затвердженого 14 квітня

¹ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України / Михайло Кальницький ; Укр. нотар. палата. — К. : Гопак, 2008. — С. 23.

1866 р., всі попередні нотаріуси та маклери, окрім біржових, припинили свою діяльність.

Головною ідеєю цього Положення було відокремлення нотаріальної частини від судової. Положення складалося з 217 статей, 41 з яких була присвячена побудові нотаріальної частини.

Відповідно до Положення завідування нотаріальною частиною під наглядом судових органів доручалося нотаріусам і старшим нотаріусам, що перебували при нотаріальних архівах. У тих містах, містечках, селищах, де не було нотаріусів, посвідчення актів за правилами положення про нотаріальну частину доручалося мировим суддям. Кількість нотаріусів, залежно від кількості народонаселення кожної місцевості, встановлювалася особливим розкладом, складеним міністерством юстиції. Нотаріуси перебували у віданні судів і призначалися на посади старшими головами судової палати за поданням голів окружних судів.

Нотаріусами могли бути лише російські піддані, повнолітні, щодо яких не було винесено обвинувального вироку суду чи громадянського осуду. Бажаючи зайнятися нотаріальною практикою також не мали права обіймати жодної іншої посади в державній чи громадській службі. У тих місцевостях, де ніхто не зголошувався стати на нотаріальну службу, уряд призначав відповідну особу, проте з оплатою її праці. Посада нотаріуса надавалася не інакше, як після випробування претендента головою окружного суду, старшим нотаріусом і прокурором щодо вміння правильно складати акти, знання форм нотаріального діловодства і необхідних для виконання обов'язків законів. Нотаріуси призначалися і звільнялися старшим головою судової палати за поданням голови окружного суду. Особа, якій надавалося право займатися нотаріальною діяльністю, повинна була скласти присягу в публічному засіданні окружного суду.

Важливим і потрібним було положення, за яким шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса, відшкодовувалась у повному обсязі.

Вперше було запроваджено поняття нотаріального акта. Абсолютно необхідною нотаріальна форма була для всіх документів (виняток становили духовні заповіти), що передбачали перехід чи обмеження права власності на нерухоме майно. Акти на нерухомість підлягали перетворенню на кріпосні шляхом їх спеціального затвердження старшими нотаріусами. Розрізнялися акти нотаріальні та домашні.

Відповідно до роз'яснення Сенату 1887 р. нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, зобов'язаний оцінити законність акта не лише за зовнішніми його ознаками, а й за внутрішнім змістом угоди, переконуючись, чи не спрямована вона в обхід закону. Він повинен також встановити особу громадянина, що звернувся за вчиненням нотаріальних дій, з'ясувати її дієздатність. Потім учасників договору допитували, чи дійсно вони з доброї волі бажають його здійснити і чи розуміють вони його зміст і значення.

Проект акта зачитували сторонам і після сплати ними відповідних зборів вносили до актової книги, де його підписували сторони, свідки і нотаріус. Сторонам видавали виписку, що мала однакову силу з внесеним у книги оригіналом. Здійснений в такий спосіб акт називався нотаріальним і вважався дійсним¹.

Скарги на дії нотаріуса подавалися зацікавленою особою до окружного суду.

Положення про нотаріальну частину 1866 р. регулювало діяльність нотаріату до 1917 р.

3. Особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях

На українських землях, які з другої половини XIV ст. увійшли до складу Польщі (Галичина та Волинь), було введено польське право. Дане право ґрунтувалося на тих самих принципах, що й в інших країнах середньовічної Європи, які обумовлювались впливом римського права. Актовою мовою Польщі виключно визнавалася латинь і лише в XVII ст. поряд із нею допускалась польська мова. Початки нотаріальної контори на польських землях сягають віддалених часів Середньовіччя і пов'язані з діяльністю нотаріальної костьольної контори. Хоч у Польщі відомими були і виступали також імперські нотаріуси, але значнішу роль відігравали папські нотаріуси, іменовані через Папу римського або уповноважену через нього особу.

Початково діяльність нотаріусів обмежувалася канцелярією гнєзненських архієпископів, де користувалися їх допомогою при складанні важливих документів. На подальший розвиток і зростання значення нотаріальної контори вплинули процеси, що проходили в XIV ст., з Тевтонським орденом, під час яких вимагають впровадження нотаріальної форми документа (так званого інструменту).

Поступово, після отримання права призначення нотаріусів через польських єпископів, нотаріальна контора з'явилася майже у всіх єпархіях. Від XIV ст. діяльність нотаріусів почали регулювати статuti synodalne. Під загрозою прокляття і неважливості акта забороняють виконання діяльності нотаріусам, які не підтвердили своїх уповноважень в єпископа або офіцјала і не були вписані до реєстра публічних нотаріусів (так званий *admisja*). Тільки акти, що складаються через уповноважених нотаріусів, мали поруку публічної віри. «*Ars notaria*» належало в Середньовіччі до звільнених мистецтв і розумілося як уміння переписувати і редагувати акти, як правило, спираючись на зразкові формуляри діяльності. Поступово від нотаріусів, якими могли бути тільки особи, які отримали від єпи-

¹ Ясінська Л. Організація нотаріальних органів за судовою реформою 1964 р. в Росії / Л. Ясінська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2000. — Вип. 35. — С. 122.

скопа довідку про «доброчесне життя і хорошу славу», почали вимагати також юридичного знання.

Невелике спочатку число папських нотаріусів почало поступово рости. Хоч вони були священиками і діяли, як правило, з папського уповноваження, їх роль не обмежувалася діяльністю в канцеляріях і костельних судах, надавала роботу їм також королівська канцелярія, інколи приватні особи. У 1543 р. король Сигизмунд I визнав за ними право складання заповітів для шляхти. Діяльність папських нотаріусів, їх істотна підготовка уплинули на перехід до юридичної практики ряду понять і форм з римського і канонічного права.

У XVI ст. право призначення апостольських нотаріусів мали в Польщі єпископи, офісјалові, каноніки, канцлери єпископського двору, а від XVIII ст. — папські нунції. Право створення нотаріусів отримала від Папи римського в 1594 р. також Академія Zamojska. Користуючись цими повноваженнями, навчено в ній і призначено в 1607—1767 рр. аж 115 нотаріусів. Численнішу групу складали ще в XV ст. імперські нотаріуси, які, імовірно, отримували номінації за кордоном. Папські нотаріуси пережили до кінця Республіки, а імперські — приблизно до половини XVII ст.

Щораз виразніше з плином часу диференціювання станової юстиції в Польщі спричиняло відмінність ролі нотаріальної контори і нотаріусів в окремих системах права: канонічного, міського і земного (дворянського). Через брак зацікавленості інституцією з боку державної влади нотаріальна публічна контора повною мірою склалася і виконувала свої функції тільки на ґрунті канонічного права. Термін «notarius», що з'явився також на ґрунті інших систем права Республіки, мав інше, ширше значення. Визначали ним у принципі всіх осіб, що приймали акти, відповідні канцелярські записи і документи, але також редакторів юридичних актів, секретарів, юридичних радників.

У міському праві «notarius» був начальником міської канцелярії, але, крім переписування ухвал міської влади, складав також протоколи і реєстрував діяльність у сфері цивільного права, що наближало трохи сферу його дії до публічного нотаріуса в системі канонічного права. Хоч не було юридичних перешкод до стикування костельної нотаріальної публічної контори з нотаріальною міською конторою, то такі випадки були рідкістю. Установу міського нотаріуса трактують як публічну, а до відповідного виконання через нього дорученої йому діяльності прикладають велику вагу. Серед міських нотаріусів від XVI ст. домінували світські люди, які одержували за свою роботу зарплатню від міста, а також від сторін.

Правова еволюція приватної власності принесла зростання значення судових книг, що проводилися через дворянські земельні і міські суди, які з часом отримали характер публічних книг. Витяги з їх змісту, що склалися в спосіб, сумісний з правом, являли службовий доказ виконання юридичної діяльності і мали першість перед іншими доказовими ресурсами.

Зростання значення судових книг, спричинене розвитком іпотечного права, а особливо — законом про записи з 1588 р., що є одним з найкращих прикладів польського іпотечного законодавства, внесли зміни в організацію канцелярії, сприяли розвитку світської нотаріальної контори. Перша службова згадка про регента (нотаріуса) в канцелярії міського суду походить з 1601 р.

1594 р. став відліковою точкою переходу від канонічного права до системи римського нотаріату. І особлива увага була звернена на нотаріальний знак та спосіб укладення нотаріального документа.

Польські королі втручалися в справи нотаріальної контори тільки на територіях, на яких домінував протестантизм.

Падіння Республіки як результат наступних розборів, скоєних через сусідні держави Росії, Австрії і Пруссії в 1772, 1793, а також 1795 рр., перервав еволюцію системи права, зробивши неможливим подальший процес перетворення нотаріусів у судових канцеляріях у публічних нотаріусів.

За часів Речі Посполитої, в 1833 р. було зроблено уніфікацію права про нотаріат, і 1 січня 1834 р. набрав чинності закон, який надав значення нотаріусові як особі, наділеній публічною довірою. Нотаріус хоча і не був державним службовцем, але під час своєї діяльності мав аналогічний захист. Створюється нотаріальне самоврядування, органом якого стає Нотаріальна палата. Нотаріуси територіально об'єднуються відповідно до району апеляційного суду.

До вступу в дію на території західноукраїнських земель Австрійського Нотаріального порядку від 25 липня 1871 р., нотаріальні функції на цих землях виконували канцелярії судів, які вели так звані актові книги (введені ще Литовським статутом 1529 р.). Вписаний писарем суду (його часто називали нотаріусом, тобто секретарем суду) до актових книг документ — заповіт, договір, закладна, відступна та ін. — набував юридичної сили, і на випадок виникнення в подальшому спору був головним доказом.

Як зауважує М. Б. Кальницький, австрійська система нотаріату вважалася однією з найдосконаліших в Європі. Йому відводилася роль важливого інституту попереднього судочинства¹.

Відповідно до цісарського патенту від 7 лютого 1858 р. нотаріальне Положення 1855 р. з 1 листопада 1859 р. вводилося і на території Галичини. Саме з цієї дати починається історія галицького нотаріату як відокремленого від судової влади і незалежного правового інституту, який спирався на широке професійне самоврядування².

Нотаріальний порядок 1855 р. виявився недосконалим, оскільки чітко не окреслив виняткової компетенції нотаріусів, що на практиці привело

¹ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України / Михайло Кальницький ; Укр. нотар. палата. — К. : Гопак, 2008. — С. 68.

² Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ліліна Едуардівна Ясінська. — Л. : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. — С. 118.

до змішування функцій нотаріусів і адвокатів, тому виникла потреба у подальшому реформуванні інституту нотаріату. В ході реформи пропонувалося вирішити такі важливі і принципові питання: а) чи є потреба в нотаріаті як у самостійному інституті, чи, може, доцільнішим буде його об'єднання із адвокатурою або судом; б) які завдання він повинен виконувати в системі правосуддя; в) яка організація нотаріальної діяльності найповніше забезпечувала б виконання цих завдань¹.

Дискусії, що розгорнулися навколо означених питань, припинив у 1871 р. сам законодавець, прийнявши 25 липня 1871 р. відповідний закон, який виданий та розісланий 1 серпня 1871 р. вісьмома мовами, у тому числі українською: «Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно заведенія нового нотаріатского порядка», що набрав законної сили з 1 листопада 1871 р. Тобто вказаним законом запроваджувався новий «Нотаріатскій порядокъ» (Нотаріальний порядок).

У Галичині закон 1871 р. реально почав діяти вже з перших днів листопада, а на Буковині — з 1 жовтня 1888 р.

Також 25 липня 1871 р. імператором Францом Йосифом був підписаний закон про обов'язковість нотаріального посвідчення деяких угод («Законъ зъ дня 25 Липця 1871, дотычно вымаганія абы некоторін правнін дела нотаріально были составлени»).

На думку М. В. Никифорака, лише із запровадженням нотаріального порядку 1871 р. нотаріат почав діяти як самостійна, незалежна від судів установа. На відміну від судів, нотаріат був поставлений всередину народу, хоча й розглядався як необхідна умова досконалого судового порядку².

Нотаріальний порядок складався з одинадцяти розділів, 184 параграфів та додатків. Розділи перший та другий порядку регулювали порядок призначення на посаду нотаріуса та припинення його повноважень.

Рішенням Міністерства юстиції визначалися кількість нотаріусів у кожному окрузі та офіційні місця їх розміщення, за поданням нотаріальної палати. Питання щодо збільшення або зменшення кількості нотаріальних посад в окрузі, а також щодо зміни офіційного місця знаходження погоджувалися із нотаріальною палатою.

Параграфом 6 закону встановлені підвищені вимоги до особи, яка прагнула здобути посаду нотаріуса, а саме: підданий монархії, досяг 24 років; має бездоганну поведінку і вільно розпоряджається своїм майном; вивчав правничі та політичні науки і склав іспити теоретичні чи здобув ступінь доктора права; має стаж не менше чотирьох років практичної діяльності, із яких принаймні два роки — нотаріальної практики, а інші два роки —

¹ Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ліліна Едуардівна Ясінська. — Л.: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. — С. 119.

² Никифорака М. В. Нотаріат на Буковині в другій половині XIX — на початку XX ст. // М. В. Никифорака // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. — Вип. 62. — Чернівці, 1999. — С. 61.

практика у суді, у адвоката чи у фінансовій прокуратурі; володіє, крім німецької мови, мовою тієї місцевості, де прагне здобути посаду нотаріуса; не був кримінально караним.

Міністрові юстиції надавалося право призначати на посаду особу, яка не мала чотирьох років практики, проте лише у тому випадку, коли не було претендента із потрібним стажем роботи. Крім того, закон дозволяв Міністру на час трьох років від початку дії закону призначати нотаріусами тих осіб, які, маючи стаж практичної роботи чотири роки, не мали можливості відбутися два роки нотаріальної практики. Це положення широко застосовувалось у тих краях Австрійської імперії, де нотаріат був уведений законом 1871 р., оскільки неможливість проходження нотаріальної практики зумовлювалась браком достатньої кількості нотаріальних контор.

Діяльність нотаріуса поширювалася на округ суду першої інстанції, до якого він був призначений. Нотаріусам заборонялося вчиняти будь-які дії, вести справи, які суперечили честі і гідності звання чи в результаті яких могла б постраждати чи бути підірваною довіра в його неупередженість чи в достовірність посвідчених ним документів.

Для забезпечення своєї діяльності, а також для відшкодування збитків, які могли бути заподіяні нотаріусом унаслідок здійснення ним професійних функцій, він вносив заставу готівкою чи цінними паперами. Сума застави залежала від кількості населення того міста, де знаходилась контора нотаріуса. Наприклад, у містах з населенням в 30 000 мешканців (Львові) вона складала 5000 золотих, в інших містах, в яких знаходився трибунал першої інстанції — 2000 золотих, а у всіх інших місцях — 1000 золотих.

Розділ III Нотаріального порядку «Застави нотаріусів» регулював не лише порядок внесення, поповнення застави, а й повернення внесених під заставу грошей-облігацій та іпотечних документів.

Закон 1871 р. визначив правові основи організації і діяльності в Австро-Угорщині приватного нотаріату. Відповідно до цього закону на території Галичини встановлювались посади нотаріусів, створювались нотаріальні палати і кваліфікаційні комісії. Нотаріус призначався на службу державою в особі Міністерства юстиції й уповноважувався нею на підставі та відповідно до закону укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати копії таких документів сторонам, а оригінали посвідчених ними угод належно зберігати; приймати на збереження цінні папери і гроші як від влади, так і для видачі третім особам. Нотаріальні документи (нотаріальні акти, записки, посвідчення) визнавались публічними актами і мали повну доказову силу, якщо під час їх складання і видачі були дотримані всі формальності, передбачені законом. Крім зазначеної вище урядової діяльності, нотаріусам дозволялось складати приватні грамоти і надавати на прохання сторін юридичні консультації.

У своїй практичній діяльності нотаріуси повинні були чітко дотримуватись вимог діючих нормативних актів. Закон 1871 р. визначав критерії,

яким повинні були відповідати моральні якості нотаріуса. Виконуючи нотаріальні обов'язки, він має бути чесним, увічливим, старанним, точним, повинен стежити за тим, щоб не було завдано шкоди учасникам угоди, особливо недосвідченим, йому було заборонено будь-яке сприяння в справах незаконних, підозрілих чи фіктивних; він не міг займатися адвокатською практикою чи обіймати будь-яку урядову платну посаду, за винятком педагогічної діяльності.

У кожному судовому окрузі створювали нотаріальний архів, де зберігалися справи, книги, печатки померлих, звільнених чи відставних нотаріусів. Порядок устрою і діяльності цих архівів визначався нотаріальною палатою з подальшим затвердженням Міністра юстиції. При кожному архіві встановлювалась посада директора і секретаря, а за потреби і канцелярія. Директор і його помічники призначались із заслужених нотаріусів, які повинні були залишити попередню роботу. Відкриваючи вакансії на посаду директора, нотаріальна палата оголошувала конкурс. Фінансували діяльність архівів і оплачували працю їхніх службовців за рахунок державного бюджету.

Велике значення для розвитку інституту нотаріату в Галичині мав той факт, що в Австрії нотаріат утворював своєрідну корпорацію, яка управлялася нотаріальною палатою (Notariatskammer). Нотаріуси при суді I інстанції утворювали нотаріальну колегію. Якщо в окрузі їх було не менше п'ятнадцяти, то вони утворювали нотаріальну палату. За згодою Міністра юстиції, в тих округах, де не було п'ятнадцяти нотаріусів, дозволялось утворювати одну палату на декілька округів суду I інстанції.

Нотаріальна палата складалася із голови і чотирьох, шести чи восьми членів (залежно від кількості нотаріусів округу палати). Вони обирались більшістю голосів усіх нотаріусів округу на три роки з правом повторного обрання. Головним завданням палати була охорона честі і відповідності соціальному стану та захист інтересів нотаріусів. Для його виконання Положення наділяло нотаріальні палати такими повноваженнями: а) нагляду за діяльністю нотаріусів і кандидатів та ведення їх списків; б) здійснення дисциплінарного суду честі над нотаріусами і кандидатами; в) вирішення всіх спорів, що виникали між нотаріусами з приводу виконання ними їхніх службових обов'язків; спорів і непорозумінь між нотаріусами і сторонами про розмір винагороди чи з інших обставин; г) затвердження свідоцтва про проходження нотаріальної практики; д) прийняття від нотаріусів застав і нагляд за їхнім поповненням; е) виконання і доведення до відома нотаріусів округу всіх розпоряджень міністерства юстиції щодо нотаріату; є) надання висновків з питань законодавства, устрою нотаріату, зменшення чи збільшення нотаріальних посад чи їх переміщення, зміни тарифів оплати за вчинення нотаріальних дій тощо.

Інститут приватних нотаріусів на території західноукраїнських земель був запроваджений 31 листопада 1871 р. на основі Австрійського но-

таріального порядку від 25 липня 1871 р., продовжував діяти і після загарбання території в 1919 р. Польщею аж до 1 липня 1934 р., коли розпорядженням Президента Польщі було введено в дію нове положення про нотаріат від 27 жовтня 1933 р.

Нотаріус уповноважувався державою на підставі та відповідно до закону укладати і посвідчувати факти чи документи, що мають юридичне значення, видавати копії таких документів сторонам, а оригінали посвідчених ними угод належно зберігати, приймати на збереження цінні папери, гроші та ін. Під час відсутності нотаріуса його функції виконував помічник, заступник (субститут).

У кожному судовому окрузі створювали нотаріальний архів, де зберігалися справи, книги, печатки померлих, звільнених чи відставних нотаріусів. У фондах нотаріусів зберігалися документи нотаріальної практики їх попередників, які працювали в тих самих населених пунктах. Нотаріальні документи окремих нотаріусів зберігалися також у фондах судів.

На відміну від російського законодавства періоду реформи 1864 р., австрійське нотаріальне положення, що діяло у Західній Україні, передбачало для претендентів на посаду нотаріуса вищий віковий ценз і наявність юридичної освіти та відповідного стажу роботи. Австрійське законодавство надавало нотаріусам право на організацію нотаріальних палат, у компетенції яких було застосування дисциплінарних стягнень до нотаріусів, вирішення спорів між ними, видача свідоцтв про поведінку і здібності претендентів на нотаріальні посади, захист прав та інтересів нотаріусів округу тощо. Законодавством передбачалася протокольна форма вчинення нотаріальних актів, що значно полегшувало роботу нотаріуса. За юридичною силою нотаріальні акти прирівнювались до судових рішень, що набрали законної сили. Оплата за роботу нотаріуса здійснювалася за визначеним законом тарифом і лише у виняткових випадках, коли з певної причини застосувати тариф було неможливо, допускалася можливість добровільної угоди з клієнтом, але під суворим контролем нотаріальної палати і суду.

Польське законодавство, що діяло в Галичині перед Другою світовою війною, традиційно схилилося до французького зразка (Цивільного кодексу Наполеона). Так з 1934 до 1939 рр. на території Львівщини функціонували нотаріуси, які були наділені публічною довірою. Нотарі не перебували на державній службі, але користувалися таким самим правовим захистом. Були запроваджені територіальні об'єднання нотаріусів у межах районних апеляційних судів. Органом професійного самоврядування була нотаріальна палата.

Згідно з постановою Президії Верховної Ради УРСР від 18 січня 1940 р. у західних областях України, в тому числі на Львівщині та Дрогобиччині, були створені районні нотаріальні контори. Зокрема були створені та почали функціонувати Перша Львівська, Бродівська, Городоцька, Миколаївська, Мостиська, Нестерівська (теперішня Жовківська), Радехівська, Со-

кальська, Ходорівська нотаріальні контори. У своїй діяльності державні нотаріальні контори керувалися законодавством Української РСР та були підпорядковані Управлінню народного комісаріату по Львівській та Дрогобицькій областях. Районні нотаріальні контори припинили свою діяльність у зв'язку з німецько-фашистською окупацією.

Під час Другої світової війни землі Львівщини було включено до Польського генерал-губернаторства у вигляді дистрикту «Галичина» з центром у Львові (Лембергу). В регіоні було створено нотаріальні контори, які підпорядковувалися нотаріальній палаті у м. Львові. Слід наголосити, що нотаріуси працювали скрізь, навіть у львівському гетто. Вчинення нотаріальних дій провадилося українською, польською та німецькою мовами.

Після звільнення регіону від німецьких загарбників було відновлено діяльність створених ще до війни державних районних нотаріальних контор.

4. Нотаріат у радянській Україні

У результаті встановлення влади більшовиків у 1917 р. вільний нотаріат докорінно змінив свій статус. Відмова від приватної власності на землю, засоби виробництва та житло призвели до послаблення ролі і важливості інституту нотаріату. Практично нотаріат опинився на задвірках юриспруденції. Це в першу чергу пов'язано з тим, що цивільний оборот у той час не був розвинений. Економіка регулювалася переважно адміністративно-командними методами, не було приватної власності, внаслідок чого компетенція нотаріату була досить вузькою¹.

Декрет РНК УСРР від 19 лютого 1919 р. «Про суд» ліквідував дореволюційні нотаріальні органи. Декретом «Про заборону правочинів з нерухомістю» від 21 березня 1919 р. було встановлено, що з 1 лютого 1919 р. у зв'язку з усупільненням міської землі призупиняються будь-які угоди з продажу, купівлі, застави і т. д. всіх нерухомостей та земель у містах та уїздах. Радянським робітничим та селянським депутатам, їх виконавчим комітетам та їх юридичним відділам наказано встановити нагляд за виконанням нотаріусами Декрету. Декретом Ради Народних Комісарів України від 25 лютого 1919 р. «Про заснування народних нотаріальних камер» був заснований інститут народних нотаріусів, який проіснував до 16 квітня 1921 р. У пункті 2 вказаного Декрету зазначено, що в губернських та повітових містах створюються народні нотаріальні камери, які знаходяться у віданні нотаріальних підвідділів при юридичних відділах відповідних виконкомів. Тобто нотаріат був включений не до судової, а до адміністративної радянської структури. Також істотно звузилась і компетенція щодо вчинення нотаріальних дій, зокрема не включено до переліку вчинюваних нотаріальних дій вчинення актів про володіння нерухомістю. Прак-

¹ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — С. 20.

тично в нотаріальних камерах засвідчувались: вірність копій документів; справжність підписів на актах, довіреностях, заявах, зобов'язаннях, проханнях; встановлення фактів, які мали юридичне значення; передача заяв від однієї особи до іншої.

Відповідно до постанови Ради Народних Комісарів України від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції» інститут народних нотарів у радянській Україні було скасовано. Найпростіші нотаріальні дії — засвідчення автентичності підписів та вірності копій — поклали на народних суддів, органи міліції, так звані «будкомбіди» (будинкові комітети бідноти).

З переходом Радянської держави до нової економічної політики відбулося різке і значне збільшення цивільного обороту в країні. Пожвавлення приватного капіталу в економіці викликало необхідність посилення державного контролю в сфері цивільних правовідносин. У здійсненні цього завдання разом з іншими органами важлива роль була відведена і нотаріату.

У період економічного піднесення нарізала необхідність створення державного нотаріату як гаранта посвідчення угод матеріального характеру й інших дій. Тож 26 вересня 1921 р. Раднарком України ухвалив рішення про організацію нотаріальних столів при відділах юстиції губернських та повітових виконкомів. Невдовзі вони набули форми нотаріальних контор або камер.

Перше Положення про державний нотаріат, тобто такий, що здійснювався у формі державної служби і від імені держави, було прийнято 4 жовтня 1922 р. Раднаркомом Російської Федерації, і заклало основи нотаріату радянського періоду, згодом аналогічні положення почали прийматися у всіх союзних республіках.

20 квітня 1923 р. було розроблене і прийняте українське нотаріальне «Положення про державний нотаріат».

Цим Положенням передбачено створення у всіх містах, а також найбільш важливих пунктах сільської місцевості державних нотаріальних контор. Там, де нотаріальні контори не були встановлені, вчинення нотаріальних функцій (за деяким виключенням — наприклад, засвідчення договорів — покладалося на народних суддів). Розміщення нотаріальних контор встановлювалося виконками місцевих рад та затверджувалося Народним комісаріатом юстиції. На чолі нотаріальних контор були нотаріуси, які призначалися президією губернських рад народних суддів з числа осіб, які користувалися виборчими правами та які витримали встановлене випробування в комісії, яка призначалася президією Раднарсуду за програмою, яка була затверджена Нарком'юстом. Нотаріуси не мали права працювати за сумісництвом не лише в приватних організаціях, а й в державних установах. Вони були державними службовцями та отримували винагороду від держави за встановленими окладами, як і всі службовці¹.

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 24.

Кількість контор у губерніях встановлювали губкоми і затверджував Нарком'юст. У місцевостях, де нотаріальні контори були відсутні, найпростіші нотаріальні дії виконували народні суди та райвиконкоми. У сільських місцевостях згідно з постановою ВУЦВК і Раднаркому України від 13 березня 1925 р. такі повноваження делегували сільрадам.

Таким чином, місце нотаріату в системі державних органів було точно встановлено: нотаріат був включений до складу органів юстиції. Організація та керівництво нотаріатом доручалися органам судового управління.

Згодом відбувся ще один перегляд законоположень щодо нотаріату. У Положенні про судоустрій УРСР від 23 жовтня 1925 р. передбачено окремий розділ VIII «Про державний нотаріат», до якого увійшли організаційні питання діяльності нотаріату.

16 грудня 1925 р. в Україні було прийнято нове Нотаріальне положення, вслід за прийняттям Цивільного кодексу України, який передбачав для ряду цивільно-правових угод обов'язкове нотаріальне посвідчення під страхом недійсності, а щодо інших угод надавав право на розгляд сторін посвідчувати угоду в нотаріальному порядку чи обмежитися простою нотаріальною формою без нотаріального посвідчення.

У цей час відбувалася зміна адміністративно-територіального поділу (з губерній — на округи). Тож нотаріальні відділення губсудів було ліквідовано. Натомість було підсилено інструкторську та наглядову роль Нарком'юсту, котрий 27 січня 1926 р. видав спеціальну інструкцію щодо нотаріальної діяльності. Нотаріальними конторами керували нотарі на правах завідувачів; при них могли бути помічники на правах заступників. Помічників та технічний штат призначав і увільняв сам нотар. Нотаріальні контори мали вести: а) актову книгу на акти, вчинювані нотаріальним порядком; б) загальний реєстр нотаріальних дій і оплат; в) особливий реєстр для запису опротестованих векселів; г) алфавітний покажчик до реєстрів; д) грошову книгу; е) книгу розрахунків на подані до протесту векселі.

Реєструвати акти можна було у будь-якій нотаріальній конторі, за винятком угод щодо нерухомості, які засвідчували лише у конторі за місцем розташування майна. При оформленні угод не було потреби в участі свідків; їх запрошували тільки у разі необхідності підтвердити чийсь особистість. Надалі нотареві документи могли бути складені, за бажанням сторін, російською або українською мовою, але нотар мав робити свої записи лише українською (виняток становили території компактного проживання певних нацменшин, де усе адміністративне та судове діловодство велося національними мовами). Оплата нотаріальних послуг здійснювалася за таксою, в якій окремо оплачувалися дії з укладення документів і окремо — за їх засвідчення. При цьому було визначено коло осіб із офіційно визнаною матеріальною неспроможністю, звільнених від оплати¹.

¹ Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України / Михайло Кальницький ; Укр. нотар. палата. — К. : Гопак, 2008. — С. 63.

Тим часом формувалася законодавча база Союзу РСР, до складу якого з грудня 1922 р. входила й Україна. 14 травня 1926 р. ЦВК та Раднарком СРСР видали постанову «Про основні принципи організації державного нотаріату». В ній були сформовані основні принципи організації та діяльності нотаріальних органів, а також завдання державних нотаріусів, до яких перш за все відносились перевірка відповідності вчинених дій та складених ними документів чинному законодавству. Цим документом було встановлено, що посвідчення угод та вчинення інших дій здійснюються державними нотаріальними конторами, які діють у порядку, визначеному законодавством союзних республік відповідно до загальносоюзного закону. До компетенції нотаріальних контор належали такі дії: нотаріальне посвідчення угод; вчинення передбачених законом протестів; засвідчення вірності копій документів; засвідчення автентичності підписів; посвідчення обставин і фактів, спроможних мати юридичне значення, в яких нотаріус може особисто і безпосередньо переконатися і для посвідчення яких закон не встановлює іншого порядку; реєстрація арештів, що накладаються на будівлі; зберігання документів; інші дії, передбачені законодавством союзних республік.

Окремі функції державних нотаріальних контор можуть законодавством союзних республік покладатися на суди та виконавчі комітети місцевих рад. Нотаріальні дії за кордоном в інтересах радянських громадян та організацій виконуються консульськими установами Союзу РСР.

У зв'язку з прийняттям у 1926 р. загальносоюзного законодавства Раднарком УРСР 10 листопада 1926 р. приймає постанову «Про зміни і доповнення нотаріального Положення».

В Українській РСР таке Положення було прийнято 25 липня 1928 р. постановою ВУЦВК і РНК 20 (у м. Харкові), називалося воно «Нотаріальна устава».

Вказане Положення характеризується наступними основними моментами:

1) розширення функцій нотаріальних контор — їм передані справи особливого судочинства, які були раніше підсудні судам (виконавчі написи на безспірних зобов'язаннях, вжиття заходів до охорони спадкового майна та прийняття в депозит предметів зобов'язань);

2) на нотаріальні контори покладений обов'язок видавати заставні свідоцтва;

3) розширення нотаріальних функцій райвиконкомів, зокрема сільських та селищних рад;

4) введено єдину форму нотаріального засвідчення всіх актів та доказів¹.

Зазначимо, що в «Нотаріальній уставі» передбачено більш суворе додержання державної мови (внаслідок загальноукраїнської кампанії з

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 26.

українізації). Тепер не лише діловодство, а й акти, які засвідчував нотар, мали бути складені лише українською мовою (за винятком компактних територій національних меншин). Якщо приватний клієнт подавав документ російською мовою, нотар мав перекласти його українською (стягнувши за це встановлену плату) та посвідчити. Коли ж російський документ подавала державна установа, зобов'язана користуватися українською мовою, нотар відмовляв у посвідченні і ставив до відома про це прокуратуру.

Нотаріальні контори перетворилися на бюджетні установи зі ставками згідно зі штатним розписом. Посаду нотаріуса, склавши відповідний іспит, міг обійняти будь-який громадянин СРСР, що мав право бути обраним народним суддею (за наявності певного стажу юридичної або громадсько-політичної роботи). Іспити приймала спеціальна комісія при окружному суді.

Однак зміни до Цивільного кодексу УРСР, згідно з якими соціалістичний сектор звільнявся від обов'язкового посвідчення договорів, що уклалися між його підприємствами; кредитної реформи 1930 р., за якою відпали такі функції, як протест векселя і здійснення виконавчих написів на опротестованих векселях, зробили державні нотаріальні контори нерентабельними¹.

На чолі обласних контор стояли старші нотарі; нотарі, які очолювали міські нотаріальні контори та нотаріальні столи, відповідно називалися «нотарі міських нотаріальних контор» та «нотарі нотаріальних столів». Нотарі по областях були підпорядковані старшим нотаріям. Нотарів міських нотаріальних контор та нотарів нотаріальних столів призначала і звільняла президія відповідної міської чи районної ради, за поданням старшого нотаря і погодженням з головою обласного суду.

Зі змінами та розвитком економічних і соціальних умов, удосконаленням матеріального і процесуального законодавства в республіканське законодавство про нотаріат вносилися доповнення і зміни.

Нотаріальна устава зазнала суттєвих змін та доповнень у зв'язку з прийняттям постанови Ради Народних Комісарів УРСР від 3 грудня 1940 р. №615 «Про зміну і доповнення Нотаріального положення УРСР». Вказаними змінами скасовано повноваження народних суддів та районних виконавчих комітетів щодо вчинення ними нотаріальних дій. Також розширено компетенцію сільських і селищних рад, які не є районними центрами, щодо вчинення нотаріальних дій, у випадку відсутності нотаріальних контор.

Незважаючи на організаційні зміни нотаріату, які відбувалися з часу набуття чинності Нотаріальної устави, та чинники, які впливали на його

¹ Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення: монографія / О. І. Нелін. — К.: Вид.-поліграф. центр «Київський університет», 2013. — С. 111.

функціонування, вона виконувала роль регулятора нотаріальної діяльності до вторгнення на територію України фашистської Німеччини¹.

Звичайно, на загарбаній ворогом території припиняли діяльність радянські органи, в тому числі нотаріальні; їх персонал і, у разі можливості, архіви були евакуйовані. Окупанти, встановлюючи «новий порядок», запроваджували свої правничі та нотаріальні структури.

Нотаріальні контори були організовані відповідно до їх статусу. У містах рейх-комісаріату «Україна» (з центром в м. Рівному) нотаріат переважно діяв у вигляді контор чи бюро при міських управах. Державною мовою вважалася українська. У дистрикті «Галичина» було створено нотаріальні контори, підпорядковані нотаріальній палаті у Львові (нотаріуси, між іншим, працювали навіть у львівському гетто). Там були у вжитку українська, польська, німецька мови. На Закарпатті склалася система державних нотаріусів, призначених угорським урядом, та районних нотаріатів. На територіях, підвідомчих Румунії, діяли нотаріальні столи при міських адміністративних органах примаріях. Угорська та румунська влада вела політику витіснення української мови з офіційного діловодства².

Період Великої Вітчизняної війни характеризувався тим, що в цей час було введено низку спрощених правил при проведенні нотаріальних дій щодо військовослужбовців. У роки Великої Вітчизняної війни, з метою захисту інтересів військовослужбовців та членів їх сімей, 15 вересня 1942 р. Рада Народних Комісарів СРСР прийняла постанову за № 1536 «Про порядок посвідчення довіреностей та заповітів військовослужбовцями у військовий час». Постановою передбачено, що у військовий час всякого виду довіреності, а також заповіти осіб, які знаходяться в рядах Червоної Армії та Військово-Морському Флоті, можуть бути посвідчені, окрім нотаріальних органів, командування окремих військових частин (полків, ескадрилій, кораблів 1, 2, 3 рангів; з'єднань кораблів 4 рангу, окремих батальйонів, дивізій, рот, батарей; загонів та інших відповідних військових частин), а довіреності і заповіти військовослужбовців, що знаходяться на лікуванні в госпіталах, — начальниками госпіталів. Слід зауважити, що постановою РНК СРСР від 26 червня 1945 р. за № 1496 дію вищевказаної постанови збережено в силі на мирний час.

Період Великої Вітчизняної війни характеризувався тим, що в цей час проведено низку спрощених правил при вчиненні нотаріальних дій за участю військовослужбовців. Так, постановою Раднаркому СРСР від 15 вересня 1942 р. було встановлено порядок посвідчення командирами військових частин та начальниками госпіталів довіреностей і заповітів військовослужбовців у военний час. 15 вересня 1942 р. Пленум Верховно-

¹ Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Єфіменко. — К., 2013. — С. 35.

² Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України / Михайло Кальницький ; Укр. нотар. палата. — К. : Гопак, 2008. — С. 71–72.

го Суду СРСР дав керівну вказівку щодо призупинення перебігу термінів для прийняття спадщини. 16 серпня 1943 р. Наркомат юстиції СРСР видав директивний лист про порядок засвідчення підписів свідків на заявах, що посвідчують факт призову певної особи до Червоної Армії, а також підтверджують відомості про попередню роботу військовослужбовця та розмір його платні.

Після визволенням України від фашистських загарбників у 1944 р. відбулося відродження українського нотаріату. Рада Народних Комісарів УРСР 9 серпня 1944 р. прийняла постанову за № 1016 «Про затвердження Положення про Державний нотаріат УРСР і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна», а 1 серпня 1946 р. наказом Міністра юстиції УРСР були затверджені «Правила вчинення нотаріальних дій у нотаріальних конторах УРСР». У Положенні про державний нотаріат Української РСР, зокрема, було скасовано нотаріальні столи; відповідна практика знову зосередилася у нотаріальних конторах, які вчиняли нотаріальні дії повною мірою. У населених пунктах, де були відсутні нотаріальні контори, «деякі більш прості нотаріальні дії» (посвідчення угод на рухоме майно на суму до 3000 крб., довіреностей і заповітів, засвідчення копій певних категорій документів та автентичності підписів, що не мають значення майнових правочинів, тощо) вчиняли виконкоми міських і селищних рад, а також сільради. Нотарів, які очолювали контори в обласних центрах, називали старшими нотаріусами (у разі наявності кількох контор в обласному центрі посаду старшого нотаріуса встановлювали у Першій нотаріальній конторі). Керівництво та нагляд за діяльністю державних нотаріальних контор здійснював Наркомат юстиції УРСР через свої управління при обласних радах. Нотаріусами могли бути особи з вищою або середньою спеціальною освітою, а також ті, хто мав стаж роботи не менше двох років на посаді судді, прокурора, слідчого, юрисконсульта, або стаж роботи нотаріусом не менше двох років. Вони не мали права суміщати службу діяльність з іншою, за винятком виборної або викладацької.

До нотаріальних органів у державі відносилися державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де немає нотаріальних контор, — виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад. Очолювали державні нотаріальні контори нотаріуси, а в обласних центрах — старші нотаріуси.

Мережу державних нотаріальних контор встановлював Народний комісаріат юстиції УРСР. У 1946 р. на території СРСР усі Народні комісаріати були перетворені на міністерства. 1 серпня 1946 р. наказом Міністерства юстиції УРСР були затверджені «Правила вчинення нотаріальних дій». Вказані нормативні акти відображали лише зміни в законодавстві і нотаріальній практиці, що відбулися після 1928 р. та якихось значних змін щодо організації нотаріату, його компетенції і техніки нотаріального оформлення документів вони не несли.

З 1956 р. у зв'язку із ліквідацією управлінь юстиції загальне керівництво нотаріальними конторами знову було покладено на обласні суди, в штат яких були введені посади нотаріальних ревізорів. Зміни в системі управління органами державного нотаріату, а також застарілість норм нотаріального права, прийнятих у період війни, зумовили необхідність перегляду чинного Положення про державний нотаріат¹.

Постановою Ради Міністрів Української РСР від 26 грудня 1956 р. за № 1536 затверджено Положення про Державний нотаріат Української РСР, яке складалося з 70 статей та окремих непронумерованих глав (усього 17). Як зауважує К. С. Юдельсон, Положення редакційно, частково, і по суті відрізняється від аналогічних нормативних актів інших союзних республік. 16 листопада 1957 р. Міністерство юстиції Української РСР видало широку інструкцію (271 пункт) щодо застосування Положення про державний нотаріат.

До органів, які вправі вчиняти нотаріальні дії, відносилися державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де нотаріальні контори не були організовані, певні нотаріальні дії вчиняли виконавчі комітети міських, районних, селищних і сільських рад депутатів трудящих.

В обласних центрах одна з нотаріальних контор виділялася як Перша нотаріальна контора, яку очолював старший нотаріус. Старші нотаріуси призначалися, переміщувалися та звільнялися головами обласних судів із санкції Міністра юстиції УРСР.

На посаду нотаріуса призначали осіб, які мали вищу юридичну освіту. Призначення на посади нотаріусів осіб із числа молодих спеціалістів, які закінчили юридичні вищі навчальні заклади, провадилося тільки після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців. Керівництво діяльністю нотаріальних контор здійснювало Міністерство юстиції Української РСР через обласні суди.

У 60-х роках було проведено нову кодифікацію цивільного і цивільно-процесуального законодавства, а наступними роками оновлено шлюбно-сімейне, колгоспне, земельне, трудове та інше законодавство. Відтак окремі положення попередніх законодавчих актів щодо нотаріату втратили силу, з'явилися прогалини, виникла потреба в законодавчому врегулюванні окремих питань, висунутих нотаріальною практикою.

Починаючи з березня 1963 р. по серпень 1970 р. керівництво органами державного нотаріату в республіці здійснювали Верховний Суд УРСР і обласні суди.

31 серпня 1964 р. Рада Міністрів УРСР прийнятою постановою за № 941 «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких вчиняються нота-

¹ Ясіньська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Ліліна Едуардівна Ясіньська. — Л.: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2005. — С. 153.

ріальні виконавчі написи на стягнення грошей і майна» затверджено Положення про Державний нотаріат УРСР. Відповідно Положення 1956 р. визнавалось таким, що втратило силу.

До органів, які вправі вчиняти нотаріальні дії, відносилися: державні нотаріальні контори, а в населених пунктах, де не організовано нотаріальних контор — виконавчі комітети міських, селищних та сільських рад і лише для осіб, які постійно проживають на території діяльності даної ради. Загальне керівництво і контроль за діяльністю нотаріальних контор УРСР здійснював Верховний Суд УРСР (відповідно до ст. 34 Закону про судоустрій Української РСР від 30 червня 1960 р., з наступними змінами), а керівництво в областях — обласні суди.

Положення 1964 р. урахувало норми нового Цивільного кодексу. Збереглася вимога про вищу юридичну освіту для нотарів із зауваженням: «В окремих випадках допускається призначення на посаду нотаріуса осіб, які не мають вищої юридичної освіти, але навчаються у вищих юридичних навчальних закладах, лише після проходження ними стажування в нотаріальній конторі протягом 3-х місяців».

Рада Міністрів Української РСР 12 квітня 1966 р. прийняла постанову за № 307 «Про внесення змін до Положення Про державний нотаріат Української РСР». Цією постановою в районах, де немає нотаріальних контор, дозволено вчиняти нотаріальні дії районним радам.

У наступні роки значно розширилися обсяг і характер правовідносин, які вимагали регулювання на державному рівні. Розвиток суспільних відносин і міжнародних зв'язків, розширення цивільних правовідносин, що супроводжувалися подальшим удосконаленням законодавства, обумовили необхідність розроблення нового загальносоюзного акта про державний нотаріат.

У 1970 р. знову було утворено Міністерство юстиції України, а функції керівництва діяльністю державних нотаріальних контор були передані Мін'юсту, в апараті якого створювався відділ нотаріату. У межах областей керівництво здійснювали відділи юстиції, в штаті яких перебували консультанти з питань нотаріату.

У 1973 р. був розроблений і прийнятий новий загальносоюзний акт — Закон СРСР «Про державний нотаріат». Незважаючи на те, що Закон не був названий Основами, по суті він виконував функції, їм притаманні, адже повинен був стати основою і правовою базою для подальшого оновлення і удосконалення усього нотаріального законодавства — як загальносоюзного, так і республіканського.

На виконання Закону СРСР «Про державний нотаріат» на третьому засіданні дев'ятої сесії Верховної Ради Української РСР восьмого скликання 25 грудня 1974 р. прийнято Закон «Про державний нотаріат», який на законодавчому рівні комплексно врегулював питання діяльності українського радянського нотаріату.

Закон Української РСР «Про державний нотаріат», відтворюючи головні положення союзного закону, розвинув його, докладно визначивши порядок вчинення кожної нотаріальної дії. Про більшу досконалість українського Закону можна судити хоча б по тому, що в ньому було 85 статей, в той час як у союзному — лише 32.

До органів і службових осіб, які вчиняють нотаріальні дії, законодавець відносить: державні нотаріальні контори; виконавчі комітети міських, селищних, сільських Рад народних депутатів (у населених пунктах, де немає державних нотаріальних контор); консульські установи Союзу РСР; службові особи вказані в ст. 16 Закону, що посвідчують заповіти і довіреності, які мають силу нотаріально посвідчених документів.

Претендент на посаду державного нотаріуса повинен був бути громадянином СРСР, мати вищу юридичну освіту. В окремих випадках на посади державних нотаріусів могли призначатися особи, які не мали вищої юридичної освіти, за умови, що вони не менше трьох років працювали за спеціальністю юриста, а також особи, які навчалися на останніх курсах вищих юридичних навчальних закладів.

Незважаючи на такі серйозні повноваження, роль нотаріату до прийняття нового Закону була незначною. Відсутність інституту приватної власності істотно звужувала можливість громадян користуватися правами розпорядження (продажу, дарування) житловою площею, землею, а також зайняття підприємницькою діяльністю. Існувала також державна монополія на зовнішньоекономічну діяльність.

5. Нотаріат незалежної України

Нова глава в історії українського нотаріату починається з 24 серпня 1991 р., з Акта проголошення незалежності України, і пов'язаним із цією подією подальшим розвитком українського законодавства. З переходом суспільства до ринкових відносин, виникненням інституту приватної власності, оренди, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації стало зрозуміло, що державний нотаріат до роботи в нових умовах не готовий.

Після проголошення незалежності України спостерігаємо новий етап у розвитку інституту нотаріату, що посилюється потребою держави в утворенні стабільної системи захисту прав та законних інтересів своїх громадян. З появою ринкових відносин, визнанням на законодавчому рівні рівноправності всіх форм власності, розвитком підприємницької діяльності і процесів приватизації виникла суспільна необхідність у приватному нотаріаті і, відповідно, законодавчого закріплення положень, які надавали б змогу проводити нотаріальну діяльність без допомоги державних органів.

З прийняттям Закону «Про власність» та деяких інших законів значно розширилася компетенція державних нотаріусів, збільшилась кількість і

обсяг нотаріальних дій. Але для діяльності державного нотаріату були характерні значна плінність кадрів, низький рівень заробітної плати нотаріуса, відсутність необхідної оргтехніки і коштів на її придбання.

Кризова економічна ситуація в Україні, необхідність виділення значних фінансів на вирішення невідкладних соціально-економічних проблем відсували державне регулювання проблем нотаріату на далеке майбутнє.

Радикальним вирішенням даної ситуації було розроблення нової концепції українського нотаріату, що передбачала, поряд з державним, введення інституту приватного нотаріату і, відповідно, законодавче закріплення положень, що давали б можливість вирішувати важливі питання нотаріальної діяльності без допомоги державних органів і в той самий час забезпечувати нотаріальні контори необхідною оргтехнікою і персоналом. Все це об'єктивно обумовило необхідність радикального вдосконалення нотаріальної служби в державі.

На конференції нотаріусів 22 квітня 1993 р. було створено Українську нотаріальну палату, яку було офіційно зареєстровано Міністерством юстиції України. Основна мета Української нотаріальної палати полягає в об'єднанні на професійній основі зусиль нотаріусів для задоволення та захисту їх законних соціальних та інших спільних інтересів, сприяння підвищенню їх професійного рівня та вдосконаленню правової допомоги, що надається органами нотаріату громадянам, підприємствам і організаціям.

Відповідно до нагальної потреби часу 2 вересня 1993 р. Верховною Радою вже незалежної України було прийнято Закон України «Про нотаріат», який введений у дію з 1 січня 1994 р. і діє на сьогоднішній день з численними змінами.

З прийняттям Закону України «Про нотаріат» 1993 р. було зроблено надзвичайно важливий крок, який визначив шлях реформування нотаріату від радянського до європейського, переслідуючи вдосконалення нотаріального інституту як органу, який би здійснював позасудовий захист цивільних прав та інтересів, запровадивши нову форму нотаріальної діяльності — приватну та створивши єдине всеукраїнське об'єднання нотаріусів — Українську нотаріальну палату.

Так, відповідно до ст. 1 Закону «Нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності».

Закон встановив права та обов'язки нотаріусів, спосіб їх призначення на посаду, відомчу підлеглисть. Впроваджено присягу, що її приносить особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю.

Законом істотно оновлено професійний статус нотаріусів. Закон передбачає паралельне функціонування державного нотаріату і новоствореного приватного нотаріату.

Крім Закону, появляються й інші нормативні акти, наприклад, укази Президента України, зокрема в 1998 р. Указ «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні» та інші.

18 червня 1994 р. наказом Міністерства юстиції України №18/5 було затверджено Інструкцію про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Наступна Інструкція про вчинення нотаріальних дій нотаріусами України була затверджена наказом Міністерства юстиції України 3 березня 2004 р. № 20/5, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 3 березня 2004 р. за № 283/8882.

Протягом періоду з 1993 до 2008 року до Закону України «Про нотаріат» неодноразово вносились зміни та доповнення, але кардинальні зміни внесено у 2008 році, коли проводилася так звана «мала» нотаріальна реформа, хоча робилась спроба і у 2004 р., однак законопроект не був прийнятий. Така реформа була зумовлена прийняттям Цивільного кодексу України 2003 р., який містив чимало новел, метою яких є гармонізація відповідних інститутів українського цивільного права із законодавством європейських країн у цій галузі, встановлення низки положень, спрямованих на більш повний захист цивільних прав та інтересів учасників цивільних відносин. Виразно помітною стала характерна для ЦК України в цілому тенденція наближення правового регулювання до тих основ регулювання цивільних відносин, котрі є типовими для всієї європейської спільноти і мають підґрунтям підвалини, закладені ще римським приватним правом¹.

Ми підтримуємо думку Л. В. Єфіменка, що вказаним нормативно-правовим актом покращено доступ населення до нотаріального забезпечення, зрівняно повноваження державних та приватних нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій, встановлено підвищені вимоги до нотаря, посилено гарантії його діяльності та правового режиму нотаріальної таємниці, забезпечено реалізацію конституційної норми щодо судового контролю за законністю вчинених нотаріальних дій², введено поняття відповідальності нотаріусів, тобто зупинення і припинення їхньої діяльності у разі допущення порушень та інше.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону України № 614-VI від 1 жовтня 2008 р., державні та приватні нотаріуси вчиняють усі види нотаріальних дій, а посвідчені ними акти мають однакову юридичну силу.

Так, з 1 червня 2009 р. набрали чинності норми даного Закону щодо оформлення спадкових прав та видачі свідоцтв про право на спадщину приватними нотаріусами, які зрівняли повноваження приватних і державних нотаріусів.

¹ Черниш В. Нотаріат України на шляху до європейських та міжнародних стандартів / В. Черниш // Юридична Україна. — 2013. — № 2. — С. 21.

² Єфіменко Л. В. Розвиток нотаріату України: стан та проблеми / Л. В. Єфіменко // Бюлетень Міністерства юстиції України. — 2010. — № 8. — С. 11–12.

Стаття 3 Закону була викладена в наступній редакції: «...нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю». Нотаріус може мати стажиста, яким може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж роботи у сфері права не менше трьох років та володіє державною мовою.

Поява якісно нового законодавства, яке регламентує діяльність нотаріату в Україні, була викликана об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, головна з яких полягала у забезпеченні охорони приватної власності, що формується як одне з основних конституційних прав громадян і організацій, створенні умов, за яких власник на свій розсуд і бажання міг володіти та розпоряджатися своїм майном¹.

У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI), встановлено, що нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Порівняльний аналіз норм ст. 3 Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону № 3426-XII від 2 вересня 1993 р.), в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI та в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI) свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилення вимог до особи, яка бажає стати нотаріусом: обов'язкове володіння особою українською мовою, наявність у особи юридичного стажу, обов'язкова праця помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки.

Статтею 2¹ Закону України «Про нотаріат» (в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності») передбачено, що контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

¹ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — С. 84.

Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI викладено у новій редакції ст. 13 названого Закону, якою встановлено вимоги до помічника нотаріуса, майже аналогічні вимогам до нотаріуса, і скасовано статтю, яка регулювала вимоги до стажиста нотаріуса.

Фактично вказаним Законом посаду стажиста нотаріуса замінено на посаду помічника нотаріуса, а термін стажування продовжено до трьох років. Також було суттєво скорочено кількість помічників приватного нотаріуса, а також приватному нотаріусу заборонено мати більше одного помічника.

Функціонування сучасного українського нотаріату відбувається на тлі бурхливого поступу науки й техніки, зокрема революційних змін в інформаційних технологіях. Тому в 1997 р. створено Державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України. Його діяльність полягає, насамперед, у створенні та супроводженні реєстрів інформаційної мережі Міністерства юстиції; одним із важливих напрямів є інформатизація нотаріату.

Потреба населення України у різноманітних нотаріальних послугах сьогодні залишається досить великою. Кількісний склад нотаріату зростає, причому за рахунок приватних нотаріусів.

Протягом 2011–2014 рр. до чинного нотаріального законодавства, зокрема до Закону України «Про нотаріат», було внесено численні та суттєві зміни, які стосуються і доступу до професії нотаріуса.

Новий поштовх реформі нотаріату дав наказ Міністра юстиції України від 24 грудня 2010 р., яким була затверджена Концепція реформування органів нотаріату в Україні. Головною метою реформування нотаріату було визначено сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату, надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступове і системне реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб. Концепція реформування органів нотаріату визначила сучасний стан цього інституту, його цілі, пріоритетні завдання та стратегічні напрями, окреслила механізми їх реалізації та очікувані результати.

Згідно з Концепцією реформування органів нотаріату в Україні, затвердженою наказом Міністерства юстиції України 2010 р., процес реформування відбуватиметься в декілька етапів і триватиме до 2015 р.

Закон України № 2258-17 від 18 травня 2010 р. «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» вніс зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», виклавши його у новій редакції. Відповідно до

підпункту «г» п. 8 ч. 2 статті 5 Закону спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу є нотаріуси, адвокати, аудитори, аудиторські фірми, фізичні особи – підприємці, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин), у випадках, передбачених статтями 6 і 8 вказаного Закону.

Міністерство юстиції України як суб'єкт державного фінансового моніторингу, з метою забезпечення координації діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу 29 вересня 2010 р. затвердило Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання яких здійснює Міністерство юстиції України.

З метою забезпечення реалізації Концепції реформування органів нотаріату в Україні у 2012 р. були внесені зміни до Закону України «Про нотаріат», які вступили в силу 1 січня 2013 р.

Ними вперше з часу незалежної України наводиться визначення поняття «нотаріус», за яким він є уповноваженою державою фізичною особою, котра здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Також удосконалено механізм допуску громадян до нотаріальної діяльності, який забезпечить якісний відбір осіб, котрі бажають займатися нотаріальною діяльністю і, таким чином, максимально запобіжить порушенням при здійсненні ними професійних обов'язків. Так, нотаріусом може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори – не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Ще одним нововведенням є запровадження поняття помічника нотаріуса замість стажиста, яким може бути громадянин України, який має повну вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як три роки та закріплення етичних правил поведінки нотаріусів.

Надзвичайно важливим для нотаріату України є створення нотаріальних органів професійного самоврядування та запровадження обов'язковості членства у них нотаріусів. І цю особливість регламентовано змінами до Закону, які набрали чинності 1 січня 2012 р. Так, ст. 16 зазначає: «...професійне самоврядування нотаріусів функціонує на засадах законності, гласності, незалежності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійно-

го самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення рівних можливостей доступу нотаріусів до участі в професійному самоврядуванні».

З 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», які полягають у тому, що державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та збільшено розмір страхової суми, яку нотаріус повинен внести до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю до однієї тисячі мінімальних заробітних плат.

Однак необхідність реформування правової системи України, вивчення досвіду цивілізованих країн дають новий імпульс для подальшого розвитку системи українського нотаріату, вироблення проекту нового, більш досконалого Закону України «Про нотаріат». Українське суспільство стоїть перед необхідністю більш повного впровадження принципів латинського нотаріату і входження в європейський правовий простір.

6. Основні системи нотаріату

На даний час у світі існують два типи нотаріальних систем, де форми організації нотаріату відрізняються залежно від того, яку роль у сфері реалізації прав визнає за нотаріатом та чи інша держава та базуються на континентально-європейській та англосаксонській системах права.

У країнах континентально-європейської, або латинської, системи права офіційний нотаріальний документ має перевагу серед інших видів доказів у цивільному процесі і наділений найвищою доказовою силою законом¹.

Першу групу складають нотаріальні органи англосаксонських країн (США, Великобританія, Австралія та ін.), до компетенції яких входить лише засвідчення документів та підписів. Система англосаксонського типу характерна тим, що кодифікаційні закони тут нечисленні.

Англосаксонська правова модель заснована переважно на судовому прецеденті, в силу чого основну увагу звернено на показання свідків, у тому числі при дослідженні письмових доказів. Джерелами правових норм є в основному традиції та прецеденти, створені юридичною практикою. У такій правовій системі нотаріальні документи, як і інші письмові документи, не мають такого значення, оскільки вони в цивільному процесі можуть бути спростовані за допомогою свідків. Нотаріуси в країнах англосаксонської моделі нотаріату виконують суто посвідчувальні функції, зокрема щодо копій, підписів, показань свідків під присягою та ін.

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 51.

Прикладом цієї моделі нотаріату є США, де організація і порядок діяльності органів нотаріату регулюються законодавством штатів.

Як правило, нотаріальні дії в штатах вчиняють дві категорії посадових осіб:

— державні нотаріуси, призначені законодавчим органом штату або вищими посадовими особами штату. Так, у штаті Нью-Йорк державні нотаріуси призначаються державним секретарем штату. Для зайняття посади нотаріуса зацікавлена особа направляє на ім'я державного секретаря спеціальне прохання. Кандидати на пост нотаріуса, за винятком аторнеїв і практикуючих нотаріусів, проходять перевірку щодо рівня освіти, спеціальної підготовки для вчинення нотаріальних дій, а також моральних якостей.

Також визначені спеціальні вимоги до нотаріуса. Так, у штаті Нью-Йорк державним нотаріусом може бути лише не судимий громадянин США, який проживає на території штату не менше року.

Дозвіл займатися нотаріальною діяльністю видається у формі сертифіката, підписаного державним секретарем штату.

Сертифікат пересилається клеркові графства, в якому нотаріус повинен провадити свою діяльність. Клерк графства або інша посадова особа протягом установленого в законодавстві строку приймає від нотаріуса присягу. Щомісяця клерк графства направляє державному секретареві штату дані щодо осіб, які займаються нотаріальною діяльністю.

Офіційний характер діяльності будь-якого нотаріуса в межах штату засвідчує державний секретар або клерк графства, у межах якого нотаріус вчиняє нотаріальні дії.

Відсторонення державних нотаріусів від займаної посади також відбувається за вказівкою державного секретаря штату. Однак цьому передуює повідомлення нотаріуса державним секретарем, а також спеціальний розгляд його справи¹;

— до другої категорії посадових осіб, які здійснюють нотаріальні дії, належать «комісіонери з питань установлення факту». Ці особи вчиняють нотаріальні дії тільки в межах міста і призначаються Радою міста (виборний орган місцевого самоврядування), яка визначає кількість комісіонерів, що здійснюють нотаріальні дії. Компетенція комісіонерів у сфері нотаріальних дій трохи вузчча, ніж компетенція державних нотаріусів, зокрема вони не можуть опротестовувати векселя і робити інші нотаріальні дії, які пов'язані з комерційною діяльністю. Строки призначення комісіонерів є різними: у штаті Нью-Йорк — два роки, а у штаті Коннектикут — п'ять років.

Комісіонером може бути призначена будь-яка особа, що має постійне проживання на території міста. Призначення на пост комісіонера оформляється у формі резолюції Ради, про що негайно повідомляється клерк

¹ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — С. 30.

міста. Той, в свою чергу, повідомляє клерка графства, на території якого розташоване місто. Для вступу комісіонера на посаду зацікавлена особа складає присягу клеркові графства. Клерк графства складає реєстр усіх комісіонерів, що здійснюють нотаріальні дії на території графства.

Комісіонер з питань установлення факту розсилає клеркам усіх графств штату зразок свого підпису, завірений клерком графства, на території якого розташоване місто.

У США, як і в інших країнах, де діє англосаксонська правова система, основну групу професійних юристів становлять у першу чергу адвокати, які не виконують публічних функцій, а є представниками окремої сторони. Тому роль і значення нотаріусів з об'єктивних причин трохи нижча, ніж у країнах, які представляють латинську правову систему. При цьому допускається змішування нотаріальних та адвокатських функцій (в Англії).

Другу групу складають нотаріальні органи країн латинського, так званого «писаного», права, де з метою скорочення кількості справ, які розглядають суди, визнається особлива важливість письмових доказів, у яких фіксуються юридичні умови укладення будь-яких угод. У цих країнах діє законодавство, що ґрунтується на романо-германській системі, де закон є основним джерелом права. Дії нотаріусів латинського нотаріату не обмежуються лише посвідченням особи та дієздатності сторін, що вчиняють правову дію. Він бере участь у підготовчій стадії договору, коли ще не дійшли згоди, роз'яснює їм усі можливі правові наслідки договору, а також здійснює «правову охорону договору». Завдяки діяльності нотаріуса у країнах латинського нотаріату забезпечується правова безпека повсюдно на території країни, що гарантує соціальну стабільність, спостерігається незначне число судових суперечок щодо нотаріально посвідчених угод.

У системі латинського нотаріату нотаріус виступає незалежним представником держави, що наділяє його повноваженнями вчиняти нотаріальні дії. Нотаріус несе особисту відповідальність за вчинення нотаріальних дій. Незалежність нотаріуса забезпечує надання угодам сторін «публічної форми й публічної довіри», оскільки нотаріус виконує завдання публічної влади.

Контроль за діяльністю нотаріуса латинського типу здійснює держава та професійна самоврядна громадська організація нотаріусів.

Основними принципами латинського нотаріату є:

- нотаріус має бути достатньо кваліфікованим юристом для того, щоб посвідчувати угоди (у тому числі документи, укладені ним самим) та консультувати з юридичних питань осіб, які до нього звертаються;
- виконувати державну функцію, та в той самий час, не входить до ієрархії державних службовців, фактично бути незалежним;
- виконувати свою функцію безпристрасно;
- забезпечувати зберігання актів, які ним укладені та посвідчені, копій, дублікатів, що видані нотаріусом і мають таку саму юридичну чинність, як і оригінали;

- при виконанні своїх функцій нести відповідальність, у тому числі всім своїм майном, за шкоду, заподіяну будь-якій третій особі;
- здійснювати свої функції в межах території (округу), визначеної законом;
- обов'язково входити до складу колегіального органу, який утворюється на корпоративних засадах, — нотаріальної палати;
- виконувати закони держави та дотримуватися правил, встановлених нотаріальною палатою¹.

До системи Міжнародного союзу латинського нотаріату (МСЛН) входить більшість європейських держав, країни Африки, Латинської Америки, Китай, багато країн СНД (у тому числі й Україна), провінція Квебек (Канада). Він заснований 2-го жовтня 1948 р. в місті Буенос-Айрес (Аргентина), де розташована його штаб-квартира.

У деяких країнах з цією системою нотаріату діють, поряд з вільним нотаріатом, державні нотаріуси (наприклад, в землі Баден-Вюртемберг у ФРН і в половині кантонів Швейцарії). Крім цього, у ряді земель Німеччини допускається поєднання професії адвоката і нотаріуса. Таке поєднання вже можливе і в Берліні, Бремені, Гессені, Нижній Саксонії, північній землі Рейн-Вестфалія, Шлезвіг-Гольштейн, а також у ряді кантонів (німецькомовних) Швейцарії².

Нині український нотаріат розвивається в руслі нового латинського нотаріату, спочатку італійського його виду, через посередництво Польщі, а пізніше, з 1866 р., французького його виду з тими новелами, які характерні також для німецького та ін. нотаріатів.

Латинський нотаріат для України є найбільш перспективним шляхом розвитку. Про це свідчить історія розвитку та сучасний стан нотаріату в Стародавньому Римі, Візантії та нових країнах Західної Європи (Італії, Франції, Німеччині та ін.).

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Як виник нотаріат?
2. Охарактеризуйте розвиток інституту нотаріату в Західній Європі.
3. Які етапи розвитку українського нотаріату?
4. Визначте особливості розвитку нотаріату на західноукраїнських землях.
5. Охарактеризуйте радянський період розвитку українського нотаріату.
6. Види систем нотаріату.

¹ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — С. 30.

² Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 52.

Розділ 2

ПОНЯТТЯ НОТАРІАТУ. НОТАРІАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПОНЯТТЯ, СИСТЕМА

1. Поняття нотаріату та його функції

Інститут нотаріату як об'єкт наукового дослідження являє собою найважливіший феномен, що вимагає до себе пильної уваги у вітчизняній юридичній науці. Це зумовлено рядом обставин, серед яких такі, як необхідність з'ясувати поняття та правову природу інституту нотаріату, його роль у механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина, його місце в системі правових інститутів і галузей права, основоположних функцій, співвідношення з інститутами влади та громадянського суспільства¹.

Слово «нотаріус» походить від латинського «notarius», тобто «писар, стенограф, секретар».

Термін «нотаріат» в сучасному українському праві багатозначний та використовується в декількох значеннях.

Ми погоджуємося з думкою тих авторів, які виділяють чотири значення нотаріату, а саме:

- 1) як систему органів та посадових осіб, у тому числі нотаріусів, які вчиняють нотаріальні дії;
- 2) як галузь права;
- 3) як галузь законодавства;
- 4) як наукова та навчальна дисципліна.

На думку К. Ф. Досінчук, нотаріат — це сукупність органів і посадових осіб, на яких покладено обов'язок вчинення нотаріальних дій, регулювання та контролю за їх організацією, захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб².

Найпоширенішим в юридичній літературі є законодавче визначення поняття нотаріату. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат»³ (далі — Закон), нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

---

¹ Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи / К. І. Чижмарь // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. — 2014. — № 9—1. — С. 138.

² Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти / К. Ф. Досінчук // Часопис Київського університету права. — 2013. — С. 132.

³ Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 39. — Ст. 383.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії учиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування відповідно до компетенції, визначеної у ст. 37 Закону України «Про нотаріат».

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, — на дипломатичні представництва України.

Посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у ст. 40 Закону.

Основні завдання нотаріату:

- забезпечувати захист і охорону прав власності, права і законні інтереси фізичних та юридичних осіб;
- сприяти зміцненню законності та правопорядку в суспільстві;
- запобігати правопорушенням.

На думку Х. В. Майкут, сьогоденнішим завданням нотаріату є стабільний розвиток практики належного застосування чинного законодавства, зокрема таких галузей права як цивільного, сімейного, земельного тощо, законне та якісне здійснення нотаріальної діяльності, забезпечення прав, свобод людини і громадянина, їх охорона та захист¹.

Отже, нотаріат в Україні — це система органів і посадових осіб, на які законодавством України покладено обов'язок вчиняти нотаріальні дії від імені держави Україна, які спрямовані на юридичне закріплення безспірних цивільних прав і фактів та здійснюються з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Особливість нотаріальної діяльності полягає в тому, що вона, як правило, — не захист, а попередження порушення права. Тому предметом нотаріальної діяльності є лише безспірні справи та правочини.

Функції права висвітлюють предметно-змістовну роль, «роботу» права у суспільстві. Тому знання функцій права дозволяє скласти уявлення про те, що саме очікувати від функціонування юридичного права (юридичного регулювання). Крім того, через пізнання функцій права усвідомлюється соціальна значущість юридичної діяльності, а також діяльності тих посадових осіб, чия робота так чи інакше «вплетена» у процес регулювання².

¹ Майкут Х. В. Нотаріат : курс лекцій / Х. В. Майкут. — Л. : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. — С. 10.

² Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. — 9-те вид., зі змін. / П. М. Рабінович. — Л. : Край, 2007. — С. 98.

Функції нотаріату — це основні напрями його діяльності, які властиві лише йому.

З метою сприяння становленню цілісного підходу до визначення функцій нотаріату та побудови чіткої структури нотаріальних органів для надання населенню послуг правового та нотаріального характеру відповідно до міжнародних стандартів, а також поступового і системного реформування українського нотаріату як інституту позасудового захисту цивільних прав фізичних та юридичних осіб наказом Міністерства юстиції 24 грудня 2010 р. № 3290/5 затверджено Концепцію реформування органів нотаріату в Україні.

З метою реалізації Концепції Міністерством юстиції України проводиться аналіз нормативної бази у сфері нотаріату, ініціюється внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства, запроваджується прийняття інших нормативних актів, які сприятимуть регулюванню процесу реформування органів нотаріату, створення механізму захисту інтересів трудового колективу державної нотаріальної контори та державного нотаріального архіву при переході до єдиного нотаріату, законодавче закріплення соціальних прав та врегулювання пенсійного забезпечення нотаріусів.

Дослідженням функцій нотаріату присвятили свої роботи В. В. Баранкова, В. В. Комаров та М. М. Дякович, В. В. Самсонов, Л. К. Радзівська та С. Г. Пасічник, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса та інші.

Функції нотаріату можна розділити на дві великі групи:

- 1) соціальні, які характеризують місце нотаріату в системі органів цивільної юрисдикції та правової системи України;
- 2) нотаріально-спеціальні, які відображають особливості, специфіку нотаріальної діяльності щодо учасників нотаріального процесу.

Залежно від характеру та змісту впливу на цивільні правовідносини функції нотаріату можна поділити на регулятивну, охоронну та контрольну.

Розглянемо деякі функції нотаріату.

1. Функція надання правової допомоги особам, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій. Останніми роками дана функція набуває дедалі більшого значення.

На виконання цієї функції націлювало Міністерство юстиції України наказом від 30 травня 2008 р. № 914 «Про поліпшення роботи з надання нотаріальних послуг населенню», який припинив свою дію 10 липня 2014 р.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат», з метою забезпечення доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг Міністерством юстиції України 7 липня 2014 р. видано наказ за № 1066/5 «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг»¹.

¹ Офіційний вісник України. — 2011. — № 53. — С. 927. — Ст. 1436. — Код акта 73140/2014.

Відповідно до наказу, зокрема, зобов'язано начальників Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою поліпшення роботи з надання нотаріальних послуг населенню посилити контроль за дотриманням встановлених вимог щодо організації роботи державних нотаріальних контор шляхом перегляду та за необхідності розробки нових графіків роботи державних нотаріальних контор та графіків прийому громадян у державних нотаріальних конторах з урахуванням навантаження, зручності та доступності населення до нотаріальних послуг; установлення загальних вихідних днів для державних нотаріальних контор — неділя та понеділок, а за наявності декількох державних нотаріальних контор в одному населеному пункті установлення для таких державних нотаріальних контор різних вихідних днів (субота, неділя або неділя, понеділок); активізувати роботу виїзних громадських приймалень із залученням державних та приватних нотаріусів згідно з графіками, затвердженими начальниками Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі; з метою впровадження системного та обов'язкового підвищення кваліфікації посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення ними нотаріальних дій та роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують у системі Міністерства юстиції України, затвердити графіки проведення навчань вказаних осіб та забезпечити участь у них державних та приватних нотаріусів, а також забезпечити надання їм у межах компетенції методичної допомоги.

Особливу увагу приділено в наказі проведенню постійної та ефективною правороз'яснювальною роботи серед населення з питань вчинення нотаріальних дій. Зобов'язано вищевказаних посадових осіб: забезпечити організацію роботи з підготовки відповідних публікацій та виступів на радіо, телебаченні працівниками головних управлінь юстиції із залученням державних та приватних нотаріусів; розмістити найбільш актуальні роз'яснення чи публікації безпосередньо в приміщеннях державних нотаріальних контор та в приміщеннях, де розміщені робочі місця приватних нотаріусів; здійснювати розсилку найбільш актуальних роз'яснень чи публікацій до місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування для розміщення в доступних для користування населення місцях (сільські ради, сільські клуби, бібліотеки тощо) та до громадських приймалень з надання безоплатної первинної правової допомоги; оновити зразки документів, необхідних для відчуження рухомого та нерухомого майна, оформлення спадкових прав, їх охорони тощо, та надати ці матеріали головам сільських, селищних, міських рад для розміщення в доступних для користування населення місцях та в громадських приймальнях з надання безоплатної первинної правової допомоги; забезпечити можли-

вість надання консультацій на офіційних веб-сторінках Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в режимі «запитання — відповідь» за допомогою засобів електронної пошти; розміщувати публікації, роз'яснення та зразки документів на офіційних веб-сторінках Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі; забезпечити створення «гарячих ліній» з питань організації роботи та діяльності державних нотаріальних контор, приватних нотаріусів, забезпечення населення нотаріальними послугами та скласти графіки їх проведення.

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зобов'язаний сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Вказана функція наближає українських нотаріусів до нотаріусів латинської школи, які приймають безпосередню участь у підготовці контрактів, здійснюють певну діяльність в якості радника сторін, намагаючись виключити саму можливість виникнення правових спорів¹.

2. Функція забезпечення законності (правоохоронна) при вчиненні нотаріальних дій.

Правоохоронна діяльність нотаріату здійснюється шляхом вчинення лише тих нотаріальних дій, які передбачені законом.

Вчиняючи нотаріальні дії, особливо посвідчуючи правочини, нотаріус перевіряє наявність усіх необхідних юридичних фактів для їх укладення та посвідчення. Зокрема нотаріус встановлює та перевіряє правоздатність та дієздатність сторін правочинів, належність суб'єктивних прав, які вони передають іншим особам, та ін. Також нотаріус зобов'язаний на стадії вчинення нотаріальних дій охороняти законні права та інтереси громадян, фізичних осіб, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальних дій шляхом надання консультацій, роз'яснень законодавства щодо наслідків укладення правочинів чи вчинення тих чи інших дій. Тобто, в даному випадку, нотаріус виступає органом превентивного (попереджувального) правосуддя, захищаючи права та інтереси учасників правочину, щоб їх необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Правочин, укладений та посвідчений в нотаріальному порядку, гарантує набувачу майна захист від усяких несподіванок, є правомірним та сталим.

Також роль нотаріуса як попереджувального органу проявляється в тому, що відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України «Про нотаріат» нотаріус зо-

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 57—58.

бов'язаний відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам.

3. Функція правозастосовча (правореалізаційна) є однією з найбільш поширених у діяльності нотаріату та віддзеркалює місце нотаріату у системі суб'єктивних прав та виконання зобов'язань.

За загальним правилом, застосування права — це особлива форма правореалізації, владна правова діяльність органів держави, спрямована на реалізацію правових принципів, яка відбувається в особливому порядку і має результатом видання правозастосовних актів дій¹.

Залежно від способів правореалізаційна функція поділяється на: виконання, використання, дотримання та застосування права.

На нотаріусі лежить обов'язок забезпечити належні правові умови для правореалізаційної функції учасників нотаріальної дії, зокрема шляхом забезпечення умов правомірної поведінки учасників цивільного обороту, щодо яких вчиняються нотаріальні дії.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримує вимоги правових норм (матеріального та процесуального характеру) у зв'язку з наданими йому повноваженнями.

На думку С. Я. Фурси, Є. І. Фурси², нотаріату властива правоаналізуюча функція. Тобто нотаріус має право визначати межі дозволеної поведінки в тих правовідносинах, що врегульовані законом, а також, коли така регулятивна функція надає можливість для декількох альтернативних варіантів правової поведінки, які не мають прямої заборони закону і не порушують прав інших суб'єктів, а крім того, коли навіть такі правовідносини не мають аналогів.

Тобто, вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус, встановлюючи дійсні наміри сторін, визначає межі дозволеної поведінки сторін правочинів. Зокрема нотаріус, аналізуючи норми чинного законодавства, робить висновки щодо можливості або неможливості застосування аналогії із законом при вчиненні нотаріальних дій, які відповідають волевиявленню сторін, при цьому дотримуючись законодавства.

Застосування права нотаріусом здійснюється щодо конкретних фактичних ситуацій. Так, при вчиненні виконавчого напису нотаріус одночасно застосовує норми як матеріального права, так і процедурного характеру, санкціонуючи цим примусове здійснення порушених прав, а сам виконавчий напис має силу виконавчого документа.

Діяльність нотаріату торкається найбільш важливих та суттєвих аспектів здійснення прав громадянами та юридичними особами і тому повинна здійснюватися в процесуальній формі, яка забезпечує єдність та адекват-

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 18.

² Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К. : А.С.К., 2001. — С. 15.

ність правового змісту та юридичної форми правочину чи вчинення інших дій; виявляє дійсне волевиявлення сторін.

4. Попереджувально-профілактична функція (попереджувальне правосуддя). Ця функція останнім часом набирає все більшого значення, оскільки нотаріус, посвідчуючи правочин за участю сторін, повинен сприяти попередженню правопорушень. Зокрема свою діяльність він спрямовує на попередження виникнення конфліктів і спорів у цивільно-правових відносинах, як при укладенні правочину, так і тих, які виникнуть у майбутньому. На відміну від судової діяльності, предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи.

Таким чином, інституту нотаріату в правовій державі відводиться ключова роль не тільки в наданні правової допомоги громадянам, юридичним особам та в забезпеченні їх правової безпеки, а й у запобіганні спорам між учасниками договірних відносин. Участь нотаріуса при розробленні умов правочину перед його практичним виконанням дозволяє уникнути виникнення спорів про право між сторонами за укладеним та нотаріально посвідченим правочином, а також робить їх відносини більш стабільними та передбачуваними, особливо в умовах ринку. Участь нотаріуса дозволяє забезпечити кожному із сторін правочину правовим захистом вже на стадії оформлення права та договору, а судовий захист може бути необхідний пізніше, на стадії спору¹.

5. Функція забезпечення безспірності та доказової сили документів. Недійсність договору, правочину визнається лише в судовому порядку. Однак у випадку виникнення спору в суді, щодо нотаріально посвідченого договору, сторони мають можливість швидше доказати свої права, оскільки зміст прав та обов'язків сторін правочину, справжність їх підписів, час посвідчення офіційно підтвердженні в нотаріальному порядку².

Нотаріальну діяльність слід розглядати як специфічну правову форму діяльності, суть якої полягає в тому, що в межах її здійснюється застосування правових норм шляхом реалізації нотаріусом юрисдикційних повноважень у безспірних справах.

Нотаріус оформляє волю суб'єктів правочинів, а суд та інші правоохоронні органи вирішують спори учасників, які виникли в результаті угоди правочинів.

Також нотаріальна діяльність має превентивний (попереджувальний) характер, оскільки захищає права та законні інтереси громадян від можливих порушень у майбутньому, надаючи нотаріальним документам безспірний характер.

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 61.

² Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 57.

6. Фіскальна функція нотаріату покликана вирішувати низку державних завдань. У контексті цієї функції, на погляд М. М. Дякович, нотаріат слід розглядати як допоміжний орган держави, на який покладено обов'язок контролювати сплату фізичними та юридичними особами, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій, податків і зборів, визначених законодавством України (пенсійний збір за придбання нерухомості тощо)¹.

Зауважуємо, що відповідно до Указу Президента України «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» від 10 липня 1998 р. № 762/98² плата, що справляється приватними нотаріусами за вчинення нотаріальних дій, не може бути меншою від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії.

Роль нотаріату в житті суспільства виражається в його функціях, які не є сталими, а змінюються (розширюються) із розвитком нотаріату незалежної України. Розмежування нотаріальних функцій дозволяє відобразити місце нотаріату в сучасному суспільстві як особливого правового інституту та показати специфіку його діяльності щодо учасників вчинюваних нотаріальних дій.

Функції нотаріату є взаємопов'язаними між собою та системно впливають на нотаріальну діяльність, яка здійснюється як державними, так і приватними нотаріусами від імені держави та спрямована на захист прав та законних інтересів громадян, юридичних осіб, держави³.

2. Предмет і методи нотаріального права

Предмет правового регулювання — це сукупність суспільних відносин, урегульованих правом.

Предмет нотаріальної діяльності складається з двох частин: саме провадження нотаріальної діяльності, а також вчинення уповноваженими на це органами нотаріальних дій.

Заслуговує на увагу думка Г. Г. Черемних, що предметом регулювання у сфері здійснення нотаріальної діяльності є суспільні відносини, які складаються у процесі вчинення нотаріусом та іншими уповноваженими особами нотаріальних дій. Однією зі сторін цих відносин є нотаріус або інша особа, яка уповноважена законом вчиняти нотаріальні дії, а з другої — громадяни і юридичні особи, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 20.

² Урядовий кур'єр. — 1998. — 16 липня.

³ Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види / М. С. Долинська // Форум права. — 2011. — № 4. — С. 208.

Тобто предметом нотаріального права є суспільні відносини, що виникають з приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Багатьма авторами охарактеризовано нотаріальну діяльність, зокрема слід відмітити здобутки М. М. Дякович¹.

Основними ознаками нотаріальної діяльності є:

- 1) здійснення нотаріальної діяльності, визначеної в ст. 1 Закону України «Про нотаріат» спеціальними органами, зокрема нотаріусами;
- 2) нотаріальна діяльність провадиться з метою надання юридичної вірогідності посвідчених нотаріусами прав, а також фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших нотаріальних дій;
- 3) вчинення нотаріальних дій від імені держави та відповідно до законодавства України;
- 4) діяльність під особисту відповідальність приватного нотаріуса за шкоду, заподіяну особі внаслідок незаконних дій або недбалості відповідно до ст. 27 Закону України «Про нотаріат»;
- 5) повноваження щодо вчинення нотаріальних дій;
- 6) некомерційний характер нотаріальної діяльності тощо.

На думку С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, змістом діяльності нотаріату є два глобальних та стратегічних завдання — правоохоронна та правозахисна діяльність, які покладено державою на спеціальну структуру органів та додатково на окремих посадових осіб².

Нотаріальна діяльність — це професійна непідприємницька діяльність нотаріусів, спрямована на сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх права на захист законних інтересів, яка здійснюється шляхом вчинення ними нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства України.

Предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи, тобто в нотаріальному порядку підлягають укладенню лише ті правочини, які відповідають волі сторін.

Предмет нотаріальної діяльності загалом складається з двох частин: саме провадження нотаріальної діяльності, а також порядок вчинення нотаріальних дій уповноваженими на це органами.

Під методом правового регулювання розуміють сукупність засобів, прийомів, за допомогою яких правило впливає на суспільні відносини³.

При організації нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальними органами нотаріальних дій виникають суспільні відносини, що включа-

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 26.

² Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К. : А.С.К., 2001. — С. 39.

³ Шемшученко Ю. С. Правовые проблемы экологии / Ю. С. Шемшученко. — К., 1989. — С. 65.

ють елементи різних відносин, які впливають з різних галузей права, в т. ч. цивільного, адміністративного, податкового, сімейного, земельного, аграрного.

Тому для нотаріального права, як і для більшості інших галузей права, властиві такі головні прийоми юридичного впливу: публічно-правовий (імперативний, або адміністративно-правовий) та приватноправовий (диспозитивний, або цивільно-правовий) методи правового регулювання.

Імперативний метод полягає в тому, що регулювання зверху вниз здійснюється на владно-імперативних засадах.

Диспозитивний метод полягає в тому, що:

- 1) особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, самостійно визначає: чи буде вона працювати у державній нотаріальній конторі, чи займатися приватною нотаріальною практикою; нотаріальний округ, в якому вона здійснюватиме свою діяльність, та інше;
- 2) юридична рівність сторін — учасників нотаріального процесу;
- 3) ініціатива сторін при встановленні правовідносин щодо вчинення певних нотаріальних дій;
- 4) можливість вибору учасниками нотаріального процесу варіанту поведінки, яка не суперечать чинному законодавству.

Отже, при регулюванні нотаріальних відносин в основному використовуються два основні методи: імперативний та диспозитивний. Поряд із використанням зазначених загальноправових методів в нотаріальному праві, зважаючи на специфіку ведення нотаріальної діяльності, використовуються специфічні способи впливу на поведінку суб'єктів нотаріальних правовідносин, зокрема нотаріусів (наприклад, припинення нотаріальної діяльності, зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, рекомендації, уповноваження).

Тому слід вести мову про наявність характерного для нотаріального права змішаного методу правового регулювання, який включає в себе імперативний та диспозитивний методи, способи і прийоми регулювання нотаріальних відносин та передбачає здійснення нотаріальної діяльності та учинення нотаріальними органами нотаріальних дій з дотриманням норм чинного законодавства України.

3. Принципи нотаріального права

Право будується та функціонує на підставі визначених принципів, які виражають його суть та соціальне значення.

Термін «принцип» походить від латинського «*principio*» — «основа, початок, першооснова». Принципи — це те, що становить зміст права. У принципах ніби кристалізуються як характерні риси права взагалі, так і його конкретної галузі чи підгалузі. Принципи права чітко виражені в конкрет-

них правових приписах. Вони нібито розчинені в праві, розлиті в ньому, пронизують собою практично всі чи майже всі правові норми¹.

Принципи права — це основні вихідні засади, які юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя.

Принципи права лежать в основі діяльності правової держава, всіх органів державної влади та є стрижнем усієї системи права держави. Держава уповноважила нотаріусів на вчинення нотаріальних дій. Звідси випливає їх вагоме значення для регулювання суспільних відносин та юридичної практики, що слугуватиме основою правильного застосування юридичних норм при вчиненні нотаріусами нотаріальних дій, зокрема при посвідченні правочинів.

Під принципами нотаріального права розуміють основні засади, на яких базується нотаріальне право, організація та здійснення нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій нотаріальними органами України, зокрема нотаріусами.

Застосування конкретних норм права можливе лише з урахуванням положень, які містять загальні принципи права.

Становлення та розвиток нотаріального права базується як на загальноправових принципах, так і на галузевих.

Значення принципів діяльності та організації нотаріату, на думку С. Я. Фурси, Є. І. Фурси, полягає в тому, що:

— вони є основою для об'єднання всіх норм та інститутів в одну галузь права, тобто є індивідуалізуючою ознакою цієї галузі права;

— вони є похідною основою для тлумачення норм законодавства, розуміння їх змісту та значення;

— не тільки характеризують нотаріат України, а й є основою підставою для порівняння норм, що регулюють діяльність нотаріату. З аналогічними нормами законодавства іноземних країн та, в першу чергу, з країнами Міжнародного союзу латинського нотаріату².

На думку В. В. Баранкової, В. В. Комарова, принципи нотаріату можна класифікувати за сферою розповсюдження на загальноправові (характерні для всіх галузей права); міжгалузеві (загальні з цивільним процесом); галузеві (властиві тільки нотаріальній діяльності). За функціональною ознакою можна виділити принципи організації нотаріату та принципи здійснення нотаріальної діяльності³.

Відповідно до джерел закріплення принципів нотаріального процесу в спеціальному нотаріальному законодавстві існує поділ на принципи: законності; обґрунтованості нотаріальних актів; диспозитивності; безпосе-

¹ Алексеев С. С. Проблемы теории права / С. С. Алексеев. — Свердловск, 1972. — Т. 1. — С. 102—103.

² Фурса С. Я. Нотариат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К. : А.С.К., 2001. — С. 69.

³ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 91.

редності; національної мови; допомоги громадянам та організаціям у реалізації їх прав; таємниці вчинення нотаріальних дій¹.

Залежно від об'єкта правового регулювання можна виділити дві групи принципів нотаріального права:

1) організаційні, тобто принципи, які визначають організацію нотаріату:

- право громадян та юридичних осіб на юридичну допомогу;
- публічність системи нотаріату;
- здійснення нотаріальної діяльності спеціально уповноваженими на це особами;

— незалежність та неупередженість нотаріуса;

— право на оскарження нотаріальних дій;

2) функціональні, які визначають здійснення нотаріальної діяльності:

— законність;

— рівність всіх громадян і юридичних осіб під час здійснення нотаріальної діяльності;

— процесуальність нотаріальної діяльності;

— національна мова нотаріальної діяльності².

Розглянемо основні принципи нотаріального права України.

1. Принцип законності

Статтею 8 Конституції передбачається, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і повинні їй відповідати, її норми є нормами прямої дії. Ми погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси, що принцип верховенства права — це принцип верховенства закону. А принцип верховенства закону у власному розумінні цього поняття означає визначальну, провідну роль закону в правовій системі, зокрема в системі джерел права, його вищу юридичну силу щодо підзаконних актів. Тобто принцип верховенства закону означає співвідношення закону та інших нормативно-правових актів³.

Принцип законності в нотаріальній діяльності необхідно розглядати у двох аспектах, а саме:

- всі дії нотаріусів та осіб, які уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій, повинні відповідати законодавству України;

- фізичні та юридичні особи, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, також повинні дотримуватися норм чинного законодавства.

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 92.

² Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 28.

³ Фурса С. Я. Нотаріат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К. : А.С.К., 2001. — С. 69.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про нотаріат» правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат» та інші законодавчі акти України. Вчиняючи нотаріальну дію, нотаріуси чи уповноважені на вчинення нотаріальних дій особи підтверджують цим законність і достовірність нотаріальної дії та запобігають можливим порушенням прав та інтересів осіб, які звернулися до них. Порушення встановленого законодавством порядку вчинення нотаріальних дій призводить до недійсності нотаріального акта (правочину)¹.

Правовою гарантією реалізації принципу законності є право відповідно до ст. 50 Закону України «Про нотаріат» право на оскарження нотаріальної дії або відмови у її вчиненні, нотаріального акта особою, права та інтереси якої стосуються такої нотаріальної дії чи акта, у суді.

Також нотаріус або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, у разі виявлення під час вчинення нотаріальних дій порушення законодавства негайно повідомляє про це відповідні правоохоронні органи для вжиття необхідних заходів.

На дотримання нотаріусами принципу законності вказано в статтях 5, 7, 21, 39, 47, 49, 51 Закону України «Про нотаріат».

2. Принцип обґрунтованості нотаріальних актів

Цей принцип вимагає, щоби вчинювані нотаріальні дії здійснювалися на підставі дійсних обставин, які були підтвержені необхідними відомостями та документами².

Наприклад, доказ спадково-родинних відносин повинен бути підтверджений документально на підставі не лише свідоцтва про державну реєстрацію смерті спадкодавця, а ще й свідоцтва про державну реєстрацію народження дочки померлого, свідоцтва про державну реєстрацію її шлюбу (у разі зміни прізвища), виданих державними органами реєстрації актів цивільного стану.

Також відомостями про належність спадкодавцю вкладу на ім'я спадкодавця є повідомлення кредитної установи про наявність вкладу, яке надано на запит нотаріуса, в провадженні якого знаходиться спадкова справа.

Нотаріус повинен дати належну оцінку наданим матеріалам щодо їх відносності та достовірності. Тобто зобов'язаний перевірити, чи пред'явлений документ виданий належним органом, підписаний відповідною посадовою особою, чи дотримана форма документа, чи має чинність документ на час пред'явлення та інші обставини.

¹ Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — Л., 2012. — Вип. 1. — С. 102.

² Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 94.

Пред'явлення зацікавленою особою нотаріусу всіх необхідних документів для вчинення нотаріальних дій — найважливіша умова правильного вирішення нотаріальної справи, одна з гарантій недопущення нотаріусом помилок. Перелік необхідних документів, як правило, визначено в законодавстві. При цьому нотаріус чи інша посадова особа, яка вчиняє нотаріальну дію, не вправі вимагати від зацікавленої особи документів, які не торкаються вчинюваної нотаріальної дії, крім встановлених законодавством¹.

Принцип обґрунтованості закріплено в статтях 42, 46, 47, 54, 55 та ін. Закону України «Про нотаріат», які зобов'язують нотаріуса перевірити наявність певних фактів для вчинення тієї чи іншої нотаріальної дії.

Так, відповідно до ст. 46 згаданого Закону нотаріуси або посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, мають право витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії. Відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій, повинні бути подані в строк, визначений нотаріусом. Цей строк не може перевищувати одного місяця. При цьому зауважуємо, що неподання відомостей та документів на вимогу нотаріуса є підставою для відкладення, зупинення вчинення нотаріальної дії або відмови у її вчиненні.

3. Принцип рівності перед законом під час здійснення нотаріальної діяльності

Цей принцип відображено у ст. 24 Конституції України, де передбачено рівність всіх перед законом. Тобто кожна людина, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій, не повинна мати привілеїв за будь-якими ознаками, в тому числі щодо політичних, релігійних переконань, майнового стану, місця проживання та інше.

Принцип рівності перед законом розповсюджується на нотаріусів незалежно від того, чи вони є державними, чи займаються приватною нотаріальною практикою. Зокрема в ст. 1 Закону України «Про нотаріат» передбачено, що документи, оформлені державними і приватними нотаріусами, мають однакову юридичну силу.

Ми погоджуємося з думкою С. Я. Фурси та Є. І. Фурси про те, що нотаріус не має жодних переваг порівняно із суб'єктами, що до нього звернулися. Навіть більше того, нотаріус — особа, покликана за законом (як за ст. 5 Закону України «Про нотаріат», так і за присягою) до вчинення нотаріальних дій і сприяння громадянам у вчиненні нотаріальних дій².

¹ Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — С. 95.

² Фурса С. Я. Нотариат в Україні. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К. : А.С.К., 2001. — С. 79.

4. Принцип безпосередності

Цей принцип відіграє важливу роль у діяльності нотаріату. Відповідно до ч. 1 ст. 43 згаданого Закону при вчиненні нотаріальних дій повинні бути присутні всі учасники правочинів та не допускається вчинення нотаріальної дії у разі відсутності її учасників або їх уповноважених представників. Також при вчиненні нотаріальної дії нотаріуси зобов'язані: встановити особу учасників цивільних відносин та перевірити дійсність та законність пред'явлених документів.

При посвідченні правочинів нотаріусом перевіряється справжність підписів учасників правочинів та інших осіб, які звернулися за вчиненням нотаріальної дії.

Відповідно до ч. 2 ст. 45 Закону нотаріально посвідчуванні правочини, а також заяви та інші документи підписуються у присутності нотаріуса. Якщо заява чи інший документ підписані за відсутності нотаріуса, особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, повинна особисто підтвердити, що документ підписаний нею.

Якщо фізична особа внаслідок фізичної вади або хвороби не може власноручно підписати документ, то за її дорученням у її присутності та в присутності нотаріуса цей документ може підписати інша особа. Про причини, з яких фізична особа, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії, не могла підписати документ, зазначається у посвідчувальному написі. Правочин за особу, яка не може підписати його, не може підписувати особа, на користь або за участю якої його посвідчено.

Важливим виявом принципу безпосередності є вчинення нотаріусами такого виду правочину, як посвідчення заповіту. Адже заповіт вчиняється особисто заповідачем, та посвідчення заповіту через представника не допускається.

5. Принцип сприяння громадянам, підприємствам, установам та організаціям у здійсненні їх прав та законних інтересів

Цим принципом у ст. 5 Закону України «Про нотаріат» передбачений обов'язок нотаріуса роз'яснювати права і обов'язки учасників правочину, попереджувати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду. Нотаріус виступає як неупереджений радник та поборник захисту прав усіх сторін угоди та всіх осіб, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Роз'яснення громадянам їх прав та обов'язків як до, так і після вчинення нотаріальних дій, а також роз'яснення несумлінного виконання обумовлених у документах умов є однією з найважливіших функцій нотаріуса.

6. Принцип таємниці вчинення нотаріальних дій

Принцип найкраще відображає специфіку діяльності нотаріальних органів держави. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про нотаріат» нотаріальна

таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Зауважуємо, що не лише нотаріус та особи, зазначені у ст. 1 вказаного Закону, а також помічник нотаріуса зобов'язаний зберігати нотаріальну таємницю, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами, і нотаріальна дія або дія, яка прирівнюється до нотаріальної, не вчинялась.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі факти, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких учинялися нотаріальні дії. Лише у разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого.

Також законодавець надав право опікуну безвісно відсутньої особи (у раз визнання особи безвісно відсутньою), який призначений для охорони майна безвісно відсутнього, право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Однак витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту видається тільки заповідачу, а після смерті заповідача — будь-якій особі, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів).

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами.

Отже, принципами нотаріального права є основні засади, на яких базується нотаріальне право, які найбільш повно відображають зміст нотаріального законодавства щодо проведення державної політики в організації та здійсненні нотаріальної діяльності, порядку вчинення нотаріальних дій нотаріальними органами України, в тому числі нотаріусами. Всі прин-

ципи нотаріального права пов'язані між собою та доповнюють один одного. Принципи нотаріального права коригуються та змінюються відповідно до зміни державної політики в сфері нотаріату.

4. Джерела нотаріального права

Законодавство незалежної України постійно змінюється. Відповідних змін зазнають також норми, що регулюють діяльність нотаріальних органів держави. Попереду на нотаріат чекають чергові зміни законодавства. Так, 24 грудня 2010 р. наказом Міністерства юстиції України № 3290/5 було прийнято Концепцію реформування органів нотаріату. Для забезпечення перетворення системи дана Концепція, серед іншого, передбачає приведення у відповідність підзаконних нормативно-правових актів до чинного законодавства.

Поява якісно нового законодавства, яке регламентує діяльність нотаріату в Україні, була викликана об'єктивними закономірностями розвитку суспільства, головна з яких полягала у забезпеченні охорони приватної власності, що формується як одне з основних конституційних прав громадян і організацій, створенні умов, за яких власник на свій розсуд і бажання міг володіти та розпоряджатися своїм майном. Прийняття нового законодавства було закономірним результатом руху суспільства до ринкових відносин і, як наслідок, появи нових форм власності¹.

Джерела нотаріального права — це нормативно-правові акти, прийняті уповноваженими державними органами, в яких закріплені правила, що врегульовують порядок здійснення повноважень нотаріальними органами держави та порядок вчинення ними нотаріальних дій.

За юридичною силою та органом, що їх видав, нормативні акти можна поділити на: закони та підзаконні нормативні акти.

Також нотаріальне законодавство за формою законодавчого акта поділяється на кодифіковані та некодифіковані, за предметом правового регулювання — на загальні та спеціальні, за характером правового регулювання — на матеріальні та процесуальні тощо.

До загальних джерел нотаріального права можна віднести ті нормативні акти, які регулюють як питання нотаріальної діяльності, так і інші суспільні відносини. До цієї групи можна віднести Конституцію України — Основний Закон держави.

Спеціальні акти присвячені регулюванню лише нотаріальної діяльності. Наприклад, Закон України «Про нотаріат», Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України та ін.

До актів інших галузей права, які регулюють окремі питання організації нотаріату і здійснення нотаріальної діяльності, можна віднести, напри-

¹ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — С. 31.

клад, Цивільний, Сімейний, Податковий, Цивільно-процесуальний, Земельний кодекси України.

Основним нормативно-правовим актом держави є Конституція України¹. Відповідно до ст. 8 Конституції України Конституція має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України та повинні відповідати їй. Конституція має вищу юридичну силу та пряму дію і застосовується на всій території України.

У ст. 92 Конституції наголошено, що виключно законами України визначається організація і діяльність нотаріату та ставить його на один рівень з судоустроєм, судочинством, статусом суддів, засадами судової експертизи, організацією та діяльністю прокуратури, органів дізнання і слідства, органів і установ виконання покарань.

Відповідно до ст. 41 Конституції, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.

Право приватної власності набувається в порядку, визначеному законом. Громадяни для задоволення своїх потреб можуть користуватися об'єктами права державної та комунальної власності відповідно до закону.

Законодавець у ч. 4 названої статті наголошує, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності, а право приватної власності є непорушним.

Примусове відчуження об'єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Конфіскація майна може бути застосована виключно за рішенням суду у випадках, обсязі та порядку, встановлених законом.

Однак використання власності не може завдавати шкоди правам, свободам та гідності громадян, інтересам суспільства, погіршувати екологічну ситуацію і природні якості землі.

Основним нормативно-правовим актом, що регламентує нотаріальну діяльність, є Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р.², що набув чинності з 1 січня 1994 р. Цей Закон встановлює порядок правового регулювання діяльності органів нотаріату та порядок вчинення ними нотаріальних дій.

Закон містить положення, які регламентують організацію діяльності органів нотаріату, в тому числі реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, порядок заміщення посади нотаріуса, анулювання свідоцтва про

¹ Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.

² Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1993. — № 39. — Ст. 383.

право на зайняття нотаріальною діяльністю. Також у Законі детально регламентуються правила вчинення нотаріальних дій нотаріусами України.

До джерел нотаріального права, крім вказаного Закону, належать кодекси: Цивільний кодекс України, Земельний кодекс України, Господарський кодекс України, Сімейний кодекс України, Податковий кодекс України та ін.

Чинний Цивільний кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р., набрав чинності з 1 січня 2004 р. Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові та майнові відносини, які засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності учасників. Зміст Цивільного кодексу 2003 р. становлять такі книги: «Загальні положення», «Особисті немайнові права фізичної особи», «Право власності та інші речові права», «Право інтелектуальної власності», «Зобов'язальне право», «Спадкове право».

Сімейний кодекс України, прийнятий 10 січня 2002 р., набрав чинності одночасно з набранням чинності Цивільним кодексом України, тобто з 1 січня 2004 р., визначає права та обов'язки подружжя, в тому числі право особистої приватної власності дружини та чоловіка, право спільної сумісної власності подружжя; права батьків і дітей на майно та інше.

Земельний кодекс України, прийнятий 25 жовтня 2001 р., що набрав чинності з 1 січня 2002 р., регулює земельні відносини в країні та визначає повноваження органів влади та місцевого самоврядування щодо розпорядження належними їм земельними ділянками; склад та цільове призначення земель; право власності на землю, право користування землею, обмеження прав на землю; набуття і реалізацію прав на землю; гарантії прав на землю та інше.

Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р., який набрав чинності з 1 січня 2004 р., визначає основні засади господарювання і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання, зокрема щодо утворення суб'єктів господарювання, майнової основи господарювання та господарських зобов'язань.

Податковий кодекс України, прийнятий 2 грудня 2010 р., що набрав чинності 1 січня 2011 р., регулює відносини, що виникають у сфері управління податків і зборів, зокрема визначає вичерпний перелік податків та зборів, платників податків та зборів, їх права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів та інше.

Прикладом законів як джерел нотаріального права є:

— Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень та інших нормативних актів» від 11 лютого 2010 р. № 54-у/2010;

- Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму»;
- Закон України «Про заставу»;
- Закон України «Про іпотеку»;
- Закон України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності»;
- Закон України «Про оренду землі»;
- Закон України «Про міжнародне приватне право»;
- Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» та інші.

У діяльності органів нотаріату також важлива роль належить підзаконним нормативним актам. Зокрема до них відносяться укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, нормативні акти міністерств та відомств.

Прикладом підзаконних актів є:

— Указ Президента України від 23 серпня 1998 р. № 932/98 «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні». Зокрема цим Указом встановлено, що вчинення нотаріальних дій не є підприємницькою діяльністю і не має на меті одержання прибутку; державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідних категорій;

— Указ Президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впровадження справляння плати за вчинення нотаріальних дій». Відповідно до п. 1 Указу встановлено, що розмір плати, яка справляється за вчинення нотаріальних дій приватними нотаріусами, не може бути меншим від розміру ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами за аналогічні нотаріальні дії;

— постанова Кабінету Міністрів України від 31 березня 2004 р. № 410 «Про затвердження Тимчасового порядку державної реєстрації іпотек»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 747 «Деякі питання організації фінансового моніторингу»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419 «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених» у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940;

— постанова Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923 «Про затвердження Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату»;

— постанова Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228 «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України».

З метою забезпечення законності актів відомчого законодавства, їх відповідності законам і підзаконним актам Указом Президента України від

З жовтня 1992 р. №93/92 «Про державну реєстрацію нормативно-правових актів міністерств та інших органів влади» введено державну реєстрацію нормативно-правових актів, що видаються міністерствами, іншими органами виконавчої влади, органами господарського управління та контролю. Якщо ці акти стосуються прав, свобод та законних інтересів громадян або мають міжвідомчий характер. Державну реєстрацію відомчих нормативних актів, прийнятих центральними органами, здійснює Міністерство юстиції України, а реєстрацію актів місцевих органів — управління юстиції областей і міст Києва та Севастополя.

Важливе значення в діяльності органів нотаріату мають накази Міністерства юстиції України. Прикладами таких підзаконних актів є:

— наказ Міністерства юстиції України від 25 вересня 2012 р. № 1418/5 «Про затвердження Порядку проставлення апостиля в Міністерстві юстиції України на офіційних документах, призначених для використання на території інших держав, та підготовки Міністерством юстиції України нотаріально оформлених документів для подальшої консульської легалізації»;

— наказ Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5 «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства»;

— наказ Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 р. № 1043/5 «Про затвердження Порядку видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю»;

— наказ Міністерства юстиції України від 2 серпня 2011 р. № 1936а/5 «Про затвердження Порядку доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно»;

— наказ Міністерства юстиції України від 4 жовтня 2013 р. № 2104/5 «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України»;

— наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України»;

— наказ Міністерства юстиції України від 17 лютого 2014 р. № 357/5 «Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства»;

— наказ Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 р. № 870/5 «Про затвердження Положення про державний нотаріальний архів»;

— наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів»;

— наказ Міністерства юстиції України від 7 липня 2014 р. № 1066/5 «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг»;

— наказ Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5 «Про затвердження Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса»;

— наказ Міністерства юстиції України від 24 грудня 2012 р. № 1924/5 «Про затвердження Порядку виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса»;

— наказом Міністерства юстиції України від 21 липня 2014 р. № 1174/5 «Про внесення змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату» викладено його у новій редакції.

Важливе значення в діяльності нотаріату має судова практика у різних її формах, у тому числі виражена у постановах Конституційного Суду України, Президії та Пленуму Верховного Суду, у рішеннях, ухвалах та постановах Вищого господарського суду.

Відповідно до ст. 147 Конституції України право офіційного тлумачення законів надане Конституційному Суду України. Судова практика тісно пов'язана з джерелами права. Зокрема саме за допомогою судової практики встановлюється таке розуміння і тлумачення закону, яке розкриває його зміст і розвиває його положення.

Застосування цивільно-правових норм на практиці дозволяє з'ясувати, наскільки ефективною і повною є чинна норма, виявити прогалини, неточності, суперечності, які закладені в ній, усунути їх і цим самим удосконалити норму права¹.

З метою забезпечення правильності рішень, які виносять суди, Пленум Верховного Суду України дає судам керівні роз'яснення, чим досягається не лише єдність судової практики в однорідних справах, а й скеровуються нотаріуси на однозначні варіанти правозастосування юридичних норм.

Також джерелами нотаріального права є судова практика у різних її формах, у тому числі виражена у постановах Конституційного Суду України, Президії та Пленуму Верховного Суду, у рішеннях, ухвалах та постановах Вищого Господарського Суду. Наприклад, постанова Пленуму Верховного Суду України від 6 листопада 2009 р. за № 9 «Про судову практику розгляду цивільних справ про визнання правочинів недійсними», постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. за № 7 «Про судову практику у справах про спадкування».

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, повинен також зважати й на судовий прецедент, оскільки зустрічаються випадки на варіанти праворозуміння та правозастосування окремих норм права.

¹ Заїка Ю. А. Українське цивільне право : навч. посіб. / Ю. А. Заїка. — К. : Істина, 2005. — С. 18.

Також джерелом нотаріального права є норми міжнародного права, ратифіковані Україною у встановленому законом порядку, які є обов'язковими для їх виконання.

Статтю 9 Конституції України встановлено, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори є невід'ємною частиною національного законодавства України і застосовуються в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Коли такий порядок не встановлено, то пріоритет згідно з нормами міжнародного права мають норми міжнародних договорів.

Іноземні громадяни та особи без громадянства користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України.

Згідно зі ст. 98 Закону України «Про нотаріат» нотаріуси відповідно до законодавства України, міжнародних договорів застосовують норми іноземного права. Нотаріуси приймають документи, складені відповідно до вимог іноземного права, а також вчиняють посвідчувальні написи за формою, передбаченою іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

Зокрема 14 квітня 1995 р. для України набула чинності Конвенція про правову допомогу і правовідносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, укладена у Мінську 22 січня 1993 р. Наказом Міністерства юстиції України «Про запровадження безпосередніх зносин органів юстиції України в рамках Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 року в частині виконання доручень у цивільних справах» від 2 серпня 2007 р. № 597/5 встановлено, яким чином здійснюються і через які органи (Міністерство юстиції чи підконтрольні йому органи) безпосередні зносини з компетентними установами учасників конвенції — членів СНД.

Питання вчинення нотаріальних дій за кордоном визначається Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України 2 квітня 1994 р. за № 127/94 (з наступними змінами), Законом України «Про нотаріат», Положенням про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженим спільним наказом Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248.

10 січня 2002 р. Верховна Рада України надала згоду на приєднання України до Гаазької конвенції, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів від 5 жовтня 1961 р. Конвенція набула чинності для України 22 грудня 2003 р. та розповсюджується на офіційні документи, які

були здійснені на території однієї з держав—учасниць угоди і повинні бути представлені на території іншої держави, яка також уклала цю угоду.

Дія Гаазької конвенції щодо апостилю розповсюджується на документи про освіту, цивільний стан, трудовий стаж, на свідоцтва про знаходження в живих, довідки, довіреності, судові рішення та матеріали у цивільних, сімейних та цивільних справах тощо.

Разом із тим, Конвенція не розповсюджує дію на:

- а) документи, вчинені дипломатичними чи консульськими агентами;
- б) адміністративні документи, які мають пряме відношення до комерційної чи митної операцій, в тому числі довіреності на укладення угод, пересування товарів через кордон, договори (контракти) про поставку товарів та надання послуг, про виконання різних робіт та розрахунків за ними.

Отже, в тих випадках, коли це передбачено внутрішнім законодавством країни, на території якої будуть використані вказані документи, вони мають легалізовуватися звичайним шляхом, тобто застосовується консульська легалізація, яка включає в себе поступове проставлення посвідчувального напису в певних установах.

5. Система нотаріального права. Нотаріальне право як галузь права, наука та навчальна дисципліна

Важливу роль у вітчизняній системі права відіграє нотаріат як орган безспірної цивільної юрисдикції та превентивного правосуддя, уповноваженого вчиняти нотаріальні акти, що мають доказову силу та публічне визнання¹.

При визначенні системи нотаріального права слід враховувати основні положення загальної теорії права, у яких наголошується на тому, що система права являє собою єдність і розмежування взаємопов'язаних галузей права — найбільш значних центральних ланок структури права, які регулюють основні види суспільних відносин.

Певна система притаманна й кожній галузі права, зокрема нотаріальному праву. Ознаками кожної галузі права, в тому числі й нотаріального, є узгодженість і спільність нормативного матеріалу, обумовленого соціально-економічними і організаційно-правовими факторами.

Найважливішими підставами для виділення нотаріального права в окрему галузь є:

- наявність особливого самостійного предмета регулювання;
- існування спеціальних джерел права;
- специфіка та своєрідність об'єктів, з приводу яких складаються нотаріальні відносини;

¹ Майданик Роман. Нотаріат в Україні: правова природа, місце в системі права / Роман Майданик // Юридична Україна. — 2010. — №9. — С. 65.

— особлива соціально-економічна значущість нотаріальних відносин і тих правових актів та норм, що їх регулюють.

Предметом нотаріального права є ті суспільні відносини, що виникають із приводу проведення самої нотаріальної діяльності, а також відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Виходячи з цього, можна сформулювати поняття системи нотаріального права: система нотаріального права являє собою сукупність логічно і послідовно розміщеного нормативного матеріалу за правовими інститутами, норми яких у комплексі закріплюють основні принципи, форми і порядок здійснення нотаріальної діяльності, регулюють відносини, що виникають між нотаріусами, між нотаріусами і державою, між нотаріусами та особами, щодо яких учиняються нотаріальні дії, в процесі здійснення нотаріальної діяльності.

На нашу думку, в Україні вже дозріла думка про існування двох окремих галузей права: нотаріального права та нотаріально-процесуального права.

Дійсно, у процесі становлення і розвитку сучасної системи органів цивільної юрисдикції (суду, господарського суду, нотаріату), діяльність яких тісно взаємопов'язана (чим забезпечуються всебічна й ефективна охорона і захист суб'єктивних цивільних прав фізичних і юридичних осіб), склалася нова система цивілістичних процесуальних галузей. Її складають: цивільне процесуальне право, предметом якого є відносини, що виникають при здійсненні правосуддя з цивільних справ; господарське процесуальне право, предметом якого є розгляд справ у господарському суді; нотаріальне процесуальне право, що регламентує процесуальну діяльність нотаріату¹.

Нотаріальне право, як і нотаріально-процесуальне право — це окремі комплексні підгалузі права. Предметом нотаріального права є суспільні відносини, що виникають в сфері організації і здійснення нотаріальної діяльності, а також відносини у сфері державного управління нотаріальною діяльністю, а предметом нотаріально-процесуального права є відносини з приводу вчинення нотаріальних дій, які виникають між нотаріусом та клієнтом, між нотаріусом та державними органами.

Нотаріальне право як система норм регулює комплекс різноманітних суспільних відносин, що складаються в процесі здійснення нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій. У цій внутрішньо узгодженій системі правові норми, блоки і елементи розміщені в ієрархічній послідовності. Правові інститути, їх елементи і блоки визначають права та обов'язки нотаріусів (незалежно від того, чи є нотаріус державним, чи займається приватною нотаріальною діяльністю) щодо вчинення нотаріальних дій, регламентують відносини щодо порядку вступу до професії

¹ Комаров В. В. Нотаріат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Право, 2011. — С. 48–49.

нотаріуса, правові основи здійснення нотаріальної діяльності, загальні правила вчинення нотаріальних дій тощо.

Нотаріальне право як систематизована галузь регулює певну групу комплексних суспільних відносин і являє собою, таким чином, комплексну інтегровану галузь права. Вона пов'язана з цивільним, адміністративним, господарським, трудовим, земельним та іншими галузями права, без яких неможливе регулювання здійснення нотаріальної діяльності та вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, які звернулися, незалежно від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, в тому числі державних органів.

На думку Л. К. Радзівської та С. Г. Пасічник, нотаріальне процесуальне право не є самостійною галуззю права.

Ми підтримуємо думку вказаних авторів, що нотаріальне процесуальне право є самостійним щодо цивільного процесуального права, оскільки діяльність нотаріальних органів має безспірний характер, під час вчинення нотаріальних дій не використовується змагальна форма процесу, нотаріус встановлює юридичні факти в основному на підставі документів¹. Такої самої позиції дотримується В. Черниш². Але не погоджуємося з тим, що нотаріальне процесуальне право входить до предмета регулювання адміністративного процесуального права.

Виходячи зі структурної побудови нотаріату і характеру здійснення нотаріальних дій, на думку Ф. М. Медвідя, В. Ф. Усенка, Я. Ф. Медвідя, є всі підстави вважати, що нотаріальне процесуальне право є самостійною галуззю права, яка має тісний зв'язок з іншими галузями матеріального і процесуального права, зокрема цивільним, цивільно-процесуальним, сімейним, земельним, житловим та адміністративним правом³.

Як і В. М. Черниш, ми поділяємо концепцію О. Неліна, що нотаріальне процесуальне право необхідно віднести до комплексних галузей права, які об'єднують у собі норми різної галузевої належності, як матеріально-правові, так і організаційні та процесуально-правові. Воно сформувалося як комплексна галузь з відокремленим предметом регулювання і системою правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у сфері взаємодії різних галузей права у зв'язку з необхідністю регулювання нотаріальної діяльності та у процесі здійснення нотаріальних дій між нотаріальними органами та особами, які звертаються за вчиненням цих дій⁴.

¹ Радзівська Л. К. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / Л. К. Радзівська, С. Г. Пасічник. — К. : Юрінком Інтер, 2001. — С. 14.

² Черниш Володимир. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна / Володимир Черниш // Юридична Україна. — 2013. — № 1. — С. 18.

³ Медвідь Ф. М. Нотаріат в Україні : навч. посіб. / Ф. М. Медвідь, В. Ф. Усенко, Я. Ф. Медвідь. — К. : КНТ, 2008. — С. 36.

⁴ Нелін О. І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату України / О. І. Нелін // Юридична Україна. — 2012. — № 12 (120). — С. 7.

На нашу думку, нотаріальне процесуальне право є інтегрованою комплексною галуззю права та пов'язане з цивільним, господарським, земельним, податковим та іншими галузями права, без яких неможливе вчинення нотаріальних дій для суб'єктів, які звернулися, незалежного від форм господарювання, для громадян, осіб без громадянства, іноземців, а також інших установ та організацій, в тому числі державних органів.

Ми погоджуємося з думкою В. М. Черниша, що доцільно норми матеріального права врегулювати новим Законом України «Про нотаріат», а норми процесуального права — Нотаріально-процесуальним кодексом (або Законом України «Про нотаріальний процес» або «Про нотаріальне провадження»).

Ми також поділяємо думку В. М. Черниша щодо доцільності розмежування поняття «законодавство про нотаріат» та «наука про нотаріат», оскільки останнє пропонується вважати більш широким поняттям, яке включає в себе як одне з основних джерел для дослідження законодавства про нотаріат. З метою адаптації українського законодавства до законодавства країн Європейського співтовариства доцільно у сучасній системі права України відвести місце не тільки нотаріальному процесу, а й нотаріальній науці. За загальноприйнятою термінологією можна говорити, що нотаріальна наука повинна отримати статус галузі права, якщо розглядати її як комплексну, оскільки вважається нераціональним досліджувати процедуру вчинення нотаріальних проваджень без суб'єктів, які належать до організаційної структури нотаріату. У той самий час, якщо віднести нотаріальні органи до правоохоронних і досліджувати цю складову частину нотаріальної науки окремо, то необхідно говорити про виникнення нової галузі права нотаріального процесу¹.

Нотаріальне право слід розглядати як галузь права, галузь правової науки і навчальної дисципліни.

Нотаріальне право як одна із галузей юридичної науки — це система наукових знань, правових ідей, теоретичних поглядів, понять, а також знань про правовий статус нотаріуса, про порядок здійснення ними нотаріальної діяльності, а також порядок вчинення нотаріусами нотаріальних дій, які становлять предмет нотаріального права.

Система науки нотаріального права являє собою теоретичні положення про предмет, методи, джерела, суб'єктів і об'єктів нотаріального права, про нотаріальні правовідносини, про правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю тощо.

Наука нотаріального права вивчає також міжнародне законодавство в порівняльно-правовому його аналізі, правове регулювання нотаріальної діяльності у зарубіжних країнах.

¹ Черниш Володимир. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна / Володимир Черниш // Юридична Україна. — 2013. — № 1. — С. 19.

Нотаріальне право як навчальна дисципліна являє собою систему наукових знань про нотаріальне право — галузь права і законодавства, призначеного для вивчення у відповідних навчальних закладах, передусім — юридичних.

Мета курсу — вивчення правових основ організації нотаріату, взаємини органів нотаріату між собою, нотаріусів, уповноважених осіб на вчинення нотаріальних дій та державних органів, суб'єктів нотаріальної діяльності, порядок вчинення нотаріальних дій, ведення нотаріального діловодства, тобто те, що складає предмет нотаріального права України.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Розкрийте зміст поняття нотаріату.
2. Назвіть функції нотаріату.
3. Визначте предмет нотаріального права.
4. Визначте методи нотаріального права.
5. Охарактеризуйте принципи нотаріату.
6. Назвіть джерела нотаріального права.
7. Що таке система нотаріального права?

Розділ 3

СУБ'ЄКТИ НОТАРІАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

1. Загальна характеристика суб'єктів нотаріального права

Правовідносини, що регулюються нормами нотаріального права, є різноманітними, як і їх суб'єкти.

Суб'єкти нотаріального права — це учасники нотаріальних суспільних відносин, які виступають як носії передбачених нотаріальним правом суб'єктивних прав і обов'язків.

Усі суб'єкти нотаріального права можна поділити на декілька груп.

1. Суб'єкти, які мають право вчиняти нотаріальні дії (відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат»):

— нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси);

— нотаріуси, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси);

— посадові особи органів місцевого самоврядування у населених пунктах, де немає нотаріусів;

— посадові особи консульських установ та дипломатичних представництв України;

— інші посадові особи, передбачені ст. 40 Закону «Про нотаріат», які посвідчують заповіти і довіреності, прирівняні до нотаріальних;

— начальник установи виконання покарань — засвідчує справжність підпису особи, яка перебуває в такій установі, відповідно до ст. 78 Закону «Про нотаріат». Покладаючи на нотаріальні органи функцію вчинення нотаріальних дій, держава наділяє їх владними повноваженнями.

Повноваження нотаріальних органів щодо вчинення нотаріальних дій регламентується залежно від суб'єкта, який уповноважений вчиняти нотаріальні дії. Найширші повноваження щодо вчинення нотаріальних дій покладено на нотаріусів.

2. Особи, що звертаються за учиненням нотаріальних дій.

Відповідно до ч. 5 ст. 8 Закону України «Про нотаріат», це — фізичні та юридичні особи, за дорученням або щодо яких вчинялися нотаріальні дії, в тому числі спадкоємці померлої фізичної особи.

До фізичних осіб — суб'єктів нотаріального права належать не лише громадяни України, а й іноземці та особи без громадянства. Аналогічно

таке саме право мають іноземні юридичні особи, представництва та філії, відповідно до вимог цивільного законодавства України.

3. Органи державної влади України.

Органи державної влади здійснюють владні повноваження щодо врегулювання організації нотаріату і контролю за здійсненням нотаріальної діяльності в межах, встановлених Законом України «Про нотаріат» та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 2¹ Закону України «Про нотаріат» державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведення перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

До органів державної влади, які дотичні до органів нотаріату, належать:

- Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі; податкові органи; інші державні органи;
- органи фіскальної служби;
- інші державні органи;
- судові органи.

При цьому контроль за організацією нотаріату, перевірку організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюють Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

4. Органи самоврядування нотаріусів.

Відповідно до ст. 16 Закону України «Про нотаріат» професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи. Нотаріальна палата України — недержавна неприбуткова про-

фесійна організація, що об'єднує всіх нотаріусів України на засадах обов'язкового членства.

На думку М. М. Дякович, ще одну групу суб'єктів нотаріального процесу складають особи, які сприяють здійсненню нотаріальної діяльності¹.

Ми вважаємо, що вказаний допоміжний персонал не вправі самостійно вчиняти нотаріальні дії, тому їх недоцільно виділяти в окрему групу суб'єктів нотаріального процесу.

Характеристику суб'єктів нотаріального права, які мають право вчиняти нотаріальні дії, буде надано в наступному розділі посібника.

2. Організація роботи державних нотаріальних контор

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про нотаріат» вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Історично першим виник державний нотаріат. Вибір того чи іншого типу нотаріату та його специфічні риси залежать від характеру політичного устрою в державі, правової системи, рівня забезпечення прав людини та рівня розвитку економіки².

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про нотаріат» державні нотаріальні контори створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Штати державних нотаріальних контор затверджуються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється у встановленому законом порядку.

Очолює державну нотаріальну контору завідувач, який призначається із числа осіб, котрі мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Призначення на посаду державного нотаріуса і завідувача державною нотаріальною конторою та звільнення з посади провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 56.

² Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 75.

Як завідувач, так і державний нотаріус призначаються відповідно з вимогами чинного трудового законодавства з числа осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Керівництво державними нотаріальними конторами здійснює Міністерство юстиції України через Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

На практиці функціональні обов'язки нотаріусів, завідувачів державних нотаріальних контор затверджуються начальниками вказаних відповідних управлінь юстиції.

Згідно зі ст. 20 Нотаріального закону державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету.

Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного Герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів. Порядок проведення затверджується Міністерством юстиції України.

За вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених чинним законодавством. А за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Кошти, одержані від надання таких додаткових послуг, спрямовуються до Державного бюджету України.

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодовується в порядку, передбаченому законодавством України.

Відповідно до п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2010 р. за № 614-17 державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідних категорій. Стаж роботи державних нотаріусів у державних нотаріальних конторах зараховується до стажу державної служби.

Стаття 4 Закону України «Про нотаріат» встановлює права нотаріуса, тобто як державного, так і приватного, однак нічого не сказано про завідувача державної нотаріальної контори. На нашу думку, не лише нотаріус, а й завідувач та заступник завідувача державної нотаріальної контори мають право: витребувати від підприємств, установ і організацій відомості

та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій; одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій; складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

У ст. 5 Закону України «Про нотаріат» встановлено обов'язки нотаріуса. Вважаємо, що не лише приватний та державний нотаріуси, а й завідувач та заступник завідувача державною нотаріальною конторою зобов'язані: здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики; сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду; зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам; вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил; дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення; надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, головних управлінь юстиції в областях, місті Києві при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства; постійно підвищувати свій професійний рівень, а у встановлених випадках проходити підвищення кваліфікації; а також виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Варто зауважити, що загальні риси державного нотаріату охарактеризовано М. М. Дякович¹.

На нашу думку, особливості здійснення нотаріальної діяльності державними нотаріусами полягають у тому, що:

- юридичною особою є державна нотаріальна контора, а не державний нотаріус;
- державний нотаріус, завідувач конторою виступають представниками державної нотаріальної контори;
- державна нотаріальна контора створюється, діє та фінансується за рахунок держави, а завідувач конторою та нотаріус є її штатними одиницями;
- завідувач конторою, державний нотаріус перебувають у трудових правовідносинах з державним органом, а в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців;

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 74–75.

— нотаріус підконтрольний управлінню юстиції (державному органу) і не несе самостійної відповідальності за результати здійсненої ним нотаріальної діяльності;

— Міністерство юстиції України, головні управління юстиції в областях, місті Києві проводять перевірку організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів згідно зі ст. 18 Закону України «Про нотаріат»;

— нотаріус, завідувач нотаріальною конторою вчиняють нотаріальні дії як нотаріус державної нотаріальної контори, використовуючи при цьому печатку нотаріальної контори із зображенням Державного Герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Поділ нотаріусів на державних та приватних обумовлений лише особливостями внутрішньої організації та фінансового забезпечення нотаріальної діяльності.

Вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами здійснюється на тих самих правових засадах, а оформлені ними документи мають однакову юридичну силу.

Державні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій, які визначені в ст. 34 Закону України «Про нотаріат», як і приватні нотаріуси.

3. Організація роботи державних нотаріальних архівів

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про нотаріат» в обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі заснуються державні нотаріальні архіви, які є складовою частиною Національного архівного фонду і здійснюють тимчасове (до 75 років) зберігання нотаріальних документів.

Державні нотаріальні архіви заснуються для тривалого централізованого зберігання та використання відомостей, що містяться в них, передачі документів до відповідного державного архіву, надання методичної та практичної допомоги державним нотаріальним конторам, приватним нотаріусам, органам місцевого самоврядування, посадові особи яких вчиняють нотаріальні дії та дії, прирівнювані до нотаріально посвідчених, з питань організації роботи з документами.

Архів у своїй діяльності керується Конституцією, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та Державного комітету архівів України, а також Положенням про державний нотаріальний архів.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначаються положенням про нього, що затверджується Міністерством юстиції України. Архів створюється і ліквідується Міністерством юстиції України. Штат архіву затверджується Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці

Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для архіву штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначено Положенням про державний нотаріальний архів, що затверджене наказом Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 р. за № 870/5, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21 травня 2009 р. за № 443/16459 та погоджене з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України. Керівництво архівом, матеріально-технічне, кадрове забезпечення, а також забезпечення архіву необхідним приміщенням, охороною та обладнанням здійснює управління юстиції.

Державний нотаріальний архів є юридичною особою і має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Архів може створювати свої філії, які є його відокремленими підрозділами, що розташовані поза місцезнаходженням архіву. Філія здійснює всі або частину функцій архіву.

Основними завданнями архіву є:

- комплектування документами, склад яких передбачено Положенням про архів;
- забезпечення збереження та використання відомостей, що містяться в документах, які знаходяться на зберіганні; створення і вдосконалення довідкового апарату до документів;
- здійснення контролю за зберіганням документів та обліково-довідкового апарату до документів, які зберігаються у фондоутворювачів;
- підготовка та своєчасна передача документів, внесених до Національного архівного фонду на зберігання, до відповідного державного архіву з додержанням вимог, передбачених нормативно-правовими актами Держкомархіву України.

Архів приймає на зберігання реєстри для реєстрації нотаріальних дій та сформовані у справи примірники нотаріальних документів і книги обліку від посадових осіб органів місцевого самоврядування після закінчення 10-річного строку їх зберігання у порядку та з дотриманням вимог, встановлених законодавством.

Архів приймає на зберігання від державних нотаріальних контор документи після закінчення 10-річного строку їх зберігання у державній нотаріальній конторі у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством.

Архів приймає на зберігання документи від приватних нотаріусів у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством.

Державний нотаріальний архів очолює завідувач, який призначається на посаду і звільняється з неї Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Завідувачем архіву може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою та одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути завідувачем особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду. На завідувача архівом, як і на нотаріуса, поширюється заборона щодо зайняття підприємницькою або адвокатською діяльністю та інше обмеження, встановлені ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат».

На посаду нотаріуса архіву призначається особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом. Нотаріуси, які працюють в архіві, зобов'язані додержуватись нотаріальної таємниці, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія не вчинялась. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на працівників архіву, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи.

Документи, що передані на зберігання до архіву, не видаються у тимчасове користування нотаріусам, крім випадків, передбачених законодавством.

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про нотаріат» за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», зокрема ст. 4.

За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

4. Діяльність Міністерства юстиції та управлінь юстиції в галузі нотаріату

Свою діяльність Міністерство юстиції здійснює відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. за № 228.

Відповідно до п. 1 Положення Міністерство юстиції України (Мін'юст) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Мін'юст України здійснює свої повноваження безпосередньо та через утворені у встановленому порядку головні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах

Києві та Севастополі, а також районні у містах, міські (міст обласного значення, міськрайонні, міжрайонні) управління юстиції.

Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства та створення і функціонування державної системи страхового фонду документації, у сфері виконання кримінальних покарань, у сфері захисту персональних даних, у сфері організації примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб), з питань державної реєстрації актів цивільного стану, з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, з питань державної реєстрації договорів комерційної концесії (субконцесії), з питань реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, статутів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо їх реєстрація передбачена законами, статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності.

Також Мін'юст є державним органом з питань банкрутства та спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади у сфері адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Міністерство юстиції України у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, а також указами Президента України і постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства. До одного з основних завдань Мін'юсту належить організація роботи нотаріату. Зокрема в п. 4 вищевказаного Положення на Мін'юст щодо діяльності нотаріату держави покладено такі завдання:

- організація роботи нотаріату;
- протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги).

Серед величезної кількості завдань, покладених на Мін'юст, на нашу думку, діяльності нотаріату присвячено такі:

- здійснення державного регулювання нотаріальної діяльності, зокрема встановлення умови допуску громадян до її провадження, здійснення контролю за організацією нотаріату, керівництво державними нотаріальними конторами, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, перевірка разом з Укрдержреєстром нотаріусів як спеціальних суб'єктів, на яких покладено функції державного ре-

естратора, видання та анулювання в установленому законом порядку свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, встановлення порядку виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса, вимог до робочого місця (контори) приватного нотаріуса; затвердження порядку проведення перевірки організації нотаріальної діяльності державних і приватних нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, порядку підвищення кваліфікації працівників органів нотаріату, нотаріусів та помічників нотаріусів, встановлення правил професійної етики нотаріусів, здійснення аналітично-методичного забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнення та регулювання нотаріальної практики, підготовка для нотаріусів роз'яснень з питань, що належать до компетенції Міністерства, забезпечення разом з Укрдержреєстром надання нотаріусам методичної допомоги у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;

- забезпечення ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей;

- забезпечення в установленому законодавством порядку організації доступу до реєстрів інформаційної мережі єдиних та державних реєстрів Мін'юсту;

- забезпечення організації роботи Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату та Комісії з питань застосування санкцій за порушення вимог актів законодавства, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

- здійснення підготовки нотаріально оформлених документів для їх консульської легалізації, надання консульським установам і дипломатичним представництвам допомоги з питань вчинення нотаріальних дій;

- проставлення апостиля на офіційних документах, що видаються судами, а також на призначених для використання на території іноземних держав документах, що оформляються нотаріусами;

- забезпечення надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу – нотаріусам, адвокатам та іншим особам, які надають юридичні послуги;

- проведення у межах повноважень, передбачених законом, перевірки організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу;

- інформування Держфінмоніторингу про дотримання суб'єктами первинного фінансового моніторингу – нотаріусами, адвокатами та іншими особами, які надають юридичні послуги, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, в тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення.

Нормативно-правові акти Мін'юсту підлягають державній реєстрації в установленому законодавством порядку.

Накази Мін'юсту, видані у межах повноважень, передбачених законом, обов'язкові для виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими державними адміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності та громадянами.

Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами.

Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, м. Києві затверджено наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 1707/5, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 червня 2011 р. за № 759/19497.

Одним з основних завдань Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі є забезпечення роботи нотаріату; протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги).

Головне управління юстиції в області, місті Києві, відповідно до покладених на нього завдань, у тому числі проводить відповідну роботу в галузі нотаріату:

— організовує роботу установ нотаріату, перевіряє їх діяльність і вживає заходів до її поліпшення, здійснює керівництво державними нотаріальними конторами та перевірку організації нотаріальної діяльності державних і приватних нотаріусів, контролює дотримання нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства, забезпечує роботу комісії з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»;

— забезпечує і контролює діяльність нотаріального архіву щодо зберігання нотаріальних документів;

— визначає нотаріальний округ, реєструє приватну нотаріальну діяльність, веде та зберігає реєстраційні справи приватних нотаріусів, уносить зміни в реєстраційне посвідчення та анулює його, контролює дотримання вимог щодо організації робочого місця приватного нотаріуса;

— уносить подання до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— зупиняє, припиняє діяльність нотаріусів, готує обґрунтовані подання на розгляд Мін'юсту щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— встановлює розміри плати за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру;

— контролює обіг спеціальних бланків нотаріальних документів;

— контролює своєчасність та правильність унесення нотаріусами записів до Єдиних реєстрів, що діють у системі нотаріату;

— здійснює аналітично-методичне забезпечення нотаріальної діяльності, узагальнює та регулює нотаріальну практику, готує для нотаріусів роз'яснення в межах своєї компетенції, забезпечує надання нотаріусам методичної допомоги у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;

— уносить подання до Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату про допуск осіб, приватна нотаріальна діяльність яких не здійснювалася протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і які не працювали нотаріусами, консультантами державної нотаріальної контори чи помічниками (консультантами) приватних нотаріусів, не були посадовими особами, які здійснюють керівництво та контроль за діяльністю нотаріату та які повинні підтвердити свою кваліфікацію шляхом складання нового кваліфікаційного іспиту в порядку, встановленому чинним законодавством, до подання заяви про реєстрацію нотаріальної діяльності;

— забезпечує ведення Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів, Єдиного реєстру нотаріусів, Державного реєстру правочинів, Державного реєстру обтяжень рухомого майна, Спадкового реєстру, Єдиного реєстру довіреностей;

— здійснює нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу — нотаріусів, адвокатів, осіб, які надають юридичні послуги, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу;

— інформує Мін'юст з метою виконання покладених на нього завдань про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму суб'єктами первинного фінансового моніторингу та заходи, вжиті для їх усунення; забезпечує зберігання інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; одержує від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію, необхідну для виконання ним функцій з ре-

гулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу; застосовує санкції до суб'єктів первинного фінансового моніторингу.

До посадових обов'язків начальника головного управління юстиції належить призначення на посади та звільнення з посад завідувачів та інших працівників державних нотаріальних контор, завідувачів та інших працівників державних нотаріальних архівів.

Відповідно до п. 1 Положення про районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 1707/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 червня 2011 р. за № 759/19497, районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції (далі — управління юстиції) є територіальними органами Міністерства юстиції України.

Районні, районні у містах, міські (міст обласного значення), міськрайонні, міжрайонні управління юстиції підпорядковуються Мін'юсту та безпосередньо Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі.

До обов'язків вищевказаних управлінь юстиції в галузі нотаріату належить сприяння: організації роботи державних нотаріальних контор, які працюють на території району (міста) та організації надання приватними та державними нотаріусами правової допомоги населенню району (міста) з питань учинення нотаріальних дій.

5. Українська нотаріальна палата як орган самоврядування нотаріусів

8 червня 1993 р. Міністерством юстиції України була зареєстрована Українська нотаріальна палата як добровільна всеукраїнська громадська організація нотаріусів.

Тобто Українська нотаріальна палата була одним із видів об'єднань громадян і тому на відносини, що виникали внаслідок її діяльності, розповсюджуються норми Закону України «Про об'єднання громадян».

Надзвичайно важливим для нотаріату України є створення нотаріальних органів самоврядування та запровадження обов'язковості членства у них нотаріусів. І цю особливість регламентовано змінами до Закону, які набрали чинності 1 січня 2013 р.

Професійне самоврядування нотаріусів здійснюється через Нотаріальну палату України та її органи, які функціонують на засадах законності, гласності, незалежності, демократичності, колегіальності, виборності, обов'язковості членства нотаріусів та виконання рішень органів професійного самоврядування, прийнятих відповідно до їх компетенції, забезпечення

рівних можливостей доступу нотаріусів до участі в професійному самоврядуванні.

Нотаріальна палата України є організацією, яка здійснює професійне самоврядування у сфері нотаріату.

Так, ст. 16 Закону України «Про нотаріат» зазначає, що: метою професійного самоврядування нотаріусів є об'єднання на професійній основі зусиль нотаріусів для виконання покладених на них Законом обов'язків і забезпечення їхніх прав, представництво професійних інтересів нотаріусів у державних органах, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах та організаціях, захист професійних інтересів та соціальних прав нотаріусів, сприяння підвищенню професійного рівня нотаріусів та надання їм методичної допомоги, захисту інтересів фізичних і юридичних осіб при заподіянні їм шкоди внаслідок незаконних дій або недбалості нотаріуса¹.

Тобто саме Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5410-VI, який набув чинності з 1 січня 2013 р., вирішено питання створення в Україні органів професійного нотаріального самоврядування. На реалізацію цього Закону 29 березня 2013 р. відбувся Перший установчий з'їзд нотаріусів України, який не тільки вирішив питання створення Нотаріальної палати України як органу професійного самоврядування (зараз проходить процедура державної реєстрації об'єднання), а й затвердив Статут об'єднання, у якому врегульовано всі питання його діяльності, в тому числі мету, завдання, функції та повноваження об'єднання та його органів, питання членства, контролю за додержанням нотаріусами Правил професійної етики тощо.

Нотаріальна палата України є неприбутковою юридичною особою, має свою печатку, її діяльність здійснюється відповідно до законодавства та її статуту. Повноваження Нотаріальної палати України визначаються Законом України «Про нотаріат» та її статутом.

До повноважень Нотаріальної палати України належать: представлення інтересів нотаріальних палат та нотаріусів у державних та інших установах; забезпечення захисту соціальних та професійних прав нотаріусів; участь у проведенні експертиз законопроектів з питань, пов'язаних з нотаріальною діяльністю; забезпечення підвищення кваліфікації нотаріусів та їхніх помічників; контроль за дотриманням нотаріусами правил професійної етики та інші повноваження.

Членами Нотаріальної палати України можуть бути особи, які отримали свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Розмір членських внесків та інших платежів членів Нотаріальної палати України, необхідних для виконання її функцій, визначає з'їзд нотаріусів.

¹ Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 6 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5208-17>.

Зауважуємо, що Нотаріальна палата України реєструється в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» з урахуванням особливостей, встановлених Законом «Про нотаріат».

З'їздом нотаріусів України 10 січня 2014 р. затверджено нову редакцію Статуту Нотаріальної палати України (далі – НПУ).

Згідно з п. 2.4 Статуту НПУ здійснює такі функції:

1) представляє членів НПУ у відносинах з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, підприємствами, установами, організаціями незалежно від форми власності, громадськими об'єднаннями та міжнародними організаціями, в межах чинного законодавства бере участь у роботі органів, що створюються Міністерством юстиції України, в громадських радах при органах державної влади та ін.;

2) захищає професійні інтереси нотаріусів та забезпечує гарантії нотаріальної діяльності;

3) захищає соціальні права членів НПУ;

4) сприяє підвищенню професійного рівня нотаріусів та наданню їм методичної допомоги;

5) виконує інші функції відповідно до Статуту та Закону України «Про нотаріат».

Членство в НПУ є індивідуальним. З моменту державної реєстрації НПУ її членами стають всі нотаріуси, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або здійснюють приватну нотаріальну діяльність. Згода нотаріуса на набуття членства в НПУ не потребується. Також членами НПУ можуть бути особи, які мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, але не здійснюють нотаріальної діяльності.

Членство в НПУ припиняється: внаслідок припинення права на зайняття нотаріальною діяльністю члена НПУ з підстав, передбачених Законом України «Про нотаріат»; у разі смерті члена НПУ; на підставі заяви члена НПУ, який не здійснює нотаріальної діяльності, про припинення членства за власним бажанням, яке подається до НПУ.

Органами НПУ є: З'їзд нотаріусів України; Рада НПУ; Президент НПУ; Ревізійна комісія НПУ; Комісія з питань професійної етики.

Реорганізація або ліквідація НПУ може бути здійснена лише на підставі Закону. У разі ліквідації НПУ її активи повинні бути передані одній або декільком неприбутковим організаціям відповідного виду або зараховані до державного бюджету.

Варто зазначити, що наказом Міністерства юстиції України від 15 березня 2013 р. вперше було затверджено Правила професійної етики нотаріусів України.

4 жовтня 2013 р. Міністерство юстиції України видало наказ за № 2104/5 «Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України». Отже, вказаним наказом прийнято нові правила етики нотаріусів.

Правила професійної етики нотаріусів України розроблені відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат» і визначають принципи професійної етики нотаріуса, якими нотаріус має керуватися у відносинах з державними органами, фізичними та юридичними особами, іншими нотаріусами.

Завданнями Правил є: забезпечення довіри суспільства та громадян до нотаріусів; забезпечення ефективності виконання завдань і функцій органів нотаріату; підвищення авторитету нотаріату та репутації нотаріусів; розширення можливостей впливу громадськості на якість діяльності нотаріусів; інформування фізичних та юридичних осіб про поведінку, яку вони мають право очікувати від нотаріусів.

Правила професійної етики нотаріусів визначають загальні стандарти професійної етики нотаріуса, морально-етичні принципи нотаріуса при здійсненні нотаріальної діяльності та професійно-етичні правила поведінки у відносинах з колегами, Нотаріальною палатою України, державними органами, установами, організаціями, фізичними та юридичними особами які до нього звертаються, засобами масової інформації. Крім того, встановлено стандарти поведінки нотаріусів у позаслужбовий час, рекламування та інформування нотаріальної діяльності.

Особливу увагу в нормативному акті приділено основним принципам професійної поведінки нотаріусів, до яких належать: незалежність; законність; об'єктивність та неупередженість; конфіденційність; добросовісність; чесність; повага до професії; культура поведінки.

Ці Правила є обов'язковими для нотаріусів, їх порушення тягне за собою відповідальність у порядку і випадках, передбачених Законом України «Про нотаріат».

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення суб'єктів нотаріального права.
2. Надайте класифікацію суб'єктів нотаріального права.
3. Вкажіть основні засади діяльності органів юстиції України щодо діяльності органів нотаріату.
4. Розкрийте зміст діяльності Нотаріальної палати України.
5. Які правила професійної етики нотаріусів ви знаєте?
6. Спільне та особливе в діяльності державних нотаріальних контор та державних нотаріальних архівів України.

Розділ 4

КОМПЕТЕНЦІЯ НОТАРІАЛЬНИХ ОРГАНІВ І ПОСАДОВИХ ОСІБ ЩОДО ВЧИНЕННЯ НОТАРІАЛЬНИХ ДІЙ

1. Компетенція нотаріусів щодо вчинення нотаріальних дій

Термін «компетенція» походить від латинського слова «competentia», під яким розуміють коло повноважень, набуті знання, досвід, яке, в свою чергу, походить від «compeo» — «відповідаю, підхожу».

Компетенція нотаріальних органів — коло повноважень нотаріальних органів відповідно до чинного законодавства. Слід зазначити, що до повноважень нотаріуса входить не тільки вчинення певної нотаріальної дії, а й коло прав та обов'язків, наданих нотаріусу чи відповідній посадовій особі законом. Це може бути витребування від підприємств, установ, організацій відповідних документів, встановлення особи громадянина і перевірка його дієздатності, встановлення дійсного волевиявлення сторін при посвідченні правочинів, за певних обставин — відкладення чи зупинення вчинення нотаріальної дії, правові консультації тощо¹.

Компетенція нотаріальних органів — це коло нотаріальних дій, які вчиняють уповноважені особи, зокрема нотаріуси.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону № 614-VI від 1 жовтня 2008 р., з 1 червня 2009 р. державні та приватні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій, а саме:

- 1) посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо);
- 2) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя;
- 5) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів);
- 6) видають свідоцтва про придбання майна з прилюдних торгів (аукціонів), якщо прилюдні торги (аукціони) не відбулися;
- 7) провадять опис майна фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою або місце перебування якої невідоме;

¹ Сміян Л. С. Нотаріат в Україні : навч. посіб. — 2-ге вид., стереотип. / Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін, П. Г. Хоменко ; за ред. Ю. В. Нікітіна. — К. : КНТ, 2008. — С. 89.

- 8) видають дублікати нотаріальних документів, що зберігаються у справах нотаріуса;
- 9) накладають та знімають заборону щодо відчуження нерухомого майна (майнових прав на нерухоме майно), що підлягають державній реєстрації;
- 10) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 11) засвідчують справжність підпису на документах;
- 12) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 13) посвідчують факт, що фізична чи юридична особа є виконавцем заповіту;
- 14) посвідчують факт, що фізична особа є живою;
- 15) посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці;
- 16) посвідчують час пред'явлення документів;
- 17) передають заяви фізичних та юридичних осіб іншим фізичним та юридичним особам;
- 18) приймають у депозит грошові суми та цінні папери;
- 19) вчиняють виконавчі написи;
- 20) вчиняють протести векселів;
- 21) вчиняють морські протести;
- 22) приймають на зберігання документи.

Також на нотаріусів може бути покладено вчинення інших нотаріальних дій згідно із законом.

Нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, — законодавством Республіки Крим, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій.

2. Компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення нотаріальних дій

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» у населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії вчиняють посадові особи органів місцевого самоврядування.

Компетенцію названих осіб, щодо вчинення ними нотаріальних дій передбачено у ст. 37 Закону України «Про нотаріат».

У населених пунктах, де немає нотаріусів, уповноважені на це посадові особи органу місцевого самоврядування вчиняють такі нотаріальні дії:

- 1) вживають заходів щодо охорони спадкового майна;
- 2) посвідчують заповіти (крім секретних);

- 3) видають дублікати посвідчених ними документів;
- 4) засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них;
- 5) засвідчують справжність підпису на документах.

При цьому наголошуємо на тому, що посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права оформляти документи, призначені для використання за межами кордону.

Відповідно до Закону України від 3 березня 2009 р. № 1055-17 «Про внесення змін до статті 245 Цивільного кодексу України щодо повноважень посадових осіб органів місцевого самоврядування по вчиненню дій, прирівняних до нотаріальних», а також п. 4 ч. 2 ст. 40 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону від 3 березня 2009 р. № 1054-VI довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчуються уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреностей на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Звертаємо увагу на те, що посадові особи органів місцевого самоврядування не мають права посвідчувати довіреності від юридичних осіб.

Зауважуємо, що згідно із Законом України від 20 жовтня 2014 р. за № 1709-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування» з 1 січня 2016 р. суттєво змінюється компетенція посадових осіб органів місцевого самоврядування щодо вчинення нотаріальних дій.

Відповідно до ч. 1 ст. 37 Закону України «Про нотаріат» посадові особи органів місцевого самоврядування вчиняють нотаріальні дії у сільських населених пунктах незалежно від реєстрації у ньому приватного нотаріуса.

До компетенції посадових осіб органів місцевого самоврядування у сільських населених пунктах з 1 січня 2016 р. також відноситься видача свідоцтва про право на спадщину та видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя.

Однак право видавати свідоцтва про право на спадщину та видавати свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя мають право лише уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністерством юстиції України.

Також законодавцем встановлено, що контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій

та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України.

При цьому свідоцтво про право на спадщину може бути видане уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування лише спадкоємцям першої та другої черги за законом (як у випадку спадкування ними за законом, так і у випадку спадкування ними за заповітом) і за правом представлення.

Також вказаним Законом, внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», відповідно до яких до системи органів державної реєстрації прав включено органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів. І нарешті, вирішено головне питання, яке турбувало тисячі незаможних людей, — Законом скасовується обов'язкове проведення оцінки майна і встановлюється оподаткування спадщини за нульовою ставкою податку у випадках спадкування майна спадкоємцями першої та другої черги за законом чи за заповітом. Тобто у разі оформлення спадщини від чоловіка-дружини, батьків-дітей, баби-діда, брата-сестри.

Норми, якими передбачається скасувати обов'язкову оцінку майна при спадкуванні, набрали чинності вже на наступний день після офіційного опублікування Закону, тобто з 3 грудня 2014 р., а норми щодо надання повноважень органам місцевого самоврядування щодо оформлення права на спадщину та щодо реєстрації прав на успадковане мешканцями сільських населених пунктів нерухоме майно — з 1 січня 2016 р.

Нотаріальні дії у органах місцевого самоврядування вчиняють посадові особи, на яких за рішенням виконавчого комітету відповідної ради покладено вчинення цих дій.

Вищезазначені посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, а на території Республіки Крим, крім того, — законодавством Республіки Крим, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, зокрема Порядком вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування, затвердженим наказом Міністерства юстиції України № 3306/5 від 11 листопада 2011 р., зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 14 листопада 2011 р. за № 1298/20036.

Вказані посадові особи, які вчиняють нотаріальні дії, зобов'язані додержувати таємниці цих дій. Обов'язок додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій поширюється також на осіб, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків. Особи, винні в порушенні таємниці вчинюваних нотаріальних дій, несуть відповідальність у порядку, встановленому законодавством України.

Відповідно до ст. 9 Закону «Про нотаріат» посадова особа органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я та від імені працівників даного органу місцевого самоврядування. Також посадові особи не вправі вчиняти нотаріальні дії на ім'я і від імені цього органу місцевого самоврядування. У зазначених випадках нотаріальні дії вчиняються державною нотаріальною конторою, приватним нотаріусом чи у будь-якому органі місцевого самоврядування іншої сільської, селищної, міської ради. Нотаріальні і прирівняні до них дії, вчинені з порушенням встановлених правил, є недійсними.

Посадові особи органів місцевого самоврядування зобов'язані сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду.

Посадова особа органу місцевого самоврядування відмовляє у вчиненні нотаріальної дії у таких випадках:

- вчинення такої дії суперечить законові;
- дія підлягає вчиненню нотаріусом або посадовою особою іншого органу місцевого самоврядування;
- якщо з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень.

Також посадова особа, яка вчиняє нотаріальні дії, не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

За загальним правилом, нотаріальні дії вчиняються в день подачі всіх необхідних документів після оплати цієї дії. За вчинення нотаріальних дій посадові особи органів місцевого самоврядування справляють державне мито відповідно до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» № 7-93 від 21 січня 1993 р.

3. Вчинення нотаріальних дій консульськими установами та дипломатичними представництвами України за кордоном

За своєю Компетенцією консульські установи України вчиняють нотаріальні дії, передбачені у ст. 38 Закону України «Про нотаріат», а саме:

- 1) посвідчують угоди (договори, заповіти, доручення тощо), крім іпотечних договорів, угод про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні;

- 2) вживають заходів до охорони спадкового майна;
- 3) видають свідоцтва про право на спадщину;
- 4) видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя;
- 5) засвідчують вірність копій документів і виписок з них;
- 6) засвідчують справжність підпису на документах;
- 7) засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу;
- 8) посвідчують факт, що громадянин є живим;
- 9) посвідчують факт знаходження громадянина в певному місці;
- 10) посвідчують тотожність громадянина з особою, зображеною на фотокартці;
- 11) посвідчують час пред'явлення документів;
- 12) приймають у депозит грошові суми і цінні папери;
- 13) вчиняють виконавчі написи;
- 14) приймають на зберігання документи;
- 15) вчиняють морські протести;
- 16) видають дублікати посвідчених ними документів.

Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України.

Порядок вчинення нотаріальних дій консульськими установами регулюється Законом України «Про нотаріат», Консульським статутом України та іншими актами законодавства України.

Указом Президента України від 2 квітня 1994 р. № 127/94 затверджено Консульський статут України, глава XI якого називається «Нотаріальні дії».

Порядок вчинення нотаріальних дій детально регламентовано в Положенні про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України, затвердженому наказами Міністерства юстиції України, Міністерства закордонних справ від 27 грудня 2004 р. за № 142/5/310, зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2004 р. за № 1649/10248.

Вчинення нотаріальних дій покладається на консульських посадових осіб (далі — консул), які працюють у дипломатичних представництвах та консульських установах України.

Консули відповідно до ст. 7 Закону України «Про нотаріат» у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства закордонних справ України та іншими нормативно-правовими актами.

Також при вчиненні нотаріальних дій консули в установленому порядку та в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Консул, який вчинює нотаріальні дії, зобов'язаний додержувати таємниці вчинюваних нотаріальних дій. Довідки про вчинені нотаріальні дії і документи видаються відповідно до законодавства України про державний нотаріат.

Консул не може вчинювати нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені своєї (свого) дружини (чоловіка), її (його) і своїх родичів по прямій лінії.

Якщо консулові стане відомо про спадщину, яка відкрилася на користь громадян України, які проживають в Україні, консул негайно передає у Міністерство закордонних справ України всі відомі йому дані про таку спадщину і можливих спадкоємців.

Якщо вчинення нотаріальної дії суперечить законодавству України, консул відмовляє у вчиненні такої дії.

Консул не приймає для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства України, або можуть за своїм змістом завдати шкоди інтересам України, або містять відомості, що паплюжать честь і гідність громадян. На прохання особи, якій відмовлено у вчиненні нотаріальних дій, їй повинні бути викладені причини відмови і роз'яснено порядок її оскарження.

При вчиненні нотаріальних дій відповідно до законодавства України, міжнародних договорів, в яких беруть участь Україна і держава перебування, застосовуються норми іноземного права. Консул приймає документи, складені відповідно до вимог іноземного права, і вчинює посвідчувальні написи у формі, передбаченій іноземним законодавством, якщо це не суперечить законодавству України.

У главі VII статуту передбачено функції консула щодо майна громадян України. Зокрема консул вживає заходів для охорони майна, що залишилося після смерті громадянина України. Якщо залишене майно повністю або частково складається з предметів, що можуть зіпсуватись, а так само при надмірній дорожнечі зберігання такого майна консул має право продати це майно і надіслати виручені гроші за належністю.

Консул має право приймати: спадкове майно для передачі спадкоємцям, які перебувають в Україні; на зберігання гроші, коштовності, цінні папери і документи, які належать громадянам України.

Консул відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, якщо:

- учинення такої дії суперечить законові;
- не подані відомості (інформація) та документи, необхідні для вчинення нотаріальної дії;
- дія не підлягає вчиненню консулом;
- з проханням про вчинення нотаріальної дії звернулася недієздатна особа, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або представник, який не має необхідних повноважень;

— правочин, що укладається від імені юридичної особи, не відповідає обсягу її цивільної дієздатності;

— в інших випадках, передбачених чинним законодавством України.

Консули не приймають для вчинення нотаріальних дій документи, якщо вони не відповідають вимогам законодавства або містять відомості, що паплюжать честь і гідність людини.

4. Повноваження посадових та службових осіб щодо посвідчення заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених

Законодавство України окремо визначає компетенцію посадових осіб щодо посвідчення лише двох видів нотаріальних дій: заповітів та довіреностей, прирівняних до нотаріально посвідчених.

Відповідно до ст. 40 Нотаріального закону до нотаріально посвідчених заповітів (крім секретних) прирівнюються:

1) заповіти осіб, які перебувають на лікуванні у лікарні, госпіталі, іншому стаціонарному закладі охорони здоров'я, а також осіб, які проживають у будинках для осіб похилого віку та інвалідів, посвідчені головними лікарями, їх заступниками з медичної частини або черговими лікарями цих лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, а також начальниками госпіталів, директорами або головними лікарями будинків для осіб похилого віку та інвалідів;

2) заповіти осіб, які перебувають під час плавання на морських, річкових суднах, що ходять під прапором України, посвідчені капітанами цих суден;

3) заповіти осіб, які перебувають у пошукових або інших експедиціях, посвідчені начальниками цих експедицій;

4) заповіти військовослужбовців, а в пунктах дислокації військових частин, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріусів чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також заповіти працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

5) заповіти осіб, які тримаються в установах виконання покарань, посвідчені начальниками таких установ;

6) заповіти осіб, які тримаються у слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками слідчих ізоляторів.

Вищезазначені посадові особи, зобов'язані негайно передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів у державний нотаріальний архів за місцем проживання заповідача.

Капітани морських суден зобов'язані передати по одному примірнику посвідчених ними заповітів капітанові морського порту або консулові

Україні в іноземному порту для подальшого надсилання їх до державного нотаріального архіву за місцем проживання заповідача.

А державний нотаріус державного нотаріального архіву зобов'язаний перевірити законність заповіту, що надійшов на зберігання, та залишити у себе отриманий ним примірник заповіту з повідомленням про це заповідача та посадової особи, яка посвідчила заповіт. У разі встановлення невідповідності заповіту законні державний нотаріус державного нотаріального архіву повідомляє про це заповідача і посадову особу, яка посвідчила заповіт.

У разі якщо заповідач не мав місця проживання в Україні або місце проживання заповідача невідоме, заповіт надсилається до Київського державного нотаріального архіву.

Також не є нотаріальними діями, а лише прирівнюються до нотаріально посвідчених такі довіреності:

1) довіреності військовослужбовців або інших осіб, які перебувають на лікуванні в госпіталях, санаторіях та інших військово-лікувальних закладах, посвідчені начальниками цих закладів, їх заступниками з медичної частини, старшими або черговими лікарями;

2) довіреності військовослужбовців, а в пунктах дислокації військової частини, з'єднань, установ, військово-навчальних закладів, де немає нотаріуса чи посадових осіб органів місцевого самоврядування, які вчиняють нотаріальні дії, також довіреності працівників, членів їх сімей і членів сімей військовослужбовців, посвідчені командирами (начальниками) цих частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів;

3) довіреності осіб, які тримаються в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, посвідчені начальниками таких установ чи слідчих ізоляторів;

4) довіреності осіб, які проживають у населених пунктах, де немає нотаріусів, посвідчені уповноваженою на це посадовою особою органу місцевого самоврядування, крім довіреностей на право розпорядження нерухомим майном, довіреності на управління і розпорядження корпоративними правами та довіреностей на користування та розпорядження транспортними засобами.

Посвідчення заповітів і довіреностей вищезазначеними посадовими особами проводиться з дотриманням вимог цього Закону та інших нормативно-правових актів. Зокрема постановою Кабінету Міністрів України від 6 липня 2006 р. № 940 викладено в новій редакції Порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених.

Важливими, на нашу думку, є положення, передбачені в ст. 40¹ Закону «Про нотаріат» щодо засвідчення справжності підпису на документах начальником установи виконання покарань, яке прирівнюється до нотаріального засвідчення справжності підпису особи на документах, зміст яких

не суперечить законові і які не мають характеру угод та не містять у собі відомостей, що паплюжать честь і гідність людини.

Посадові, службові особи, які посвідчують заповіти і довіреності (далі — посадові, службові особи), керуються Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, наказами Мін'юсту, а також цим Порядком.

Посадові, службові особи при посвідченні заповітів і довіреностей зобов'язані зберігати нотаріальну таємницю та не розголошувати відомості, отримані під час їх посвідчення.

Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на осіб, яким про посвідчення заповіту та довіреності стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для їх посвідчення як свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Посадові, службові особи не вправі посвідчувати заповіти і довіреності на своє ім'я або від свого імені, на ім'я або від імені свого чоловіка чи своєї дружини, їх та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер).

Посвідчені заповіти та довіреності реєструються посадовими, службовими особами, крім капітанів морських або річкових суден, що плавають під прапором України, начальників пошукових або інших експедицій, в реєстрі для реєстрації заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, форма якого встановлюється Міністерством юстиції України. Реєстр повинен бути прошитий, а аркуші пронумеровані.

Кожний заповіт, довіреність реєструються під окремим порядковим номером. Номер, під яким зареєстровано заповіт чи довіреність, зазначається в посвідчувальному написі та є доказом посвідчення заповіту чи довіреності.

Капітан морського або річкового судна, що плаває під прапором України, вносить запис про посвідчення заповіту в судовий журнал. Реєстраційний номер, за яким заповіт внесено до судового журналу, і номер сторінки судового журналу проставляється на двох примірниках заповіту. У судовому журналі робиться відмітка про передачу заповіту начальникові порту України або консулу України в іноземному порту.

Заповіт, посвідчений начальником експедиції, реєструється в обліковому журналі так само, як і вихідні документи. Порядковий номер, за яким заповіт зареєстровано у журналі, проставляється у посвідчувальному написі на обох примірниках заповіту.

Заповіт складається, підписується та посвідчується в двох примірниках. Присутність не менше двох свідків є обов'язковою умовою при посвідченні заповітів, прирівняних до нотаріально посвідчених, вищезазначеними посадовими та службовими особами. Свідки, при яких посвідчено

заповіт, зачитують його вголос та ставлять свої підписи на ньому. Свідки також зобов'язані дотримуватися таємниці при вчиненні нотаріальних дій.

Довіреність посвідчується в одному примірнику. Посвідчена довіреність вручається особі, від імені якої вона посвідчена, або на прохання такої особи і за її рахунок надсилається за зазначеною нею адресою особи, на ім'я якої видана така довіреність.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення компетенції нотаріальних органів.
2. Які нотаріальні дії вчиняються в державних нотаріальних конторах?
3. Охарактеризуйте співвідношення компетенції нотаріальних органів.
4. Які заповіти прирівняні до нотаріально посвідчених?
5. Компетенція щодо вчинення нотаріальних дій дипломатичних представництв України.
6. Які довіреності прирівняні до нотаріально посвідчених?

Розділ 5

НОТАРІУСИ УКРАЇНИ

1. Правовий статус нотаріуса

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про нотаріат» вчинення нотаріальних дій в основному покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Нотаріус — це уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Тобто особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, має можливість працювати в державних органах (нотаріальна контора, нотаріальний архів) або відкрити нотаріальну контору та займатися приватною нотаріальною практикою і називається нотаріусом.

Між державними та приватними нотаріусами є багато спільного, зокрема:

- назва професії (ст. 1 Закону України «Про нотаріат» (далі — Закон);
- єдина правова основа діяльності нотаріату (ст. 2 Закону);
- державне регулювання нотаріальної діяльності (ст. 2¹ Закону);
- єдині вимоги до посади нотаріуса (ст. 3 Закону);
- права та обов'язки (статті 4—9 Закону);
- права вступу до професії (статті 10—11 Закону);
- однакові випадки анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю (ст. 12 Закону);
- компетенція державних та приватних нотаріусів та ін.

Діяльність нотаріусів провадиться в єдиному правовому полі держави Україна та здійснюється з дотриманням Конституції України, Закону України «Про нотаріат», інших законодавчих актів України.

Законодавець, надаючи нотаріусу певні владні повноваження, ставить і певні вимоги, зокрема нотаріус не може займатися підприємницькою або адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або на службі в органах місцевого самовря-

дування, перебувати у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу, крім викладацької, наукової і творчої.

Також нотаріусу забороняється використовувати свої повноваження з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття обіцянки чи пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб.

Законодавець наділив нотаріусів досить широким колом прав. А саме, відповідно до ст. 4 Закону нотаріус має право:

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;
- одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;
- складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та виписки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

До обов'язків нотаріуса належать такі:

- здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до цього Закону і принесеної присяги; здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;
- сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;
- зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;
- відмовляти у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;
- вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;
- дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;
- надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;
- постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 29¹ цього Закону, проходити підвищення кваліфікації;
- виконувати інші обов'язки, передбачені законом, в тому числі суб'єкта фінансового моніторингу.

Вагомим доказом рівності між державними та приватними нотаріусами є положення ст. 6 Закону щодо прийняття нотаріальної присяги. Так, особа, якій вперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в Головному управлінні юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управліннях юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в урочистій обстановці приносить присягу такого змісту: «Урочисто присягаю виконувати обов'язки нотаріуса чесно і сумлінно, згідно з законом і совістю, поважати права і законні інтереси громадян і організацій, зберігати професійну таємницю, скрізь і завжди берегти чистоту високого звання нотаріуса».

Відповідно до ст. 9 Закону «Про нотаріат» нотаріуси, які вчиняють нотаріальні дії, не вправі вчиняти нотаріальні дії на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів (батьків, дітей, онуків, діда, баби, братів, сестер), а також на ім'я і від імені працівників даної нотаріальної контори, працівників, що перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом. Нотаріальні дії, вчинені з порушенням вищевстановлених правил, є недійсними.

Також однаковими є гарантії нотаріальної діяльності. Держава гарантує і забезпечує рівні умови доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю та рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності.

Будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкоджання виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

Відповідно до ст. 34 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI, з 1 червня 2009 р. державні та приватні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій.

Нотаріуси при вчиненні нотаріальних дій у своїй діяльності керуються законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, постановами і розпорядженнями Кабінету Міністрів України, наказами Міністра юстиції України, нормативними актами обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій. Нотаріуси у встановленому порядку в межах своєї компетенції вирішують питання, що впливають з норм міжнародного права, а також укладених Україною міждержавних угод.

Нотаріуси, незалежно від їх статусу, зобов'язані дотримуватися таємниці щодо вчинення нотаріальних дій. Нотаріальна таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Відмінність між державними та приватними нотаріусами полягає, в першу чергу, у фінансуванні державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, у яких працюють державні нотаріуси, та нотаріусів, які займаються приватною нотаріальною діяльністю, у відповідальності цих нотаріусів, порядку прийому та звільнення з посади державних нотаріусів, порядку реєстрації приватної нотаріальної діяльності та її припинення і т. ін.

Відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат» та з метою підвищення професійного рівня державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів та помічників приватних нотаріусів наказом Міністра юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3256/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 24 грудня 2010 р. за № 1331/18626, затверджено Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів.

На теперішній час вищевказаний наказ втратив чинність та діє наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2014 р. за № 1046/25823.

Відповідно до п. 2 вищезазначеного Порядку метою підвищення кваліфікації державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів є вдосконалення їх професійної підготовки шляхом оновлення, поглиблення і розширення професійних знань, умінь і навичок, забезпечення інформацією про зміни у чинному законодавстві та практиці їх застосування при здійсненні нотаріальної діяльності.

Наголошено, що підвищення кваліфікації є безперервним процесом і здійснюється на принципах доступності, ґрунтовності, системності й послідовності навчання, поєднання теоретичних знань з практичними вміннями та навичками.

Підвищення кваліфікації державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів здійснюється за такими видами:

- самостійне навчання;
- навчання за професійними програмами підвищення кваліфікації та за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються Центром перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників юстиції за дорученням Міністерства юстиції та вищими навчальними закладами;
- навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів та науковими установами.

Пунктом 5 Порядку нотаріусів зобов'язано постійно працювати над підвищенням свого професійного рівня та не менше ніж один раз на два роки підвищувати кваліфікацію за професійними програмами підвищення кваліфікації або за програмами тематичних короткострокових семінарів з подальшим складанням заліку та отриманням свідоцтва. При цьому мінімальний строк підвищення кваліфікації, за результатами проходження якого видається відповідне свідоцтво, складає 54 академічні години.

Самостійне навчання (самоосвіта) як вид підвищення кваліфікації також може здійснюватися шляхом публікацій науково-практичних статей з питань нотаріату у фахових друкованих виданнях (журналах та інших періодичних виданнях) в Україні; участі у міжнародних семінарах, симпозиумах, науково-практичних конференціях з питань нотаріату; навчання з метою здобуття освітнього ступеня магістра, наукових ступенів за професійно спрямованими напрямками підготовки у сфері нотаріату.

Підвищення кваліфікації відбувається згідно з навчальними планами підвищення кваліфікації за професійними програмами та програмами тематичних короткострокових семінарів, які формуються з урахуванням таких напрямів:

- актуальні питання організації нотаріальної діяльності в Україні;
- правила ведення нотаріального діловодства та архіву;
- загальні правила та порядок вчинення нотаріальних дій;
- нотаріус як спеціальний суб'єкт, який виконує функції державного реєстратора прав на нерухоме майно;
- діяльність нотаріуса, пов'язана з удосконаленням практичних навичок по роботі з єдиними та державними реєстрами;
- підготовка документів для проставлення апостиля та подальшої консульської легалізації;
- нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу;
- новели у законодавстві України, що стосуються діяльності нотаріуса;
- інші питання, пов'язані з діяльністю нотаріуса, знання яких потребують постійного оновлення та удосконалення.

При цьому підвищення кваліфікації за професійними програмами, яке організовується Центром, проводиться зі складанням підсумкового заліку. У разі успішної здачі заліку Центром видається свідоцтво про підвищення кваліфікації за зразком, встановленим постановою Кабінету Міністрів України від 12 листопада 1997 р. № 1260 «Про документи про освіту та вчені звання». При цьому мінімальний строк навчання за такою програмою складає 108 академічних годин.

Підвищення кваліфікації за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організовуються Центром, проводиться відповідно до планів-графіків підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, нотаріусів державних нотаріальних архівів,

помічників приватних нотаріусів, які щороку затверджуються Міністерством юстиції.

За результатами проходження навчання за програмами тематичних короткострокових семінарів, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів, науковими установами та вищими навчальними закладами, може видаватися відповідний документ.

У тематичних короткострокових семінарах, які організуються самоврядними організаціями нотаріусів, науковими установами та вищими навчальними закладами, крім державних та приватних нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор і державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, можуть брати участь посадові особи органів місцевого самоврядування та інші особи, які виявили бажання пройти навчання за програмами цих семінарів.

Методичне забезпечення проведення підвищення кваліфікації здійснюється відповідно Міністерством юстиції, Центром, самоврядними організаціями нотаріусів спільно з науковими установами та вищими навчальними закладами.

2. Порядок доступу до професії нотаріуса. Вища кваліфікаційна комісія нотаріату

Вимоги особи, яка має намір займатися нотаріальною діяльністю в Україні, безпосередньо закріплені в Нотаріальному законі та з часом все посилюються.

Так, відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 9 вересня 1993 р. нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту (університет, академія, інститут) і пройшов стажування протягом шести місяців у державній нотаріальній конторі або у нотаріуса, що займається приватною нотаріальною практикою, склав кваліфікаційний іспит та одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною практикою. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість.

У ст. 3 Закону «Про нотаріат», в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI, зазначено, що нотаріусом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менше трьох років, пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, склав кваліфікаційний іспит, одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути нотаріусом особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Вищезазначеною статтею Закону, в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI, істотно змінилися вимоги до особи, яка може бути нотаріусом, а саме: громадянин України, який має повну вищу юридич-

ну освіти, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, склав кваліфікаційний іспит і отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Однак не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Отже, згідно зі ст. 3 Нотаріального закону нотаріусом може бути громадянин України, який:

- має вищу юридичну освіту;
- володіє державною мовою;
- має стаж роботи у сфері права не менше трьох років;
- пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса;
- склав кваліфікаційний іспит;
- одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

При цьому не може бути нотаріусом особа, яка має судимість, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду.

Тобто держава висуває певні обмеження до осіб, які бажають займатися нотаріальною діяльністю.

Із вищеназваних законодавчих дефініцій нотаріуса можна виділити спільні риси, а саме: нотаріусом в Україні може бути лише громадянин України, який має вищу юридичну освіту, склав кваліфікаційний іспит, отримав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також те, що нотаріусом не може бути особа, яка має судимість.

Порівняльний аналіз норм ст. 3 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону № 3426-ХІІ від 2 вересня 1993 р., в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI та в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI свідчить про істотне коригування інституту нотаріуса, зокрема посилювалися вимоги до особи, яка бажає стати нотаріусом.

По-перше, обов'язкове володіння особою українською мовою.

По-друге, наявність у особи юридичного стажу. У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» в редакції Закону України від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI зазначено, що нотаріусом може бути особа, яка має стаж роботи у сфері права не менше трьох років. Однак названою статтею в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI, встановлено, що особа, яка бажає стати нотаріусом, повинна мати стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки.

По-третє, необхідність проходження стажування збільшилась від шести місяців у державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса (ст. 3 Закону України «Про нотаріат» від 2 вересня 1993 р. № 3426-ХІІ), до одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса (ст. 3 Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону України від

1 жовтня 2008 р. № 614-VI). Аналіз норм закону в редакції Закону України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI доводить, що особа обов'язково повинна пропрацювати помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки. Тобто фактично термін стажування продовжено і він складає не менше трьох років.

Особи, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, повинні скласти кваліфікаційний іспит у Вищій кваліфікаційній комісії нотаріату, утвореній при Міністерстві юстиції України.

Відповідно до ст. 10 Нотаріального закону для визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішення питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю при Міністерстві юстиції України утворюється Вища кваліфікаційна комісія нотаріату. Персональний склад Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату затверджується наказом Міністерства юстиції України.

Строк повноважень персонального складу Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату складає три роки, починаючи з дня його затвердження. Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату затверджується Кабінетом Міністрів України.

Постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 923 затверджено нове Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату та визнано таким, що втратило чинність, Положення про Вищу кваліфікаційну комісію нотаріату, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 грудня 2006 р. № 1689.

Положенням визначено завдання, функції та порядок діяльності Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, яка утворюється при Мін'юсті. Основним завданням Комісії є: визначення рівня професійної підготовленості осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю, та вирішення питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань:

— розглядає подання Головного управління юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі (далі — головні управління юстиції) про допуск осіб, які мають намір скласти кваліфікаційний іспит на право на зайняття нотаріальною діяльністю, до його складення;

— забезпечує проведення кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

— розглядає подання головних управлінь юстиції або Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До складу Комісії входять чотири представники Мін'юсту та сім нотаріусів України, делегованих Нотаріальною палатою України.

Нотаріус може бути делегований до Комісії за умови, що: він не був членом попередніх складів Комісії; має безперервний стаж роботи нотаріусом не менш як 15 років; щодо нього не застосовувалися дисциплінарні стягнення (державний нотаріус) або його діяльність не зупинялася (приватний нотаріус) у зв'язку з допущеними порушеннями законодавства.

Персональний склад комісії затверджується наказом Міністерства юстиції України. Так, наприклад, наказом Мін'юсту від 15 серпня 2014 р. за № 170/7 затверджено склад Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату.

Головою комісії є Міністр юстиції, а заступником голови комісії обирається один з її членів на засіданні комісії шляхом відкритого голосування. Регламент роботи Комісії затверджується Комісією. Матеріально-технічне, фінансове та інформаційне забезпечення діяльності Комісії здійснює Мін'юст.

Голова Комісії організовує роботу Комісії, розподіляє обов'язки між її членами. Секретар Комісії призначається з числа представників Мін'юсту. До кола повноважень Секретаря Комісії належить: забезпечення підготовки та проведення засідань Комісії, ведення протоколів засідань, ведення обліку та зберігання справ.

Члени Комісії звільняються на час її роботи від виконання службових обов'язків із збереженням середнього заробітку. Засідання Комісії проводяться у разі потреби. Дату, час і місце проведення засідання Комісії визначає її голова.

Секретар Комісії не пізніше ніж за 10 днів до проведення засідання повідомляє членам Комісії і заінтересованим особам про дату і час його проведення.

Засідання Комісії проводить її голова, а у разі його відсутності — заступник голови Комісії. Зауважуємо, що засідання Комісії вважається правоможним, якщо на ньому присутні не менш як дві третини її членів. Комісія приймає рішення більшістю голосів присутніх на засіданні членів Комісії. У разі рівного розподілу голосів вирішальним є голос голови Комісії. Рішення викладається в письмовій формі, підписується головуючим на засіданні та членами Комісії, які брали участь у засіданні.

Комісія має право в межах своїх повноважень одержувати на свій запит необхідну інформацію від головних управлінь юстиції, а також інших державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій усіх форм власності та їх посадових осіб.

Член Комісії має право: ознайомлюватися з матеріалами, поданими на її розгляд; брати участь у вивченні матеріалів справи та їх перевірці; заявляти клопотання, висловлювати власну думку з питань, що розглядаються; брати участь у прийнятті рішення шляхом голосування; висловлювати окрему думку, оформлену в письмовому вигляді.

До обов'язків члена комісії перш за все належить: заявити про самовідвід у випадках, передбачених вказаним Положенням; виконувати доручення голови Комісії в межах, передбачених Положенням.

Наголошуємо, що член Комісії не може брати участі у розгляді питання та прийнятті рішення і підлягає відводу (самовідводу), якщо: він є членом сім'ї або близьким родичем особи, щодо якої розглядається питання; стало відомо про інші обставини, які можуть вплинути на об'єктивність та неупередженість члена Комісії.

Відвід члену Комісії може заявити особа, щодо якої розглядається питання. Відвід з обґрунтуванням його причин надсилається Комісії у формі письмової заяви. Головуючий на засіданні зобов'язаний ознайомити члена Комісії із заявою про його відвід.

Рішення про відвід (самовідвід) члена Комісії приймається більшістю присутніх на засіданні її членів, крім члена Комісії, стосовно якого вирішується питання щодо відводу (самовідводу). У разі рівного розподілу голосів рішення про відвід (самовідвід) вважається прийнятим. Член Комісії, якому заявлено відвід, має право дати пояснення з приводу відводу.

Розгляд питання на засіданні Комісії починається із заслуховування доповіді члена Комісії, який попередньо вивчав подання відповідного головного управління юстиції або Нотаріальної палати України, після чого заслуховуються присутні на засіданні Комісії особи, а також вивчаються та аналізуються необхідні документи. Під час засідання Комісії секретар веде протокол, який підписують головуючий на засіданні та секретар.

За результатами розгляду питання Комісія може ухвалити рішення про:

1) допуск або відмову в допуску до складення кваліфікаційного іспиту на право на зайняття нотаріальною діяльністю;

2) видачу або відмову у видачі Мін'юстом свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

3) допуск або відмову в допуску до складення нового кваліфікаційного іспиту особою, яка протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю не провадила приватну нотаріальну діяльність і не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату;

4) підтвердження або непідтвердження кваліфікації особою, яка протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю не провадила приватну нотаріальну діяльність і не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату;

5) анулювання або відмову в анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Комісія затверджує Регламент роботи. Рішення Комісії може бути оскаржене до суду.

Порядок внесення відповідно Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату встановлюється Міністерством юстиції України.

Наказом Міністерства юстиції України № 1905/5 від 28 липня 2011 р., зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 липня 2011 р. за № 926/19664, затверджено Порядок допуску до складання кваліфікаційного іспиту осіб, які пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса, та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, який вступив у силу з 1 січня 2012 р.

Вказаним наказом визнано таким, що втратив чинність, наказ Міністерства юстиції України від 10 липня 2008 р. № 1168/5 «Про затвердження Порядку проведення кваліфікаційного іспиту для осіб, які пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або в приватного нотаріуса», зареєстрований у Міністерстві юстиції України 10 липня 2008 р. за № 621/15312 (із змінами).

21 липня 2014 р. Міністерство юстиції України прийняло наказ за № 1174/5 «Про внесення змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату», яким внесено зміни до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 р. за № 1905/5, виклавши його у новій редакції.

Вища кваліфікаційна комісія нотаріату (далі — Комісія): приймає рішення про допуск або відмову в допуску до складання кваліфікаційного іспиту; проводить кваліфікаційний іспит; на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про підтвердження кваліфікації особою, приватна нотаріальна діяльність якої не здійснювалася протягом трьох років після отримання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю і яка не працювала нотаріусом, консультантом державної нотаріальної контори чи помічником (консультантом) приватного нотаріуса, не була посадовою особою, яка здійснює керівництво та контроль за діяльністю нотаріату (далі — особа, що складає кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації).

Кваліфікаційний іспит проводиться Комісією чотири рази на рік. Повідомлення про проведення кваліфікаційного іспиту має бути розміщене

на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України не пізніше ніж за сорок днів до дати проведення кваліфікаційного іспиту.

Повідомлення про проведення кваліфікаційного іспиту повинно містити інформацію про дату, час, місце проведення кваліфікаційного іспиту із зазначенням кінцевого строку подачі документів до головного управління юстиції. У повідомленні може міститися додаткова інформація.

Особа, яка має намір скласти кваліфікаційний іспит, не пізніше ніж за двадцять днів до дня проведення кваліфікаційного іспиту особисто подає до відповідного головного управління юстиції заяву на ім'я начальника головного управління юстиції про внесення до Комісії подання про допуск цієї особи до кваліфікаційного іспиту. Заява підлягає реєстрації в установленому порядку.

Відповідно до п. 6 Порядку до заяви додаються такі документи:

- оригінал та копія диплома про повну вищу юридичну освіту;
- оригінал та копія довідки про відсутність судимості;
- трудова книжка та копія трудової книжки, якщо особа на час подачі документів не працює;
- копія трудової книжки, завірена за місцем роботи, якщо особа на час подачі документів працює;
- паспорт громадянина України та копії першої, другої сторінок паспорта громадянина України та сторінки, на якій проставлено штамп про реєстрацію місця проживання фізичної особи.

Особа, яка пройшла стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса, додає до заяви вищеперелічені документи, а також висновок та копію висновку про проходження стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса.

Особа, що складає кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації, додає до заяви документи, передбачені п. 6 вказаного Порядку, а також копію свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Копії вищезазначених документів повинні бути засвідчені в установленому порядку, а оригінали повертаються особі.

У разі якщо особою подано всі передбачені Порядком документи, їх копії формуються відповідальною особою управління юстиції в особову справу особи, яка має намір скласти кваліфікаційний іспит. Зауважимо, що єдиною підставою для відмови головних управлінь юстиції в підготовці та направленні до Комісії подання про допуск особи до складання кваліфікаційного іспиту може бути ненадання особою всіх передбачених цим Порядком документів.

Подання головного управління юстиції до Комісії про допуск особи до складання кваліфікаційного іспиту та особова справа цієї особи надсилаються кур'єрською доставкою до Міністерства юстиції України не пізніше ніж за п'ятнадцять днів до дати проведення кваліфікаційного іспиту.

До складання кваліфікаційного іспиту допускаються особи, які:

- мають повну вищу юридичну освіту;
- мають стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, або у передбаченому Законом України «Про нотаріат» випадку успішно пройшли стажування в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса;
- мають намір скласти кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації;
- не мають судимості.

У разі якщо до Комісії надійшло подання головного управління юстиції про допуск до складання кваліфікаційного іспиту особи, яка є членом сім'ї або близьким родичем члена Комісії, такий член Комісії не бере участі у розгляді будь-яких питань, що стосуються складання кваліфікаційного іспиту цією особою.

У цьому Порядку під поняттям «член сім'ї або близький родич» слід розуміти чоловіка (дружину) члена Комісії, його дітей, батьків, рідних братів і сестер, діда, бабу, онуків, усиновлювачів, усиновлених та інших осіб за умови їх постійного проживання із членом Комісії і ведення з ним спільного господарства.

Комісія на підставі подання управління юстиції в строк не пізніше ніж за п'ять днів до проведення кваліфікаційного іспиту розглядає подані заінтересованими особами документи та приймає рішення про допуск до складання кваліфікаційного іспиту чи відмову у такому допуску.

Особам, яким відмовлено в допуску до складання кваліфікаційного іспиту, Комісія у п'ятиденний строк надсилає витяг з відповідного рішення Комісії, засвідчений підписом секретаря Комісії, із зазначенням причин такої відмови.

У випадку допущення до складання кваліфікаційного іспиту більше ніж сорока осіб іспит проводиться протягом кількох днів, для чого Комісією затверджується графік його проведення із зазначенням дати та часу складання іспиту допущеними особами. Протягом одного робочого дня у складанні кваліфікаційного іспиту можуть брати участь не більше сорока осіб.

Повідомлення про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту має бути розміщене на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України не пізніше ніж за п'ять днів до дати проведення кваліфікаційного іспиту.

Повідомлення повинно містити прізвища, імена та по батькові осіб з відміткою про допуск чи недопуск до його складання, а також графік проведення кваліфікаційного іспиту. У разі зміни графіка, а також місця проведення кваліфікаційного іспиту Комісія не пізніше ніж за добу повідомляє про це осіб, допущених до його складання, шляхом розміщення

відповідного повідомлення на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України. У день проведення кваліфікаційного іспиту особа, допущена до його складання, проходить реєстрацію, для чого пред'являє паспорт громадянина України.

Кваліфікаційний іспит проводиться в окремому приміщенні, в якому розміщується електронна система, що використовується для проведення електронного анонімного тестування (далі — система). До складу системи входять такі технічні засоби: 40 портативних комп'ютерів; сервер; програмне забезпечення Moodle; портативний комп'ютер, що використовується для адміністрування системи, з підключеним до нього принтером; комунікаційне обладнання. Зазначені технічні засоби об'єднуються між собою в єдину провідову локальну обчислювальну мережу, підключення якої до будь-яких інших мереж заборонено.

Приміщення має забезпечувати індивідуальну роботу над екзаменаційним завданням.

Особи, які беруть участь у складанні кваліфікаційного іспиту, можуть залишати приміщення до закінчення цього іспиту виключно в супроводі члена Комісії. Під час складання кваліфікаційного іспиту забороняється використовувати будь-які джерела інформації на паперових чи електронних носіях (підручники, навчальні посібники, електронні книги тощо), а також засоби зв'язку. При користуванні під час складання кваліфікаційного іспиту зазначеними та іншими джерелами інформації або засобами зв'язку особа за рішенням Комісії відсторонюється від участі у кваліфікаційному іспиті і вважається такою, що не склала його.

Об'єктивність проведення кваліфікаційного іспиту забезпечується рівними для всіх осіб умовами щодо доступу до інформації стосовно процедури проведення іспиту, місця складання та тривалості іспиту, а також щодо кількості та ступеня складності екзаменаційних завдань та відкритості інформації про результати іспиту.

Оскільки кваліфікаційний іспит є публічним, на засіданні Комісії можуть бути присутніми представники засобів масової інформації.

Під час проведення кваліфікаційного іспиту засобами Міністерства юстиції України забезпечується ведення відеофіксації кваліфікаційного іспиту.

Кваліфікаційний іспит здійснюється у вигляді електронного анонімного тестування.

Екзаменаційні завдання формуються безпосередньо системою для кожної особи індивідуально шляхом генерування у довільній формі переліку тестових питань та завдань.

Електронне анонімне тестування складається з теоретичної та практичної частин та проводиться одночасно для всіх осіб, які беруть участь у складанні кваліфікаційного іспиту, відповідно до затвердженого Комісією графіка.

При цьому екзаменаційні завдання електронного анонімного тестування розробляються Департаментом.

Загальний час електронного анонімного тестування складає чотири години. Перебіг часу для кожної особи розпочинається індивідуально після її авторизації у системі з моменту підтвердження запиту системи на початок тестування. У разі неможливості продовження електронного анонімного тестування з технічних причин у засіданні Комісії оголошується перерва до їх усунення.

Теоретична частина електронного анонімного тестування включає в себе дев'яносто тестових запитань. До кожного питання пропонуються декілька варіантів відповідей, одна з яких є правильною або всі запропоновані варіанти є неправильними. У разі необхідності запитання може бути пропущене, в такому випадку є можливість відповісти на нього пізніше.

На виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування відводиться дві години.

Оцінювання теоретичної частини електронного анонімного тестування здійснюється системою. Кожна правильна відповідь оцінюється системою в один бал, неправильна — в нуль балів. Якщо не обрано жодної відповіді, у тому числі у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь зараховується як неправильна.

Теоретична частина вважається виконаною, якщо набрано не менше сімдесяти двох балів. У цьому випадку особа автоматично допускається системою до практичної частини. У разі набрання меншої кількості балів, у тому числі у зв'язку із закінченням часу, відведеного для виконання теоретичної частини, електронне анонімне тестування автоматично припиняється системою та особа вважається такою, що не склала кваліфікаційного іспиту.

Результати виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування виводяться системою у вигляді відповідного повідомлення. Особам, які за результатами виконання теоретичної частини електронного анонімного тестування набрали не менше сімдесяти двох балів, разом з повідомленням про результати її виконання системою видається код доступу до практичної частини електронного анонімного тестування.

Практична частина електронного анонімного тестування включає в себе такі завдання: п'ять проектів нотаріальних документів та п'ять задач. На виконання практичної частини електронного анонімного тестування відводиться дві години. Оцінювання практичної частини електронного анонімного тестування здійснюється системою.

Завдання «проект нотаріального документа» викладається у вигляді п'яти текстів різних проектів нотаріальних документів, кожний з яких містить п'ять помилок змістового характеру. До кожного тексту проекту нотаріального документа пропонуються не менше десяти варіантів помилок, з яких п'ять є правильними. Надання відповіді на це завдання поля-

гає у виявленні в кожному з п'яти текстів проектів нотаріальних документів п'яти помилок та їх виборі із запропонованих системою варіантів у порядку розташування цих помилок у тексті документа.

При виконанні завдання слід враховувати, що у разі вибору неправильної помилки або порушення порядку її розташування у тексті проекту нотаріального документа решта правильно вибраних помилок, що розташовані в його тексті після невірно вибраної, оцінюються системою як правильні.

Правильно вибрана помилка оцінюється системою в один бал.

Якщо не обрано жодної помилки із запропонованих системою варіантів, у тому числі у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь оцінюється системою в нуль балів.

Завдання «задача» викладається у вигляді п'яти окремих текстів з описом конкретних казусів із нотаріальної практики. До кожної задачі пропонується п'ять варіантів відповідей, один з яких є правильним та оцінюється системою в п'ять балів, решта — неправильні, що полягає в їх неповноті, хибності аргументації тощо. Неправильні відповіді оцінюються системою в нуль балів. Якщо не обрано жодної правильної відповіді, у тому числі у зв'язку зі спливом встановленого часу, така відповідь зараховується як неправильна. При цьому завдання практичної частини електронного анонімного тестування можуть виконуватись у довільному порядку.

Практична частина електронного анонімного тестування вважається виконаною, а особа — такою, що склала кваліфікаційний іспит, якщо за результатами її виконання набрано не менше сорока балів. Після закінчення виконання практичної частини електронного анонімного тестування або часу, відведеного для її виконання, тестування автоматично припиняється системою незалежно від стану виконання завдання. Результати виконання практичної частини електронного анонімного тестування виводяться системою у вигляді відповідного повідомлення.

Після закінчення виконання електронного анонімного тестування всіма особами або часу, відведеного для його виконання, секретарем Комісії формується та роздруковується екзаменаційна відомість.

Екзаменаційна відомість містить перелік імен входу осіб, які проходили електронне анонімне тестування, кількість набраних за кожне завдання балів та вільне поле для зазначення прізвищ, імен та по батькові осіб, яке заповнюється після ідентифікації результатів електронного анонімного тестування.

Ідентифікація результатів електронного анонімного тестування здійснюється секретарем Комісії після формування екзаменаційної відомості у присутності всіх членів Комісії, що беруть участь у засіданні. Прізвища, імена і по батькові осіб, що склали іспит, заносяться секретарем Комісії до роздрукованої екзаменаційної відомості, яка скріплюється підписами всіх присутніх на засіданні членів Комісії. Після закінчення кваліфікацій-

ного іспиту секретарем Комісії складається протокол, у якому зазначаються час та місце проведення кваліфікаційного іспиту; прізвища, імена та по батькові присутніх членів Комісії; прізвища, імена та по батькові, реквізити паспортів, місце реєстрації осіб, що складають кваліфікаційний іспит; результати електронного анонімного тестування із зазначенням отриманого особами імені доступу; прізвища, імена та по батькові осіб, які склали та які не склали кваліфікаційного іспиту.

Протокол підписується головою та секретарем Комісії.

Комісія на підставі результатів складеного кваліфікаційного іспиту приймає рішення про:

- видачу або відмову у видачі Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- підтвердження (або не підтвердження) кваліфікації особою, яка складала кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації.

Після закінчення кваліфікаційного іспиту Комісія оголошує результати його проведення та прізвища, імена, по батькові осіб, щодо яких за результатами його проведення прийнято рішення про видачу (або відмову у видачі) Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також про підтвердження (не підтвердження) кваліфікації особою, що складала кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації.

Повідомлення про результати проведення кваліфікаційного іспиту розміщується на офіційній інтернет-сторінці Міністерства юстиції України в день ухвалення Комісією відповідного рішення.

Особам, які не склали кваліфікаційного іспиту, Комісія в п'ятиденний строк надсилає витяг з рішення Комісії про відмову у видачі Міністерством юстиції України свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, засвідчений підписом секретаря Комісії.

Витяг з рішення Комісії щодо осіб, які склали кваліфікаційний іспит для підтвердження кваліфікації, засвідчений підписом секретаря Комісії, у п'ятиденний строк з дня його прийняття надсилається таким особам. Рішення Комісії щодо осіб, допущених до нотаріальної діяльності, разом з особовими справами цих осіб у п'ятиденний строк з дня його прийняття передаються до Департаменту для видачі таким особам свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Рішення Комісії може бути оскаржене до суду.

Особи, які не склали кваліфікаційного іспиту, допускаються до наступного його складання не раніше ніж через рік за поданням відповідного головного управління юстиції.

Подання головних управлінь юстиції про допуск осіб до складання кваліфікаційного іспиту, а також особові справи осіб, які не склали іспиту, зберігаються в справах Комісії протягом трьох років.

Протоколи про проведення кваліфікаційних іспитів разом з екзаменаційними відомостями зберігаються в справах Комісії протягом трьох років з дня ухвалення Комісією відповідного рішення.

3. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю

Відповідно до ст. 11 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю видається Міністерством юстиції України на підставі рішення кваліфікаційної комісії нотаріату.

Наказом Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 р. № 1043/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 12 липня 2012 р. за № 1170/21482, затверджено Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути видане громадянину України, який має повну вищу юридичну освіту за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, магістра, володіє державною мовою, має стаж роботи у сфері права не менш як шість років, з них помічником нотаріуса або консультантом державної нотаріальної контори — не менш як три роки, або у передбаченому Законом України «Про нотаріат» випадку успішно пройшов стажування протягом одного року в державній нотаріальній конторі або у приватного нотаріуса та склав кваліфікаційний іспит.

Свідоцтво видається Міністерством юстиції України на підставі рішення Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату при Міністерстві юстиції України, що зберігається у справах Департаменту нотаріату, банкрутства та функціонування центрального засвідчувального органу.

Особа, яка має намір одержати свідоцтво, подає до Міністерства юстиції України заяву про видачу свідоцтва. У разі якщо заява направляється поштою, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений. У випадку подання заяви особисто уповноважена особа структурного підрозділу Міністерства юстиції України, до компетенції якого належить питання нотаріату, встановлює особу заявника за паспортом громадянина України, про що проставляє відмітку на заяві.

Для одержання свідоцтва до Міністерства юстиції України, окрім заяви, подаються такі документи: документ про внесення плати за видачу свідоцтва (квитанція, видана банком, або платіжне доручення з відміткою банку); фотокопія диплома про повну вищу юридичну освіту; фотокопія трудової книжки; фотокопія паспорта.

При поданні документів особисто вірність їх фотокопій засвідчується уповноваженою особою Міністерства юстиції України. У разі направлення документів поштою вірність фотокопій засвідчується нотаріально.

Документи щодо видачі свідоцтва розглядаються протягом п'ятнадцяти днів з дня їх надходження.

У разі надання повного комплексу документів та відповідності їх законодавству готується висновок про видачу свідоцтва, який є підставою для підготовки проекту наказу про видачу такого свідоцтва.

На підставі наказу видається Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю за встановленою формою, яке підписується Міністром юстиції України та реєструється в Журналі реєстрації виданих свідоцтв.

Свідоцтво видається згідно з поданою заявою особисто заявнику або його представнику за довіреністю або надсилається заявнику рекомендованим листом протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про видачу свідоцтва.

У разі втрати або пошкодження свідоцтва, а також у разі необхідності внесення до нього виправлень видається повторне свідоцтво.

Особа, яка має намір одержати повторне свідоцтво, подає до Міністерства юстиції України заяву про видачу повторного свідоцтва. У разі якщо заява направляється поштовим відправленням, підпис особи на ній має бути нотаріально засвідчений.

До заяви додаються такі документи: документ про внесення плати за видачу повторного свідоцтва (квитанція, видана банком, або платіжне доручення з відміткою банку); фотокопія паспорта; повідомлення в засобах масової інформації про втрату свідоцтва або оригінал свідоцтва, яке пошкоджене або до якого необхідно внести виправлення.

При поданні документів особисто вірність фотокопії паспорта засвідчується уповноваженою особою Міністерства юстиції України. У разі направлення документів поштою вірність фотокопії паспорта засвідчується нотаріально.

Повторне свідоцтво видається згідно з поданою заявою особисто заявнику або його представнику за довіреністю або надсилається заявнику рекомендованим листом протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про видачу повторного свідоцтва.

Однак відповідно до п. 18 Порядку Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю не видається у разі невідповідності поданих документів законодавству та у випадку, коли на дату звернення особи до Міністерства юстиції України виникли обставини, що перешкоджають одержанню свідоцтв, а саме:

- втрата особою громадянства України;
- набрання законної сили обвинувальним вироком суду;
- набрання законної сили рішенням суду про визнання особи недієздатною, обмежено дієздатною або винесення ухвали про застосування до неї примусових заходів медичного характеру.

У зазначених випадках готується висновок про відмову у видачі свідоцтва, який є підставою для підготовки проекту наказу про відмову у видачі такого свідоцтва. Висновок підписується виконавцем, погоджується заступником директора Департаменту – начальником Управління і затверджується директором Департаменту. Наказ про відмову у видачі свідоцтва підписується Міністром юстиції України. Копія наказу про відмову у видачі свідоцтва надсилається заявникові із супровідним листом за підписом директора Департаменту протягом трьох робочих днів з дня реєстрації наказу про відмову у видачі свідоцтва.

Зауважуємо, що відмова у видачі свідоцтва може бути оскаржена в суді у порядку адміністративного судочинства.

Свідоцтво може бути анульоване Міністерством юстиції України у випадках, передбачених ст. 12 Закону України «Про нотаріат». Анульоване свідоцтво підлягає поверненню до Міністерства юстиції України.

Згідно зі ст. 12 Закону України «Про нотаріат» свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути анульовано Міністерством юстиції України:

– за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, у випадках:

а) втрати громадянства України або виїзду за межі України на постійне проживання;

б) винесення щодо нотаріуса обвинувального вироку суду, який набрав чинності;

в) винесення ухвали про застосування щодо нотаріуса примусових заходів медичного характеру, що набрала законної сили;

г) закриття кримінального провадження щодо нотаріуса з nereабілітуючих підстав;

г) винесення рішення суду, що набрало законної сили, про обмеження дієздатності особи, яка виконує обов'язки нотаріуса, визнання її недеєздатною або безвісно відсутньою, оголошення її померлою;

д) неодноразового порушення нотаріусом чинного законодавства при вчиненні нотаріальних дій або грубого порушення закону, яке завдало шкоди інтересам держави, підприємств, установ, організацій, громадян;

е) невідповідності нотаріуса займаній посаді внаслідок стану здоров'я, що перешкоджає нотаріальній діяльності;

є) порушення нотаріусом вимог, передбачених ч. 4 ст. 3, ч. 1 ст. 8 та ст. 9 Закону України «Про нотаріат»;

ж) набрання законної сили рішенням суду про порушення нотаріусом вимог законодавства при вчиненні ним нотаріальної дії;

з) знищення чи втрати нотаріусом або з його вини архіву нотаріуса або окремих документів;

и) неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції України;

– за рішенням Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, прийнятим на підставі подання Нотаріальної палати України, у разі неодноразового порушення нотаріусом правил професійної етики.

Рішення про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути оскаржено до суду.

За видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю вноситься плата, розмір якої встановлено постановою Кабінету Міністрів України від 22 лютого 1994 р. № 102 «Про розмір плати за видачу свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю», зі змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 5 березня 2009 р. № 161. За видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю встановлено плату в розмірі десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а за видачу повторного свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю – в розмірі 50 відсотків цієї суми.

Плата за видачу свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та за видачу повторного свідоцтва зараховується до Державного бюджету України.

При цьому видані раніше Міністерством юстиції дублікати свідоцтв про право на зайняття нотаріальною діяльністю на заміну втрачених або пошкоджених, є чинними та заміні на повторні свідоцтва не підлягають.

На виконання вимог ст. 8 Закону України «Про адміністративні послуги» Міністерством юстиції України від 1 квітня 2013 р. було видано наказ за № 596/5 «Про затвердження інформаційних та технологічних карток адміністративних послуг з видачі Міністерством юстиції України свідоцтва (повторного свідоцтва) про право на зайняття нотаріальною діяльністю, а також свідоцтва про право на здійснення діяльності арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора)».

Зокрема інформаційні картки адміністративних послуг з видачі Міністерством юстиції України свідоцтва (повторного свідоцтва) про право на зайняття нотаріальною діяльністю містять інформацію про суб'єкта, який здійснює видачу свідоцтва (повторного свідоцтва) про право на зайняття нотаріальною діяльністю, перелік документів, які необхідно подати для його одержання, розмір палати та порядок її внесення, строки розгляду документів, а також способи отримання відповіді (результату).

Технологічні картки з видачі Міністерством юстиції України свідоцтва (повторного свідоцтва) містять інформацію про етапи опрацювання заяви про видачу свідоцтва (повторного свідоцтва), а також посадову особу структурного підрозділу Мін'юсту, яка відповідальна за етапи та строки виконання етапів (дію, рішення).

Інформаційні та технологічні картки розміщені на офіційному веб-сайті Міністерства юстиції України, а також доведені до відома громадян у приміщенні Мін'юсту.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю є підставою для призначення на посаду державного нотаріуса або реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

4. Анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю

Наказом Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 р. № 1904/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 28 липня 2011 р. за № 925/19663, затверджено Порядок внесення Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату.

Цей нормативний акт передбачає порядок внесення головними управліннями юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі або Нотаріальною палатою України подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляду Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату.

Подання управління юстиції про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю повинно містити:

- інформацію про наявність підстав, визначених п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону;
- зазначення конкретних порушень, які були допущені нотаріусом;
- пропозиції щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До подання додаються: засвідчені в установленому законодавством порядку копії документів, на підставі яких внесено подання; доповідна записка про перевірку роботи нотаріуса; пояснення нотаріуса на предмет обставин, викладених у доповідній записці про перевірку роботи нотаріуса; копії документів про зупинення нотаріальної діяльності; копії документів, що свідчать про виявлені в діяльності нотаріуса порушення; документи, що свідчать про вжиті заходи щодо виявлених у роботі нотаріуса порушень; відповідні документи органів дізнання і слідства, прокуратури, суду тощо.

Подання Нотаріальної палати України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю повинно містити: інформацію про наявність підстав, визначених підпунктом «і» п. 2 ч. 1 ст. 12 Закону; зазначення конкретних порушень, які були допущені нотаріусом; пропозиції щодо анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

До подання додаються: засвідчені в установленому порядку копії документів, на підставі яких внесено подання; доповідна записка територіаль-

ного уповноваженого Нотаріальної палати України; пояснення нотаріуса на предмет обставин, викладених у доповідній записці територіального уповноваженого.

Подання та додані до нього матеріали підлягають попередньому розгляду Департаментом нотаріату, банкрутства та функціонування центрального засвідчувального органу Мін'юсту. У разі необхідності доопрацювання Подання повертається до управління юстиції з урахуванням строку, передбаченого п. 8 ч. 1 ст. 29¹ Закону України «Про нотаріат» або до Нотаріальної палати України.

За результатом розгляду Департаментом готується висновок. Подальший розгляд Подання здійснюється членом Комісії, якому заступником голови Комісії доручаються вивчення Подання і підготовка висновку за результатами розгляду матеріалів Подання.

Після попереднього розгляду Департаментом та членом Комісії Подання розглядається на засіданні Комісії у присутності нотаріуса, щодо якого внесено Подання, представника управління юстиції, яке внесло подання, або територіального уповноваженого. При цьому неявка на засідання Комісії нотаріуса, представника управління юстиції або територіального уповноваженого, які належним чином повідомлені про дату, час і місце засідання Комісії, не є перешкодою для розгляду Подання, проте Комісія може визнати присутність зазначених осіб обов'язковою.

На засіданні заслуховуються члени Комісії, досліджуються та аналізуються подані документи. У разі відсутності безспірного підтвердження факту порушення закону Комісія відхиляє Подання. А у разі відсутності необхідної інформації стосовно обставин, викладених у Поданні, або наявності додаткових відомостей, які надійшли до Комісії, розгляд питання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю може бути перенесений до вирішення зазначених питань з урахуванням строку, передбаченого п. 8 ч. 1 ст. 29¹ Закону України «Про нотаріат».

За результатами розгляду Подання Комісія може ухвалити одне з таких рішень:

- про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- про відмову в анулюванні свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Рішення Комісії приймається відкритим голосуванням простою більшістю голосів від числа присутніх членів Комісії.

На підставі рішення Комісії про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю видається відповідний наказ Міністерства юстиції України.

Копія наказу Міністерства юстиції України про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю надсилається особі, щодо якої видано цей наказ, та управлінню юстиції, яке внесло Подання. Рішен-

ня Комісії може бути оскаржене до суду в установленому законодавством порядку.

Анульоване свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю підлягає поверненню до Міністерства юстиції України.

5. Особливості правового статусу нотаріусів, що працюють у державних нотаріальних конторах та державних нотаріальних архівах

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України «Про нотаріат», вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

Історично першим виник державний нотаріат. Вибір того чи іншого типу нотаріату та його специфічні риси залежать від характеру політичного устрою в державі, правової системи, рівня забезпечення прав людини та рівня розвитку економіки¹.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про нотаріат» державні нотаріальні контори створюються і ліквідуються Міністерством юстиції України. Штати державних нотаріальних контор затверджуються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для державних нотаріальних контор штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Державна нотаріальна контора є юридичною особою, яка створюється та реєструється у встановленому законом порядку. Очолює державну нотаріальну контору завідувач, який призначається із числа осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Призначення на посаду державного нотаріуса і завідувача державною нотаріальною конторою та звільнення з посади провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі. Як завідувач, так і державний нотаріус призначаються відповідно до вимог чинного трудового законодавства з числа осіб, що мають свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю.

Керівництво державними нотаріальними конторами здійснює Міністерство юстиції України через Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 75.

На практиці функціональні обов'язки нотаріусів, завідувачів державних нотаріальних контор затверджуються начальниками вказаних відповідних управлінь юстиції.

Згідно зі ст. 20 Нотаріального закону державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету. Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних або недбалих дій державного нотаріуса, відшкодується в порядку, передбаченому законодавством України.

Державний нотаріус має печатку із зображенням Державного герба України, найменуванням державної нотаріальної контори і відповідним номером.

Відповідно до п. 5 Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2010 р. за № 614-17 державні нотаріуси в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюються до державних службовців відповідних категорій. Стаж роботи державних нотаріусів у державних нотаріальних конторах зараховується до стажу державної служби.

Особливості здійснення нотаріальної діяльності державними нотаріусами полягають в тому, що:

- юридичною особою є не державний нотаріус, а державна нотаріальна контора;

- державний нотаріус не є самостійним суб'єктом правовідносин у сфері здійснення нотаріальної діяльності, а виступає представником державної нотаріальної контори;

- знаходиться у трудових правовідносинах з державним органом, а в частині оплати праці та пенсійного забезпечення прирівнюється до державних службовців;

- підконтрольний управлінню юстиції (державному органу) і не несе самостійної відповідальності за результати здійснюваної ним нотаріальної діяльності;

- нотаріус є штатною одиницею державної нотаріальної контори, що створюється, діє та фінансується за рахунок держави.

Поділ нотаріусів на державних та приватних обумовлений лише особливостями внутрішньої організації та фінансового забезпечення нотаріальної діяльності.

Вчинення нотаріальних дій державними та приватними нотаріусами здійснюється на тих самих правових засадах, а оформлені ними документи мають однакову юридичну силу.

Державні нотаріуси вчиняють всі види нотаріальних дій, які визначені в ст. 34 Закону України «Про нотаріат», як і приватні нотаріуси.

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про нотаріат», в обласних центрах, містах Києві, Сімферополі та Севастополі заснуються державні нотаріальні архіви, які є складовою частиною Національного архівного фонду і здійснюють тимчасове (до 75 років) зберігання нотаріальних документів.

Державні нотаріальні архіви засновуються для тривалого централізованого зберігання та використання відомостей, що містяться в них, передачі документів до відповідного державного архіву, надання методичної та практичної допомоги державним нотаріальним конторам, приватним нотаріусам, органам місцевого самоврядування, посадові особи яких вчиняють нотаріальні дії та дії, прирівнювані до нотаріально посвідчених, з питань організації роботи з документами.

Архів у своїй діяльності керується Конституцією, законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України та Державного комітету архівів України, а також Положенням про державний нотаріальний архів.

Нотаріальний архів створюється і ліквідується Міністерством юстиції України. Штат архіву затверджується Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в межах встановленої для архіву штатної чисельності і фонду заробітної плати.

Питання організації діяльності та компетенція державного нотаріального архіву визначено Положенням про державний нотаріальний архів, що затверджене наказом Міністерства юстиції України від 18 травня 2009 р. за № 870/5, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 21 травня 2009 р. за № 443/16459 та погоджене з Головним архівним управлінням при Кабінеті Міністрів України.

Керівництво архівом, матеріально-технічне, кадрове забезпечення, а також забезпечення архіву необхідним приміщенням, охороною та обладнанням здійснює управління юстиції.

Державний нотаріальний архів є юридичною особою і має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням. Архів вправі створювати свої філії, які є його відокремленими підрозділами, що розташовані поза місцезнаходженням архіву. Філія здійснює всі або частину функцій архіву.

Основними завданнями архіву є:

- комплектування документами, склад яких передбачено Положенням про архів;
- забезпечення збереження та використання відомостей, що містяться в документах, які знаходяться на зберіганні; створення і вдосконалення довідкового апарату до документів;
- здійснення контролю за зберіганням документів та обліково-довідкового апарату до документів, які зберігаються у фондоутворювачів;
- підготовка та своєчасна передача документів, внесених до Національного архівного фонду на зберігання, до відповідного державного архіву з додержанням вимог, передбачених нормативно-правовими актами Держкомархіву України.

Архів відповідно до покладених на нього завдань здійснює такі основні функції:

- приймає від фондоутворювачів на зберігання документи нотаріального діловодства, сформовані відповідно до вимог, встановлених Законом, Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5, зареєстрованими в Міністерстві юстиції України 23 грудня 2010 р. за № 13185/18613 (з наступними змінами);

- приймає на зберігання заповіти, що надійшли від посадових осіб, зазначених у ст. 40 Закону;

- узгоджує описи справ постійного, тривалого (понад 10 років) зберігання, акти про вилучення для знищення документів, не внесених до Національного архівного фонду, які подаються на розгляд експертної комісії відповідного управління юстиції;

- організовує та здійснює зберігання документів, створює систему облікових документів архіву;

- перевіряє наявність і стан справ постійного зберігання, що зберігаються в архіві;

- проводить заходи щодо забезпечення режиму секретності;

- створює та вдосконалює довідковий апарат до архівних документів, що зберігаються в архіві;

- створює та організовує зберігання страхового фонду;

- виявляє унікальні документи;

- проводить експертизу цінності документів, що знаходяться в архіві, та надає методичну допомогу експертній комісії, створеній при відповідному управлінні юстиції, фондоутворювачам у проведенні експертизи цінності документів;

- надає методичну допомогу фондоутворювачам з упорядкування нотаріальних документів та передачі їх на зберігання до архіву;

- складає списки фондоутворювачів, які передають документи до архіву, приймає ці документи на зберігання після закінчення строків їх тимчасового зберігання у фондоутворювачів;

- складає графіки приймання від фондоутворювачів документів на зберігання;

- інформує управління юстиції про стан роботи з документами та вносить пропозиції щодо її поліпшення;

- здійснює підготовку документів Національного архівного фонду та у встановленому порядку своєчасно передає документи, що знаходяться в архіві, і довідковий апарат до них на постійне зберігання до відповідного архіву з дотриманням вимог нормативно-правових актів Держкомархіву України;

- на договірних засадах виконує роботи, пов'язані з упорядкуванням документів, та з інших питань, пов'язаних з архівною справою і діловодством;

- веде прийом громадян з питань, що входять до компетенції архіву;
  - веде встановлену статистичну і бухгалтерську звітність;
  - бере участь у проведенні перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів та виконання ними правил ведення нотаріального діловодства;
  - здійснює внесення відомостей до Спадкового реєстру про нотаріально посвідчені заповіти та заповіти, прирівнювані до нотаріально посвідчених, які надійшли на зберігання до архіву, веде алфавітні книги обліку заповітів;
  - видає дублікати документів, що зберігаються в архіві, за письмовою заявою фізичних та юридичних осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялася нотаріальна дія;
  - у випадках, передбачених законодавством, вносить відповідні відомості до Єдиних та Державних реєстрів; засвідчує вірність копій (фотокопій) і виписок з документів, які знаходяться на зберіганні в архіві, проставляє службові відмітки про скасування заповітів, довіреностей, зняття заборон відчуження нерухомого майна, розірвання (припинення дії) договорів довічного утримання, ренти, спадкових та інших договорів тощо;
  - видає архівні довідки про наявність у документах архіву відомостей, що стосуються предмета запиту, із зазначенням пошукових даних документів на запити юридичних та фізичних осіб, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії;
  - видає довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що знаходяться на зберіганні в архіві, фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії;
  - видає довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів дізнання і досудового слідства у зв'язку з цивільними, господарськими, адміністративними або кримінальними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, з додержанням вимог статей 8, 81 Закону.
- До складу документів, що передаються на зберігання до архіву державною нотаріальною конторою та приватним нотаріусом, у випадках, передбачених статтями 30, 30¹ Закону, входять:
- а) примірник номенклатури справ;
  - б) довідковий апарат (описи справ постійного, тривалого (понад 10 років) зберігання, номенклатури справ, за якими обліковуються справи тимчасового зберігання, історичні довідки до архівних фондів);
  - в) всі документи, сформовані у справи і закінчені діловодством з додержанням вимог, установлених Правилами, реєстри, спадкові справи, журнали, книги тощо, ведення яких передбачено номенклатурою справ;
  - г) примірник акта про вилучення для знищення документів і справ, не внесених до Національного архівного фонду.

Архів приймає на зберігання реєстри для реєстрації нотаріальних дій та сформовані у справи примірники нотаріальних документів і книги обліку від посадових осіб органів місцевого самоврядування після закінчення 10-річного строку їх зберігання у порядку та з дотриманням вимог, встановлених законодавством.

Архів приймає на зберігання від державних нотаріальних контор документи після закінчення 10-річного строку їх зберігання у державній нотаріальній конторі у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством, а також приймає на зберігання документи від приватних нотаріусів у порядку та з дотриманням вимог, установлених законодавством.

Архів має право:

- а) вимагати від фондоутворювачів передавання на зберігання документів, сформованих відповідно до вимог, установлених Правилами;
- б) повертати фондоутворювачам на доопрацювання документи, оформлені з порушенням установлених вимог;
- в) отримувати від фондоутворювачів відомості, необхідні для роботи з архівними документами, що передані на зберігання;
- г) інформувати керівництво відповідного управління юстиції про стан архівної справи у фондоутворювачів та вносити пропозиції щодо її поліпшення;
- г) брати участь у засіданнях, нарадах, семінарах, які проводяться у відповідному управлінні юстиції, з питань роботи з архівними документами.

Державний нотаріальний архів очолює завідувач, який призначається на посаду і звільняється з неї Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Завідувачем архівом може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, володіє державною мовою та одержав свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю. Не може бути завідувачем особа, яка має судимість за вчинення злочину, обмежена у дієздатності або визнана недієздатною за рішенням суду. На завідувача архівом, як і на нотаріуса поширюється заборона щодо зайняття підприємницькою або адвокатською діяльністю, та інші обмеження, встановлені ч. 2 ст. 3 Закону України «Про нотаріат».

До обов'язків завідувача архівом входить:

- а) організація діяльності архіву, персональна відповідальність за виконання покладених на архів завдань та функцій;
- б) представлення архіву у всіх установах і організаціях;
- в) видання в межах своєї компетенції наказів;
- г) складання переліку послуг, що надаються архівом на договірних засадах, та розміру тарифів за їх надання і подання їх на затвердження начальника відповідного управління юстиції;

г) розподіл обов'язків між працівниками архіву та затвердження їх посадових інструкцій;

д) забезпечення належних умов для роботи і охорони праці працівників архіву;

е) проведення прийому та розгляд звернень фізичних і юридичних осіб, що належать до компетенції архіву;

є) вчинення нотаріальних дій, передбачених Законом;

ж) організація підвищення кваліфікації нотаріусів та інших працівників архіву, а також за дорученням управління юстиції участь у заходах щодо підвищення кваліфікації інших нотаріусів з питань, які віднесені до компетенції архіву.

У разі зміни завідувача архіву для приймання-передавання документів наказом начальника управління юстиції утворюється комісія у складі не менше трьох осіб. Комісія перевіряє наявність, облік, стан і умови збереження документів, що знаходяться в архіві, а також стан приміщення архіву та обладнання, про що складається акт приймання-передавання, який підписується членами комісії, завідувачем і особою, яка приймає документи, та затверджується начальником управління юстиції.

На посаду нотаріуса архіву призначається особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом. Нотаріуси вчиняють нотаріальні дії, передбачені Законом. Нотаріуси, які працюють в архіві, зобов'язані додержуватись нотаріальної таємниці, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія не вчинялась. Обов'язок дотримання нотаріальної таємниці поширюється на працівників архіву, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи.

Документи, що передані на зберігання до архіву, не видаються у тимчасове користування нотаріусам, крім випадків, передбачених законодавством. Наприклад, при зверненні фізичної чи юридичної особи до нотаріуса щодо видачі свідоцтва про право на спадщину у тих випадках, коли спадкову справу передано на зберігання до архіву, нотаріус витребує з державного нотаріального архіву відповідну спадкову справу разом із відповідними документами обліково-довідкового характеру (книгою обліку і реєстрації спадкових справ, алфавітною книгою спадкових справ). Спадкові справи та відповідні документи обліково-довідкового характеру видаються в тимчасове користування на строк, що не перевищує одного місяця. Передача витребовуваної спадкової справи та необхідних документів обліково-довідкового характеру оформляється актом про видавання справ у тимчасове користування. Акт підписується завідувачем державного нотаріального архіву та нотаріусом, який витребує спадкову справу, і скріплюється гербовими печатками.

Архів, у разі необхідності (перевірка виявлених помилок, надання свідчень у суді тощо), на підставі письмової заяви нотаріуса (за винятком но-

таріусів, діяльність яких зупинена або припинена) може надати для ознайомлення документи, які були ним передані на зберігання.

Відповідно до п. 16.2 Правил ведення нотаріального діловодства реєстри нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду. У виняткових випадках за наявності передбаченого та належним чином оформленого процесуального документа суду, органу прокуратури чи досудового слідства вилучення (виїмка) оригіналів документа проводиться з відома завідувача архіву з обов'язковим залишенням у справі засвідченої копії документа, який вилучено, і процесуального документа, на підставі якого здійснено вилучення. Про вилучення оригіналів документів (справ) складається акт у двох примірниках, перший з яких залишається в архіві, а другий передається відповідно суду, прокуратурі, органу дізнання або досудового слідства.

Згідно зі ст. 19 Закону України «Про нотаріат» за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито у розмірах, встановлених Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», зокрема ст. 4.

За надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Який порядок доступу до професії нотаріуса?
2. Повноваження Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату, утвореної при Міністерстві юстиції України.
3. Якими нормативними актами встановлено вимоги щодо проведення кваліфікаційного іспиту на здобуття професії нотаріуса?
4. Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.
5. Назвіть підстави для анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю.
6. В якому розмірі стягується плата за видачу дублікату свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю?
7. Особливості правового статусу державних нотаріусів державних нотаріальних архівів.

Розділ 6

ПРИВАТНА НОТАРІАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

1. Реєстрація приватної нотаріальної діяльності. Вимоги до робочого місця приватного нотаріуса

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності проводиться відповідно до ст. 24 Закону України «Про нотаріат» та Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 23 березня 2011 р. за № 388/19126.

Реєстрація приватної нотаріальної діяльності провадиться Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі та здійснюється в межах визначеного для приватного нотаріуса нотаріального округу.

Особа, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, подає до відповідного управління юстиції заяву з проханням провести сертифікацію майбутнього робочого місця приватного нотаріуса за встановленими Законом України «Про нотаріат» умовами.

Сертифікація робочого місця (контори) — це перевірка приміщення на предмет відповідності робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, передбаченим ст. 25 Закону та визнання його придатним для використання як робоче місце приватного нотаріуса з метою учинення нотаріальних дій.

Акт про сертифікацію містить відомості про приміщення, у якому особа, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, планує організувати роботу з обслуговування учасників правовідносин (відвідувачів), та висновок уповноваженої особи Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, яка проводила сертифікацію робочого місця (контори), про можливість його використання для розташування в ньому робочого місця (контори) та здійснення приватної нотаріальної діяльності.

Акт про відмову у сертифікації повинен містити обґрунтований висновок про невідповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, встановленим ст. 25 Закону.

Наголошуємо, що проведення сертифікації приміщення, в якому розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, та перевірка його

відповідності вимогам Закону України «Про нотаріат») та Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса проводяться уповноваженими працівниками управління юстиції лише при реєстрації приватної нотаріальної діяльності та у разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

У разі отримання акта про сертифікацію про відповідність робочого місця (контори) приватного нотаріуса встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам, особа, яка має намір займатися приватною нотаріальною практикою, подає до відповідного головного управління юстиції в областях, місті Києві заяву, у якій зазначається назва нотаріального округу, в якому вона буде займатися нотаріальною діяльністю.

До заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності додаються: свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його засвідчена в установленому порядку копія; документ, що підтверджує право власності або право користування приміщенням для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса, чи договір про співпрацю з іншим приватним нотаріусом, який надає заявнику відповідне приміщення, та його засвідчена в установленому порядку копія; дві фотокартки розміром 3 × 4 см; власноруч заповнена особова картка, форма якої наведена в додатку 1 до Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса; паспорт громадянина України, який подається особисто.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю з відміткою управління юстиції про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності та паспорт повертаються особі, яка їх подала.

Зауважуємо, що відмова в реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише в разі, коли подані документи не відповідають встановленим вимогам та у випадках припинення нотаріальної діяльності з підстав, передбачених п. 8¹ ч. 1 ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса повинно розташовуватися в межах визначеного для нього нотаріального округу та відповідати вимогам до робочого місця (контори) приватного нотаріуса, встановленим Міністерством юстиції України. Зокрема робоче місце повинно створювати належні умови для реалізації прав та законних інтересів учасників правовідносин, які виникають при вчиненні нотаріальних дій, забезпечення належного матеріально-технічного, організаційного та професійного рівня нотаріального обслуговування, дотримання вимог законодавства при вчиненні нотаріальних дій, їх конфіденційності, забезпечення охорони та збереження нотаріальних документів.

Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності затверджене наказом Міністерства юстиції України від 23 березня 2011 р.

№ 888/5, зареєстроване в Міністерстві юстиції України 28 березня 2011 р. за №06/19144.

Положенням встановлено єдиний підхід до організації нотаріальної діяльності для покращення якості обслуговування населення, вільного доступу до приміщення, що є робочим місцем приватного нотаріуса (контори), неухильного забезпечення дотримання нотаріальної таємниці при вчиненні нотаріальних дій, суворій схоронності нотаріальних документів, печатки та штампів приватного нотаріуса, спеціальних бланків нотаріальних документів та архіву нотаріуса.

Приватний нотаріус має право мати лише одне приміщення для розміщення робочого місця (контори), яке повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність. Приватний нотаріус має здійснювати прийом громадян в окремому робочому кабінеті. Прийом громадян проводиться не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень за виключенням обставин, за яких нотаріус з незалежних від нього причин не може здійснювати такий прийом.

Робоче місце (контора) приватного нотаріуса, має відповідати вимогам забезпечення нотаріальної таємниці:

— у приміщенні не можуть перебувати, здійснювати професійну діяльність особи, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій чи наданням додаткових послуг правового чи технічного характеру, пов'язаних з ними, крім осіб, які за договорами (угодами, контрактами) з приватним нотаріусом виконують роботи із забезпечення діяльності приватного нотаріуса (установлення та обслуговування оргтехніки, охоронного обладнання тощо);

— приватний нотаріус, який займає приміщення на підставі договору про співпрацю з іншим нотаріусом, не вправі працювати в одній кімнаті з особами, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правових, трудових договорів (помічники) та з особами, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій;

— якщо стіни робочого кабінету зроблені з металопластикових або інших конструкцій, вони повинні бути непрозорими.

Зауважуємо, що кожен нотаріус повинен мати окремий робочий кабінет площею не менше 10 квадратних метрів.

Кількість кімнат у приміщенні, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, не може бути меншою, ніж кількість приватних нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у його межах.

Цілком справедливими є вимоги про те, що приватний нотаріус має право мати лише одне приміщення для розміщення робочого місця (контори), яке повинно знаходитись у межах нотаріального округу, в якому здійснюється нотаріальна діяльність.

Доступ до приміщення приватного нотаріуса має бути вільним для відвідувачів. Також не допускається розміщення робочого місця (контори)

приватного нотаріуса у підвальних приміщеннях, кіосках чи інших тимчасових спорудах.

Приватний нотаріус має здійснювати прийом громадян в окремому робочому кабінеті. Прийом громадян проводиться не менше п'яти годин на день і п'яти робочих днів на тиждень.

Приміщення нотаріуса повинно бути захищеним від несанкціонованого проникнення. Одним із засобів реагування на несанкціоноване проникнення є встановлена охоронна сигналізація. У разі укладення договору щодо охорони приміщення, де розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, такий договір укладається цим приватним нотаріусом та відповідним суб'єктом господарювання.

Зокрема у приміщенні повинні бути: вхідні двері металеві або захищені металевим ролетом; вікна обладнані металевими ґратами або захисними ролетами незалежно від поверху, на якому розташоване приміщення. У випадках, коли стіни будинку скляні, на скло має бути нанесена броньована ударотривка плівка.

Також у робочому кабінеті приватного нотаріуса обов'язково повинні бути двері, в яких встановлений дверний замок.

Встановлено особливі вимоги щодо зберігання печаток, штампів, бланків нотаріальних документів та архіву нотаріуса:

— архів приватного нотаріуса та документи нотаріального діловодства мають зберігатися у металевій(их) шафі(ах) у робочому кабінеті приватного нотаріуса (в окремій кімнаті) або у відповідно обладнаній для цього кімнаті. Забороняється розміщувати шафи для зберігання архіву у місцях, де відвідувачі можуть безперешкодно до них підійти. У разі зберігання архіву приватного нотаріуса та документів нотаріального діловодства в окремій кімнаті на дверях такої кімнати має бути встановлений дверний замок;

— приміщення, в якому розташоване робоче місце (контора) приватного нотаріуса, має бути придатним для зберігання документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса протягом усього строку здійснення ним нотаріальної діяльності;

— якщо у приміщенні працюють двоє чи більше приватних нотаріусів, їх архіви повинні зберігатися в окремих металевих шафах або окремих кімнатах для зберігання архівних документів;

— у кожного приватного нотаріуса повинен бути окремий вогнестійкий сейф для зберігання печаток, штампів та спеціальних бланків нотаріальних документів.

Для роботи з документами особи, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правового чи трудового договору і які є технічним персоналом, та помічники повинні перебувати у відокремленій, належно пристосованій до умов роботи та дотримання нотаріальної таємниці кімнаті.

Приватний нотаріус, який займає приміщення на підставі договору про співпрацю з іншим нотаріусом, не вправі працювати в одній кімнаті з особами, які працюють з приватним нотаріусом на підставі цивільно-правових, трудових договорів (помічники), стажистом приватного нотаріуса та з особами, діяльність яких не пов'язана з учиненням нотаріальних дій.

Інформаційна вивіска, що ідентифікує робоче місце (контору) приватного нотаріуса, повинна знаходитись біля входу до приміщення та має містити інформацію про державу Україна, Міністерство юстиції України, найменування головного управління юстиції, до сфери діяльності якого належить нотаріус, найменування нотаріального округу, напис «НОТАРІАЛЬНА КОНТОРА», якщо приватний нотаріус має контору (працюють два та більше приватних нотаріусів), або «НОТАРІУС», якщо нотаріус працює одноособово.

Біля входу до приміщення також розміщується графік роботи приватного нотаріуса (інформація щодо часу початку та закінчення робочого дня, часу обідньої перерви, вихідних днів) та графік прийому громадян, якщо він відмінний від графіка роботи.

До початку нотаріальної діяльності особи, яка має намір зареєструвати приватну нотаріальну діяльність, а також у разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі протягом 15 днів з моменту отримання заяви на перевірку робочого місця (контори) проводиться перевірка відповідності приміщення встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам.

За результатами перевірки складається акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса в двох примірниках, один з яких у день проведення перевірки видається заявнику.

Про зміну адреси робочого місця (контори) приватний нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити відповідне управління юстиції. Підставою для повідомлення про зміну адреси є акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса або рішення суду, яке набрало законної сили, яким визнано незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

В акті про сертифікацію робочого місця (контори) зазначаються: дата і місце складання акта; прізвище відповідального(их) працівника(ів) Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, який(які) проводив(ли) перевірку; прізвище, ім'я приватного нотаріуса, нотаріальний округ, у якому він зареєстрований (за наявності реєстрації); місцезнаходження приміщення (поштовий індекс та адреса); поверх та тип приміщення; наявність окремого входу з вулиці до

приміщення; наявність інформаційної вивіски та графіка роботи і прийому громадян при вході до приміщення; номер(и) телефону(ів), що знаходяться у приміщенні; реквізити документа, який підтверджує право власності або право користування приміщенням; кількість нотаріусів, які здійснюють нотаріальну діяльність у цьому приміщенні; наявність та кількість осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів з нотаріусом (нотаріусами); наявність осіб, діяльність яких не пов'язана із вчиненням нотаріальних дій чи наданням додаткових послуг правового чи технічного характеру; умови зберігання архіву (архівів) нотаріуса (нотаріусів); наявність вогнестійкого сейфа для зберігання печаток, штампів та спеціальних бланків нотаріальних документів; кількість кімнат та їх площа; наявність приміщення для очікування прийому громадянами і його площа та засобів захисту на вікнах; обладнання входу до приміщення металевими дверима чи захисним металевим ролетом; наявність функціонуючих засобів охоронної, пожежної сигналізації; технічне обладнання нотаріальної контори (комп'ютер, принтер, сканер, ксерокс, факс, наявність електронної пошти); підключення до мережі Інтернет; висновок щодо можливості використання приміщення для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

У висновку зазначається про відповідність (невідповідність) робочого місця (контори) приватного нотаріуса умовам, визначеним ст. 25 Закону України «Про нотаріат» та вимогами Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності.

Відповідно до п. 10 вищевказаного Положення, якщо приватний нотаріус не згоден з висновком акта про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса, то він має право звернутись до суду.

Приватний нотаріус може здійснювати нотаріальну діяльність за рішенням суду, що набрало законної сили, яким визнано незаконним акт про відмову у сертифікації робочого місця (контори) приватного нотаріуса.

Слід зауважити, що відповідно до п. 5 наказу Міністерства юстиції України № 888/5 робочі місця (контори) приватних нотаріусів, які були сертифіковані до набрання чинності вказаним наказом, тобто до 11 квітня 2011 р., новій сертифікації не підлягають.

Свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю з відміткою управління юстиції про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності та паспорт повертаються особі, яка їх подала.

Відмова в реєстрації приватної нотаріальної діяльності допускається лише в разі, коли подані документи не відповідають установленим вимогам та у випадках припинення нотаріальної діяльності з підстав, передбачених п. 8¹ ч. 1 ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Реєстраційне посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності видається управлінням юстиції у семиденний строк після подання заяви.

У реєстраційному посвідченні вказуються назва управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса та назва нотаріального округу. Адреса розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса зазначається в додатку до реєстраційного посвідчення, форма якого наведена в додатку 3 Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

Для обліку виданих реєстраційних посвідчень в управлінні юстиції ведеться журнал обліку виданих реєстраційних посвідчень.

При одержанні реєстраційного посвідчення особа, якій уперше надається право займатися нотаріальною діяльністю, в управлінні юстиції в урочистій обстановці приносить присягу.

Про видане реєстраційне посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів з дня реєстрації приватної нотаріальної діяльності повідомляє відповідний орган державної податкової інспекції Державної фіскальної служби за місцем постійного проживання приватного нотаріуса.

Реєстраційне посвідчення є підставою для виготовлення печатки, відкриття поточних та інших рахунків у банках, встановлення графіка часу прийому громадян тощо.

У разі зміни адреси розташування робочого місця (контори) приватний нотаріус зобов'язаний протягом трьох робочих днів повідомити управління юстиції для внесення відповідних відомостей до додатку до реєстраційного посвідчення.

Відповідно до п. 3 наказу Міністерства юстиції України № 871/5 від 22 березня 2011 р., реєстраційні посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, видані до набрання чинності вказаним наказом, тобто до 11 квітня 2011 р., підлягають заміні лише у таких випадках: припинення приватної нотаріальної діяльності по одному нотаріальному округу та у зв'язку з подальшою реєстрацією нотаріальної діяльності в іншому нотаріальному окрузі; втрати, пошкодження реєстраційного посвідчення або необхідності внесення до нього виправлень; за власним бажанням нотаріуса.

У разі втрати або пошкодження реєстраційного посвідчення, а також у разі необхідності внесення до нього виправлень управлінням юстиції видається повторне реєстраційне посвідчення під тим самим номером разом з додатком до реєстраційного посвідчення. Попереднє реєстраційне посвідчення, пошкоджене або яке потребує виправлень, разом з додатком до нього з відміткою управління юстиції про видачу повторного реєстраційного посвідчення долучається до матеріалів, що зберігаються в реєстраційній справі приватного нотаріуса.

Повторне реєстраційне посвідчення видається на підставі реєстраційного запису в журналі обліку виданих реєстраційних посвідчень у триденний строк з моменту подання нотаріусом відповідної заяви. На реєстра-

ційному посвідченні, що видається повторно, проставляється відмітка «Повторне».

Про анулювання або припинення дії реєстраційного посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів повідомляє відповідний орган державної податкової інспекції Державної фіскальної служби України за місцем постійного проживання приватного нотаріуса.

Документи щодо реєстрації приватної нотаріальної діяльності, біографічні та інші дані про приватного нотаріуса формуються у реєстраційну справу приватного нотаріуса, яка зберігається і ведеться відповідним управлінням юстиції.

Ведення реєстраційних справ приватних нотаріусів визначено Положенням про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності, затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 23 березня 2011 р. за № 388/19126.

Документи щодо реєстрації приватної нотаріальної діяльності, біографічні та інші дані про приватного нотаріуса формуються у реєстраційну справу приватного нотаріуса, яка зберігається і ведеться відповідним управлінням юстиції.

Формування реєстраційної справи розпочинається з моменту реєстрації приватної нотаріальної діяльності.

У реєстраційній справі повинні міститися такі документи:

- особова картка та автобіографія;
- заява про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності;
- засвідчена в установленому порядку копія свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;
- засвідчена в установленому порядку копія реєстраційного посвідчення;
- засвідчена в установленому порядку копія диплома про повну вищу юридичну освіту;
- фотокопія першої та другої сторінок паспорта громадянина України;
- належним чином оформлена присяга нотаріуса;
- засвідчена в установленому порядку копія документа, що засвідчує реєстрацію фізичної особи у Державному реєстрі фізичних осіб—платників податків, крім осіб, які через свої релігійні переконання відмовляються від прийняття реєстраційного номера картки платника податків та повідомили про це відповідний орган державної податкової служби і мають відмітку у паспорті;
- засвідчена в установленому порядку копія документа, що підтверджує право власності на приміщення або право користування приміщенням для розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса, чи договір про співпрацю з іншим приватним нотаріусом, який надає заявнику відповідне приміщення, та його засвідчена в установленому порядку копія;

- акт про сертифікацію робочого місця (контори) приватного нотаріуса;
- засвідчена в установленому порядку копія договору страхування цивільно-правової відповідальності;
- зразок підпису приватного нотаріуса та відбиток його печатки;
- засвідчена в установленому порядку копія наказу про встановлення часу прийому громадян приватним нотаріусом.

Крім вищезазначених документів до реєстраційної справи приватного нотаріуса також додаються:

- письмові повідомлення приватного нотаріуса про зупинення діяльності приватного нотаріуса;
- копії наказів про зупинення (тимчасове зупинення) нотаріальної діяльності приватного нотаріуса;
- копії договорів про заміщення приватного нотаріуса з іншим приватним нотаріусом;
- копії наказів про припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса;
- засвідчені в установленому порядку копії трудових договорів (контрактів), укладених приватним нотаріусом, що стосуються його діяльності;
- копії наказів про проведення перевірки організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та виконання ним правил ведення нотаріального діловодства;
- документи про підвищення приватним нотаріусом кваліфікації;
- копії документів про нагородження, присвоєння наукових ступенів, почесних звань тощо;
- інші документи, що мають відношення до нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

Зауважуємо, що не зберігається в реєстраційній справі трудова книжка з унесеним до неї приватним нотаріусом записом про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності, а також довідка про відсутність судимості; довідка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб та фізичних осіб—підприємців про те, що особа не займається підприємницькою діяльністю.

У разі припинення приватним нотаріусом нотаріальної діяльності в одному нотаріальному окрузі та у зв'язку з подальшою реєстрацією нотаріальної діяльності в іншому нотаріальному окрузі до реєстраційної справи долучається довідка відповідного управління юстиції за попереднім місцем реєстрації нотаріальної діяльності про дату прийняття нотаріусом присяги, а також довідка про факт належного виконання наказу управління юстиції щодо передачі документів, що зберігаються в архіві приватного нотаріуса, на зберігання до державного нотаріального архіву, знищення печатки приватного нотаріуса та передачі спеціальних бланків нотаріальних документів.

Реєстраційна справа під час здійснення приватним нотаріусом нотаріальної діяльності доповнюється необхідними документами та матеріалами і щороку уточнюється.

Після припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса реєстраційна справа залишається в управлінні юстиції і передається для архівного зберігання в порядку, визначеному чинним законодавством.

Відомості, що містяться в реєстраційній справі, не підлягають розголошенню. Інформація, що міститься в реєстраційній справі, може бути надана компетентним органам у випадках, передбачених чинним законодавством.

При цьому приватний нотаріус має право на ознайомлення з документами, які містяться у його реєстраційній справі.

Кожній реєстраційній справі присвоюється порядковий номер, який визначається відповідно до книги обліку реєстраційних справ приватних нотаріусів.

Відповідно до ст. 26 Закону України «Про нотаріат» приватний нотаріус має печатку із зображенням Державного Герба України, яка містить слова «приватний нотаріус», його прізвище, ім'я та по батькові, назву нотаріального округу. Печатка приватного нотаріуса знищується у порядку, встановленому Міністерством юстиції України, за рахунок коштів приватного нотаріуса.

Порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса затверджено наказом Міністерства юстиції України 24 грудня 2012 р. за № 1924/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 26 грудня 2012 р. за № 2184/22496.

Печатка приватного нотаріуса містить зображення Державного Герба України, слова «приватний нотаріус», прізвище, ім'я та по батькові приватного нотаріуса, найменування нотаріального округу.

Наголошуємо, що печатка виготовляється за єдиним описом та зразком за формою згідно з додатком 1 до вказаного Порядку за рахунок коштів приватного нотаріуса.

Виготовлення печаток здійснюється підприємствами (штемпельно-граверними майстернями) згідно з чинним законодавством.

Головні управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі приймають інформацію від приватних нотаріусів стосовно виготовлених печаток та зразки їх відбитків, а також здійснюють процедуру знищення печаток.

Печатка має форму правильного кола діаметром 45 мм, краї печатки обрамлено бортиком завтовшки 1 мм.

По бортику за годинниковою стрілкою інверсним мікрошрифтом розміщується напис, який містить: повне найменування нотаріального округу; текст «Приватний нотаріус»; прізвище, ім'я та по батькові приватного нотаріуса. Складові цього напису розділяються семикутними зірочками.

По зовнішньому колу печатки зліва направо центровим способом розміщуються: верхнім рядком — напис «Приватний нотаріус»; нижнім рядком — повне найменування нотаріального округу відповідно до адміністративно-територіального поділу України, напис закінчується семикутною зірочкою.

На нижньому стику напису «Приватний нотаріус» розміщується напис спеціальним шрифтом (Arial), що містить прізвище, ім'я та по батькові приватного нотаріуса, який з обох боків виділено семикутними зірочками.

У центрі печатки розміщується зображення малого Державного Герба України, яке обрамляється колом діаметром 24 мм (товщина лінії — 0,1 мм).

Для підвищення захищеності вільна від зображення частина кола заповнюється складним малюнком. Вільна від зображення частина кола між бортиком і написом на зовнішньому колі заповнюється захисним растровим зображенням. Печатка виготовляється з гуми або поліуретану.

Зауважуємо, що для печатки використовується штемпельна фарба лише синього кольору.

Нотаріус зобов'язаний у строк, що не перевищує 20 календарних днів з дня реєстрації приватної нотаріальної діяльності, надіслати до головного управління юстиції інформацію про виготовлення печатки з доданим зразком її відбитка.

У разі пошкодження або знищення печатки приватний нотаріус негайно подає заяву про цей факт до головного управління юстиції, яке робить запис про це в реєстраційній справі нотаріуса. Повторне виготовлення печатки відбувається в порядку та з дотриманням вимог, встановлених вказаним Порядком.

Печатка приватного нотаріуса знищується у разі припинення діяльності приватного нотаріуса з підстав, передбачених ст. 30 Закону України «Про нотаріат».

Особа, нотаріальна діяльність якої припинена, зобов'язана протягом одного місяця з дня отримання копії наказу передати до головного управління юстиції печатку, про що складається відповідний акт про прийняття печатки, який зберігається в реєстраційній справі нотаріуса.

Особливі випадки встановлено законодавцем у випадку смерті приватного нотаріуса.

Так, у випадку смерті приватного нотаріуса на наступний робочий день за днем, коли головне управління юстиції отримало повідомлення про смерть нотаріуса, з числа посадових осіб головного управління юстиції за наказом головного управління юстиції утворюється тимчасова комісія у складі трьох осіб, що протягом 10 днів з часу утворення має провести вилучення печатки та скласти відповідний акт.

Печатка підлягає знищенню Комісією в день її вилучення. Про знищення печатки складається акт знищення печатки приватного нотаріуса,

у якому зазначаються найменування нотаріального округу, в якому було зареєстровано приватну нотаріальну діяльність нотаріуса, прізвище, ім'я та по батькові нотаріуса, номер свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та дата його видачі, реєстраційне посвідчення і дата його видачі, дата складання акта й назва адміністративно-територіальної одиниці, в межах якої здійснює повноваження головне управління юстиції, інформація про склад Комісії із зазначенням прізвищ, імен, по батькові та посад осіб, що діють у її складі, підстави для знищення, а також робиться відбиток печатки, яка знищується, і зазначається спосіб її знищення. Акт про знищення печатки приватного нотаріуса підписується головою Комісії та її членами.

Печатка знищується після підписання акта шляхом розрізання її основної круглої гумової чи поліуретанової частини хрест-навхрест.

2. Права та обов'язки нотаріуса. Відповідальність нотаріуса

Права нотаріуса можна поділити на загальні, характерні для всіх осіб, які самостійно займаються певним видом діяльності, а також спеціальні права, що відображають особливості нотаріальної діяльності¹.

За загальним правилом, нотаріус не може займатися підприємницькою, адвокатською діяльністю, бути засновником адвокатських об'єднань, перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування, у штаті інших юридичних осіб, а також виконувати іншу оплачувану роботу. Однак нотаріус, крім права зайняття нотаріальною діяльністю, має право займатися викладацькою, науковою і творчою діяльністю у будь-який час.

На нашу думку, позитивними є зміни до Закону України «Про нотаріат», якими знято заборони займатися викладацькою, науковою і творчою діяльністю лише у вільний від роботи час.

Зауважуємо, приватний нотаріус вправі мати контору, укладати цивільно-правові та трудові договори, відкривати поточні та вкладні (депозитні) рахунки в банках.

Згідно зі ст. 4 Закону України «Про нотаріат» нотаріус має право:

- витребувати від підприємств, установ і організацій відомості та документи, необхідні для вчинення нотаріальних дій;
- одержувати плату за надання додаткових послуг правового та технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також за вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій;
- складати проекти угод і заяв, виготовляти копії документів та випис-

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 103.

ки з них, а також давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій і консультації правового характеру.

Також чинним законодавством нотаріусу можуть бути надані й інші права.

Правам нотаріуса повинні відповідати певні обов'язки. Нотаріус зобов'язаний:

- здійснювати свої професійні обов'язки відповідно до Закону України «Про нотаріат» і принесеної присяги, дотримуватися правил професійної етики;

- сприяти громадянам, підприємствам, установам і організаціям у здійсненні їх прав та захисті законних інтересів, роз'яснювати права і обов'язки, попереджати про наслідки вчинюваних нотаріальних дій для того, щоб юридична необізнаність не могла бути використана їм на шкоду;

- зберігати в таємниці відомості, одержані ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій;

- відмовити у вчиненні нотаріальної дії в разі її невідповідності законодавству України або міжнародним договорам;

- вести нотаріальне діловодство та архів нотаріуса відповідно до встановлених правил;

- дбайливо ставитися до документів нотаріального діловодства та архіву нотаріуса, не допускати їх пошкодження чи знищення;

- надавати документи, інформацію і пояснення на вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі при здійсненні ними повноважень щодо контролю за організацією діяльності та виконанням нотаріусами правил нотаріального діловодства;

- постійно підвищувати свій професійний рівень, а у випадках, передбачених п. 3 ч. 1 ст. 29¹ Закону України «Про нотаріат», проходити підвищення кваліфікації;

- виконувати інші обов'язки, передбачені законом.

Одним із основних моментів, що відрізняє діяльність приватного нотаріуса від діяльності державного, є його особиста відповідальність за заподіяну шкоду.

Шкода, заподіяна особі внаслідок незаконних дій або недбалості приватного нотаріуса, відшкодовується в повному розмірі.

Однак нотаріус не несе відповідальності у разі, якщо особа, яка звернулася до нотаріуса за вчиненням нотаріальної дії:

- подала неправдиву інформацію щодо будь-якого питання, пов'язаного із вчиненням нотаріальної дії;

- подала недійсні та/або підроблені документи;

- не заявила про відсутність чи наявність осіб, прав чи інтересів яких може стосуватися нотаріальна дія, за вчиненням якої звернулася особа.

На думку О. В. Коротюк, зміст статей 21 та 27 Закону України «Про нотаріат» відображає тільки один з видів юридичної відповідальності, а саме цивільно-правову, що настає за фактом завдання шкоди нотаріусом¹.

М. М. Дякович вважає, що цивільно-правову відповідальність доцільно поширити на нотаріуса. Оскільки нотаріус не є стороною зобов'язань, між ним і клієнтом не виникають договірні відносини, тому можна говорити лише про недоговірну, або деліктну, відповідальність нотаріуса².

Оскільки приватний нотаріус самостійно відповідає за заподіяну ним шкоду, йому необхідно мати для цього певні кошти, аби відшкодувати клієнтові у грошовому вигляді нанесені збитки.

Щоб наявність цієї суми не залежала від конкретних доходів чи витрат приватного нотаріуса у певний проміжок часу, передбачається існування такої грошової суми (своєрідного фонду), яка має цільовий напрям для її використання, або ж можливість отримання такої суми від інших органів, зокрема від страхової організації.

Відповідно до ст. 28 Закону України «Про нотаріат» для забезпечення відшкодування заподіяної внаслідок вчиненої нотаріальної дії здійснення функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» шкоди приватний нотаріус зобов'язаний до початку зайняття приватною нотаріальною діяльністю укласти договір страхування цивільно-правової відповідальності.

Наголошуємо, що держава не несе відповідальності за шкоду, заподіяну неправомірними діями приватного нотаріуса при здійсненні ним нотаріальної діяльності функцій державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Також приватний нотаріус не несе відповідальності за зобов'язаннями держави.

Мінімальний розмір страхової суми з 1 січня 2013 р. складає тисячу мінімальних розмірів заробітної плати.

Розмір відшкодування заподіяної шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку. Щоб наявність цієї суми не залежала від конкретних доходів чи витрат приватного нотаріуса у певний проміжок часу, передбачається існування такої грошової суми (своєрідного фонду), яка має цільовий напрям для її використання, або ж можливість отримання такої суми від інших органів, зокрема від страхової організації.

Страхування нотаріуса на випадок заподіяння шкоди клієнтові може провадитись у двох формах, а саме:

— приватний нотаріус може укласти з органом страхування договір службового страхування;

¹ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О. В. Коротюк. — Х.: Право, 2012. — С. 174.

² Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса / М. М. Дякович // Університетські наукові записки. — 2009. — № 1 (29). — С. 71.

— приватний нотаріус може внести на спеціальний рахунок до банківської установи страхову заставу.

Нотаріус має право вибрати з цих двох форм одну, яка є для нього найбільш прийнятною. Своє право вибору він повинен реалізувати протягом трьох місяців від дня отримання реєстраційного посвідчення. Такий строк встановлено приватному нотаріусу ч. 4 ст. 24 Закону України «Про нотаріат», щоб розпочати нотаріальну діяльність; у цей же строк він повинен вжити заходів для того, щоб створити для клієнтів можливість якнайшвидшого забезпечення покриття заподіяної шкоди.

Якщо приватний нотаріус не уклав договору службового страхування чи не вніс страхову заставу для забезпечення покриття шкоди, його приватна нотаріальна діяльність припиняється, а реєстраційне посвідчення анулюється управлінням юстиції.

Визначаючи розмір страхової суми або застави, слід виходити з розміру мінімальної заробітної плати, не плутаючи її з розміром неоподаткованого доходу громадян.

Страхова сума — це сума, на яку приватний нотаріус укладає угоду зі страховою організацією і яка, в разі настання страхового випадку, має бути сплачена клієнтові.

Страхова заставка — сума грошей, що міститься на спеціальному рахунку в банківській установі та може бути використана лише для погашення збитків, завданих особі приватним нотаріусом унаслідок незаконних дій або недбалості.

Законодавством встановлено строк — один рік — на поповнення внесеної у банківську установу страхової застави в разі її витрачання.

Поповнюватися ця страхова заставка повинна до початкового розміру. Якщо приватний нотаріус протягом одного року з дня витрачання не поповнить страхову заставу до початкового розміру, його приватна нотаріальна діяльність припиняється за рішенням управління юстиції, яке анулює реєстраційне посвідчення.

Розмір заподіяної приватним нотаріусом шкоди визначається за згодою сторін або в судовому порядку.

Якщо приватний нотаріус погоджується з тим, що його дії заподіяли шкоду особі, яка звертається за її покриттям, то за взаємною згодою вони визначають розмір цієї шкоди.

У випадку непогодження приватного нотаріуса з тим, що його дії були незаконними чи недбалими, особа, яка бажає відшкодувати завдані їй збитки, має звертатися до суду.

Розмір заподіяної шкоди може бути меншим чи більшим, ніж розмір страхової суми чи застави. Якщо розмір суми, яка підлягає виплаті заінтересованій особі, менший від розміру страхової суми чи застави, то для її погашення використовуються ці суми.

Якщо ж розмір суми, що підлягає сплаті, перевищує розмір страхової суми чи застави, суд повинен вирішити, в який спосіб провадитиметься покриття заподіяної шкоди.

Слід, однак, зауважити, що наявність у приватного нотаріуса страхової суми чи застави не змушує його обов'язково використовувати їх для погашення збитків, за умови, що він повністю погоджується з доказами іншої сторони.

Якщо приватний нотаріус справді вважає, що його дії заподіяли матеріальної або моральної шкоди клієнту, і якщо сторони досягли згоди щодо розміру заподіяної шкоди, то певні суми можуть бути виплачені особі без використання страхової суми чи застави з доходу приватного нотаріуса.

Законом України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» суттєво доповнено ст. 8 Закону України «Про нотаріат», яким розширено поняття нотаріальної таємниці.

Зокрема, на законодавчому рівні встановлено, що не є порушенням нотаріальної таємниці подання нотаріусом в установленому порядку та у випадках, передбачених Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», інформації центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення.

Нотаріус не несе дисциплінарної, адміністративної, цивільно-правової та кримінальної відповідальності за подання центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, інформації про фінансову операцію, навіть якщо такими діями завдано шкоди юридичним або фізичним особам, та за інші дії, якщо він діяв у межах виконання Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

3. Фінансове забезпечення діяльності нотаріуса. Оподаткування приватних нотаріусів

Відповідно до ст. 20 Закону України «Про нотаріат» державні нотаріальні контори утримуються за рахунок державного бюджету.

Нотаріуси, які займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси), здійснюють свою діяльність за рахунок коштів, отриманих за вчинення нотаріальних дій згідно з чинним законодавством України.

З 1 січня 2011 р. оподаткування приватних нотаріусів здійснюється відповідно до Податкового кодексу України, прийнятого 2 грудня 2010 р. (далі – ПКУ).

Окремої статті, присвяченої оподаткуванню приватних нотаріусів у Податковому кодексі немає.

Податковий кодекс України відніс нотаріуса до категорії (поняття) самозайнята особа, яка провадить незалежну професійну діяльність, за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою – підприємцем або провадить незалежну професійну діяльність за умови, що така особа не є працівником в межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності.

Незалежна професійна діяльність – участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Приватні нотаріуси протягом 10 календарних днів після реєстрації приватної нотаріальної діяльності зобов'язані стати на облік в органі державної фінансової інспекції за місцем свого постійного проживання, незалежно від наявності обов'язку щодо сплати того або іншого податку та збору.

Із урахуванням положень статей 63 та 65 розділу II ПКУ приватний нотаріус підлягає взяттю на облік в органах державної податкової інспекції:

– за місцем проживання (податкової адреси), якщо місце проживання (реєстрації відповідно до паспорта) та місце розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса (відповідно до реєстраційного посвідчення про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності) відповідають одному органу державної податкової інспекції (далі – ДПІ). При цьому такий орган є основним і єдиним місцем обліку приватного нотаріуса як самозайнятої особи;

– за місцем проживання (основне місце обліку) та місцем розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса (неосновне місце обліку), якщо місце проживання приватного нотаріуса та місце розташування його контори відповідають різним органам ДПІ.

Приватний нотаріус зобов'язаний стати на облік в органі ДПІ за основним місцем обліку та неосновним місцем обліку. При цьому до органу ДПІ за неосновним місцем обліку приватний нотаріус подає інформацію, перелік якої визначений п. 172.4 ст. 172, п. 173.4 ст. 173, п. 174.4 ст. 174 розділу IV Кодексу.

Пунктом 172.4 ст. 172, п. 173.4 ст. 173, п. 174.4 ст. 174 розділу IV ПКУ встановлено, що приватний нотаріус щокварталу подає до органу ДПІ за місцем розташування свого робочого місця інформацію про посвідчені ним договори щодо проведення операцій з продажу (обміну) об'єктів нерухомого майна між фізичними особами та продажу (обміну) рухомого майна між стороною (сторонами) цього договору, включаючи інформацію про вартість такого майна та суму сплаченого податку, а також інформацію про видачу свідоцтв про право на спадщину та/або посвідчення договорів дарування в порядку, встановленому вказаним розділом ПКУ для податкового розрахунку.

Інші обов'язки податкового агента та платника податку на доходи фізичних осіб приватний нотаріус виконує за основним місцем обліку.

Відповідно до пп. 14.1.180 п. 4.1 ст. 14 розділу I, п. 51.1 ст. 51 розділу II, пп. 168.4.5 п. 168.4 ст. 168, п. 176.2 ст. 176 розділу IV ПКУ стосовно помічників (консультантів) приватного нотаріуса або інших працівників, які перебувають у трудових відносинах з приватним нотаріусом, такий нотаріус є податковим агентом та зобов'язаний виконати всі покладені на нього ПКУ функції податкового агента у відповідності до зазначених норм ПКУ, зокрема подавати до органу державної податкової служби за місцем своєї реєстрації (обліку) податковий розрахунок суми доходу, нарахованого (сплаченого) на користь платників податку, а також суми утриманого з них податку (ф. 1ДФ).

Відповідно до п. 178.5 ст. 178 ПКУ під час виплати суб'єктами господарювання — податковими агентами, фізичним особам, які провадять незалежну професійну діяльність, доходів, безпосередньо пов'язаних з такою діяльністю, податок на доходи у джерела виплати не утримується в разі надання такою фізичною особою копії свідоцтва про взяття її на податковий облік як фізичної особи, яка провадить незалежну професійну діяльність. Це правило не застосовується в разі нарахування (виплати) доходу за виконання певної роботи та/або надання послуги згідно з цивільно-правовим договором, відносини за яким встановлено трудовими відносинами, а сторони договору можуть бути прирівняні до працівника чи роботодавця відповідно до підпунктів 14.1.195 та 14.1.222 п. 14.1 ст. 14 ПКУ.

Оподаткування доходів, отриманих фізичною особою, яка провадить незалежну професійну діяльність, здійснюється відповідно до ст. 178 ПКУ.

Відповідно п. 178.3 ст. 178 Податкового кодексу України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI оподатковуваним доходом особи, що провадить неза-

лежну професійну діяльність, вважається сукупний чистий дохід, тобто різниця між доходом і документально підтвердженими витратами, необхідними для провадження певного виду незалежної професійної діяльності. У разі якщо приватний нотаріус не отримав в органах державної податкової служби свідоцтво про державну реєстрацію, то об'єктом оподаткування для нього є доходи, отримані від такої діяльності без урахування витрат.

Доходи громадян, отримані протягом календарного року від провадження незалежної професійної діяльності, оподатковуються за ставками, визначеними в п. 167.1 ст. 167 ПКУ (15 або 20%).

Ставка податку становить 15 відсотків бази оподаткування щодо доходів, нарахованих (виплачених, наданих) (крім випадків, визначених у пунктах 167.2–167.6 цієї статті) у тому числі, але не виключно у формі заробітної плати, інших заохочувальних та компенсаційних виплат або інших виплат і винагород, які нараховуються (виплачуються, надаються) платнику у зв'язку з трудовими відносинами та за цивільно-правовими договорами, якщо база оподаткування для місячного оподаткованого доходу не перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня звітного податкового року (далі у цьому пункті — мінімальна заробітна плата).

Якщо база оподаткування, яка визначена з урахуванням норм п. 164.6 ст. 164 цього розділу щодо доходів, зазначених в абзаці першому цього пункту, в календарному місяці перевищує десятикратний розмір мінімальної заробітної плати, до суми такого перевищення застосовується ставка 20 відсотків.

Відповідно до п. 178.6 ст. 178 розділу IV ПКУ фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, зобов'язані вести Книгу обліку доходів і витрат.

Наказом Міністерства і зборів України від 16 вересня 2013 р. № 481 затверджено нові форми Книги обліку доходів і витрат, яку ведуть фізичні особи — підприємці, крім осіб, що обрали спрощену систему оподаткування, і фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, та Порядку її ведення.

Книга ведеться за вибором платника податку в паперовому або електронному вигляді.

У разі обрання способу ведення Книги у паперовому вигляді фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, подають до ДПІ за місцем обліку примірник Книги обліку доходів і витрат фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, у разі обрання способу ведення Книги у паперовому вигляді.

Згідно із п. 178.4 та п. 178.7 ст. 178 ПКУ фізичні особи, які провадять незалежну професійну діяльність, подають податкову декларацію за результатами звітного року відповідно до цього розділу у строки, передбаче-

ні для платників податку на доходи фізичних осіб. Відповідно до пп. 49.18.4 п. 49.18 ст. 49 ПКУ платники податку на доходи фізичних осіб подають податкову декларацію до 1 травня року, що настає за звітним.

Остаточний розрахунок податку на доходи фізичних осіб за звітний податковий рік здійснюється платником самостійно згідно з даними, зазначеними в податковій декларації до 1 серпня року, що настає за звітним.

Фізичні особи, які ведуть незалежну професійну діяльність (в тому числі нотаріуси), є платниками єдиного соціального внеску.

Статтею 1 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» (№ 2464-VI від 8 липня 2010 р.) встановлено максимальну величину бази нарахування єдиного внеску, що дорівнює п'ятнадцяти розмірам прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом, на яку нараховується єдиний внесок.

Мінімальний страховий внесок — сума єдиного внеску, що визначається розрахунково як добуток мінімального розміру заробітної плати на розмір внеску, встановлений законом на місяць, за який нараховується заробітна плата (дохід), та підлягає сплаті щомісяця.

Відповідно до п. 5 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» платника єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування є особи, які забезпечують себе роботою самостійно — займаються незалежною професійною діяльністю, а саме нотаріальною діяльністю, за умови, що такі особи не є найманими працівниками чи підприємцями.

Взяття на облік нотаріусів як платників єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування здійснюється ДПІ зборів шляхом внесення відповідних відомостей до реєстру страхувальників на підставі доданої ним заяви протягом 10 календарних днів після державної реєстрації незалежної професійної діяльності у відповідному уповноваженому органі та отримання документа, що підтверджує право фізичної особи на ведення незалежної професійної діяльності.

Єдиний внесок нараховується на суму доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. При цьому сума єдиного внеску не може бути меншою за розмір мінімального страхового внеску за кожен місяць, у якому отримано дохід (прибуток).

Відповідно до ч. 11 ст. 8 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» єдиний внесок для приватних нотаріусів встановлюється у розмірі 34,7% бази нарахування єдиного внеску.

За бажанням приватні нотаріуси можуть брати участь на добровільних засадах у загальнообов'язковому державному соціальному страхуванні: у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими

похованням; від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності.

Приватні нотаріуси зобов'язані сплачувати єдиний внесок, нарахований за календарний рік, до 1 травня наступного року за звітним та подати відповідну звітність про нарахування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування до територіальних органів Державної фіскальної служби України у цей самий термін.

4. Зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса

Згідно з ч. 1 ст. 29¹ Закону України «Про нотаріат» нотаріальна діяльність приватного нотаріуса тимчасово зупиняється на час дії таких обставин:

1) якщо приватний нотаріус не має приміщення для розміщення робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим вказаним Законом умовам, — до усунення цих недоліків, але не більше 60 днів з дня виявлення цього порушення;

2) якщо приватний нотаріус не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вищевказаним вимогам, — до усунення цих недоліків, але не більше 30 днів з дня виявлення цього порушення;

3) якщо приватний нотаріус при вчиненні нотаріальних дій неодноразово порушував правила нотаріального діловодства, — до закінчення строку проходження підвищення кваліфікації (не більше двох тижнів);

4) у разі необґрунтованої відмови приватного нотаріуса від надання Міністерству юстиції України, Головному управлінню юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головним управлінням юстиції в областях, містах Києві та Севастополі в порядку, передбаченому Нотаріальним законом, документів для перевірки організації нотаріальної діяльності та виконання правил нотаріального діловодства — до усунення цієї обставини;

5) у разі заміщення приватного нотаріуса в порядку, передбаченому вказаним Законом, — на строк такого заміщення;

6) у разі ненадання інформації приватним нотаріусом органам та особам, зазначеним у частинах 5—8, 10 ст. 8 Закону «Про нотаріат», — до усунення цієї обставини;

7) у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

8) Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі надіслали до Міністерства юстиції України подання

про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю — до вирішення питання по суті, але не більш як на шість місяців.

Приватний нотаріус вправі зупинити нотаріальну діяльність за власним бажанням на строк, що не перевищує двох місяців протягом календарного року, або на більший строк за наявності поважних причин (вагітність, догляд за дитиною, хвороба тощо).

Зауважуємо, що про зупинення нотаріальної діяльності на строк більше трьох днів приватний нотаріус зобов'язаний не пізніше ніж за один робочий день до дня зупинення нотаріальної діяльності письмово повідомити Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі із зазначенням причин та строку відсутності.

Порядок зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса регулюється ст. 29² Закону України «Про нотаріат».

Рішення про тимчасове зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса у випадках, передбачених ч. 1 ст. 29¹ вказаного Закону, приймає керівник Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі зобов'язані протягом трьох робочих днів з дня видання наказу про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса письмово повідомити приватного нотаріуса про зупинення його нотаріальної діяльності.

Наказ про зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса може бути оскаржений ним до Міністерства юстиції України або до суду. Приватний нотаріус зобов'язаний зупинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про тимчасове зупинення його нотаріальної діяльності.

При зупиненні нотаріальної діяльності приватного нотаріуса він має право, а якщо строк зупинення більше одного місяця, — зобов'язаний, укласти договір про його заміщення з іншим приватним нотаріусом за виключенням підстави, передбаченої п. 7 ч. 1 ст. 29¹, саме у разі обрання нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності.

Приватний нотаріус, діяльність якого зупинена, за відсутності заміщення його іншим приватним нотаріусом, має право: знімати заборону відчуження нерухомого майна, видавати з депозиту гроші та цінні папери, документи, прийняті на зберігання, дублікати та копії документів, що зберігаються у справах приватного нотаріуса, а також видавати довідки про вчинені нотаріальні дії.

Заміщення приватного нотаріуса можливе у разі зупинення його нотаріальної діяльності в порядку, визначеному Законом України «Про нотаріат». При цьому нотаріус може укласти договір про заміщення його з іншим приватним нотаріусом у порядку та у межах строків, визначених статтями 29¹, 29² Закону «Про нотаріат».

Заміщення приватного нотаріуса проводиться до припинення обставин, з якими це заміщення пов'язане.

Приватний нотаріус, який заміщує приватного нотаріуса, нотаріальна діяльність якого зупинена, вчиняє нотаріальні дії від свого імені та прикладає свою особисту печатку. Одночасне заміщення більш як одного приватного нотаріуса не допускається.

Відповідно до Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності, нотаріальні дії, вчинені в порядку заміщення, підлягають реєстрації у журналі реєстрації фактів заміщення, форма якого наведена у додатку 7 вказаного Положення.

Одночасно з реєстрацією фактів заміщення приватного нотаріуса всі нотаріальні дії, учинені нотаріусом, який заміщує, підлягають реєстрації ним у власному реєстрі для реєстрації нотаріальних дій у порядку, передбаченому Правилами ведення нотаріального діловодства, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 22 грудня 2010 р. № 3253/5, зареєстрованими у Міністерстві юстиції України 23 грудня 2010 р. за № 1318/18613.

Документи діловодства передаються приватним нотаріусом, якого заміщують, у порядку, передбаченому зазначеними Правилами.

Приватний нотаріус, якого заміщують, не вправі здійснювати нотаріальну діяльність під час цього заміщення, якщо інше не передбачено Законом. У разі дострокового повернення приватного нотаріуса до здійснення нотаріальної діяльності повноваження нотаріуса, який його заміщує, що виникли внаслідок такого заміщення, автоматично припиняються.

Зауважуємо, що зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса не означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

5. Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса

Припинення діяльності приватного нотаріуса відбувається лише у встановлених ст. 30 Закону України «Про нотаріат» випадках.

Зокрема підставами припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса є:

- 1) подання приватним нотаріусом письмової заяви про припинення нотаріальної діяльності;
- 2) анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю;

3) неусунення приватним нотаріусом без поважних причин таких порушень:

— якщо приватний нотаріус не має приміщення для розміщення робочого місця або це приміщення не відповідає встановленим Законом України «Про нотаріат» умовам та не усунуто вказані недоліки протягом 60 днів з дня виявлення цього порушення;

— якщо приватний нотаріус протягом 30 днів з дня виявлення порушення не уклав договір про страхування цивільно-правової відповідальності приватного нотаріуса або розмір страхової суми не відповідає вимогам Нотаріального закону;

4) смерть приватного нотаріуса або оголошення його померлим у порядку, встановленому законом;

5) припинення громадянства України або виїзд за межі України на постійне проживання;

6) призначення приватного нотаріуса на посаду, зайняття якої несумісне зі здійсненням нотаріальної діяльності;

7) невиконання приватним нотаріусом наказу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі про зупинення його нотаріальної діяльності, за винятком випадків оскарження приватним нотаріусом такого наказу;

8) набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким приватний нотаріус засуджений за навмисний злочин;

9) набрання законної сили судовим рішенням, відповідно до якого нотаріуса притягнуто до відповідальності за адміністративне корупційне правопорушення, пов'язане з порушенням обмежень, передбачених Законом України «Про засади запобігання і протидії корупції»;

10) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса недієздатним, обмежено дієздатним або про застосування до нього примусових заходів медичного характеру;

11) набрання законної сили рішенням суду про визнання приватного нотаріуса безвісно відсутнім.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса здійснюється відповідно до ст. 30¹ Закону України «Про нотаріат».

Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі за наявності підстав, передбачених вказаним Законом, видають наказ про припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса.

У випадках, передбачених пунктами 1–3, 5–9 ч. 1 ст. 30 вказаного Закону, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах

Києві та Севастополі зобов'язані негайно передати приватному нотаріусу копію наказу про припинення його нотаріальної діяльності.

Приватний нотаріус зобов'язаний припинити нотаріальну діяльність з моменту отримання копії наказу про припинення його нотаріальної діяльності.

Наказ про припинення нотаріальної діяльності може бути оскаржений приватним нотаріусом до Міністерства юстиції України або до суду. Оскарження цього наказу приватним нотаріусом зупиняє реалізацію положень, передбачених частинами 5 і 6 вищезазначеної статті.

Особа, нотаріальна діяльність якої припинена, зобов'язана протягом одного місяця з дня одержання копії наказу передати до відповідного державного нотаріального архіву всі документи нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса. У разі якщо цей строк є недостатнім, він може бути продовжений рішенням Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, але лише один раз і не більше на місяць.

У разі неможливості або відмови приватного нотаріуса особисто здійснити передачу документів нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса у встановлені строки цей обов'язок покладається на Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, яке в разі необхідності залучає до цього представників органів внутрішніх справ.

Порядок та умови здачі і знищення особистої печатки приватного нотаріуса встановлюються і забезпечуються спеціально уповноваженими органами з питань дозвільної системи.

Припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса означає припинення дії реєстраційного посвідчення.

Про анулювання або припинення дії реєстраційного посвідчення управління юстиції протягом п'яти робочих днів повідомляє відповідний орган державної фіскальної служби.

Наказом Міністерства юстиції України від 7 липня 2014 р. за № 1087/5 «Про припинення приватної нотаріальної діяльності» з 8 липня 2014 р. припинено приватну нотаріальну діяльність осіб, які здійснювали приватну нотаріальну діяльність на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя і призначені на посаду нотаріуса Російської Федерації.

Вищеназваних осіб зобов'язано:

- протягом одного місяця передати до Державного нотаріального архіву Херсонської області всі документи нотаріального діловодства та архіву приватного нотаріуса;
- протягом трьох робочих днів надати до Державної служби фінансо-

вого моніторингу відповідне повідомлення про припинення приватної нотаріальної діяльності;

— протягом одного місяця передати до Головного управління юстиції у Херсонській області гербову печатку приватного нотаріуса для її знищення, а також реєстри для реєстрації нотаріальних дій для проставлення відмітки про закриття реєстрів.

Головному управлінню юстиції у Херсонській області доручено:

1) припинити дію реєстраційних посвідчень осіб, зазначених у додатку до цього наказу;

2) повідомити Державну податкову службу України про припинення дії реєстраційного посвідчення;

3) забезпечити належну організацію роботи Державного нотаріального архіву Херсонської області з прийняття всіх документів нотаріального діловодства та архіву осіб, зазначених у додатку до цього наказу.

Також зобов'язано Державне підприємство «Інформаційний центр» Міністерства юстиції України вжити невідкладних заходів щодо внесення відомостей до Єдиного реєстру нотаріусів про припинення приватної нотаріальної діяльності вищевказаних осіб.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Якими охоронними засобами сигналізації повинно бути обладнано приміщення приватного нотаріуса?
2. Назвіть розмір страхового внеску приватного нотаріуса.
3. Який орган здійснює реєстрацію приватної нотаріальної діяльності?
4. Підстави зупинення приватної нотаріальної діяльності.
5. Назвіть підстави припинення приватної нотаріальної діяльності.
6. Дайте визначення робочого місця приватного нотаріуса.
7. Оподаткування приватних нотаріусів.

Розділ 7

ЗАГАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ НОТАРІАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Гарантії нотаріальної діяльності

Лише Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI було доповнено Закон ст. 8¹ «Гарантії нотаріальної діяльності».

Зазначена стаття розкриває питання державних гарантій нотаріальної діяльності, яка включає в себе:

- забезпечення рівних умов доступу до зайняття нотаріальною діяльністю і рівних можливостей її організації та здійснення;
- заборону втручання у нотаріальну діяльність;
- врегулювання порядку здійснення обшуку, виїмки, огляду робочого місця нотаріуса;
- заборону вилучення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій, печатки нотаріуса, а також документів, що передані нотаріусу на зберігання.

Таким чином, правовий зв'язок нотаріуса з державою виявляється також у захисті нотаріальної діяльності від протиправних посягань, сприянні нотаріусам у виконанні покладених на них обов'язків тощо¹.

Забезпечення рівних умов доступу громадянам до зайняття нотаріальною діяльністю відбувається шляхом: встановлення єдиних вимог претендентів на посаду нотаріуса, чіткої регламентації як порядку проведення кваліфікаційного іспиту, так і рівних для всіх осіб умов щодо доступу до інформації стосовно процедури проведення іспиту, місця складання та тривалості іспиту, а також щодо кількості та ступеня складності екзаменаційних завдань та відкритості інформації про результати іспиту. Державні гарантії поширюються і на забезпечення здійснення професійної нотаріальної діяльності, зокрема держава гарантує рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні ними нотаріальної діяльності. Це виявляється у наданні нотаріусу права вибору нотаріального округу, вибору між приватною нотаріальною діяльністю і роботою на посаді державного нотаріуса, встановленні рівних повноважень всіх нотаріусів України та ін. Вказана гарантія є справедливою з точки зору доступності нотаріальних послуг для осіб, які звертаються до нотаріуса, і полягає у забезпеченні особі права вибору нотаріуса, за винятком встановлених обмежень².

¹ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О. В. Коротюк. — Х.: Право, 2012. — С. 79–80.

² Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О. В. Коротюк. — Х.: Право, 2012. — С. 80.

У ч. 2 ст. 8¹ Закону України «Про нотаріат» передбачено, що будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, зокрема з метою перешкодження виконанню ним своїх обов'язків або спонукання до вчинення ним неправомірних дій, у тому числі вимагання від нього, його помічника, інших працівників, які знаходяться у трудових відносинах з нотаріусом, відомостей, що становлять нотаріальну таємницю, забороняється і тягне за собою відповідальність відповідно до законодавства.

Разом із тим, втручання у нотаріальну діяльність не обмежується вказаними діями. Ми погоджуємося з О. В. Коротюк, що втручанням у діяльність нотаріуса повинно також визнаватися спонукання нотаріуса до неправомірної бездіяльності, незаконне отримання відомостей, що входять до предмета нотаріальної таємниці (наприклад, викрадення реєстру для реєстрації нотаріальних дій, документів з архіву тощо)¹.

Обшук, виїмка, огляд робочого місця (контори) провадяться на підставі та в порядку, встановленому законом.

Обшук — це слідча дія, спрямована на примусове обстеження особи, приміщення, споруд, ділянок місцевості, транспортних засобів, що перебувають у веденні особи, яка обшукується, і членів її сім'ї або будь-якої організації, для вишукування і вилучення приховуваних об'єктів, що мають значення для справи².

Виїмка — це процесуальна дія, спрямована на вилучення в громадян і організацій речових доказів і документів, які мають доказове значення для розслідування³.

Слід відмітити положення щодо заборони вилучення (виїмки) реєстрів нотаріальних дій та документів, що передані нотаріусу на зберігання в порядку, передбаченому Законом України «Про нотаріат», а також печатки нотаріуса. Вказана норма припинила існуючу до цього практику вилучення реєстрів. Вилучення реєстру позбавляло нотаріуса можливості видати витяг з реєстру, зробити в реєстрі відмітки про скасування заповітів, розірвання договорів та інше.

Такі реєстри нотаріальних дій, документи чи печатка нотаріуса можуть бути надані суду за мотивованою постановою суду тільки для огляду і повинні бути повернуті судом негайно після огляду.

2. Таємниця вчинення нотаріальних дій

З метою вчинення нотаріальних дій нотаріус щоденно спілкується з багатьма клієнтами, які розповідають йому відомості, що стосуються при-

¹ Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О. В. Коротюк. — Х. : Право, 2012. — С. 80—81.

² Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. ком. / за ред. В. Т. Маляренка, Ю. П. Аленіна. — 2-ге вид., допов. та перероб. — Х. : Одісей, 2010. — С. 432.

³ Кримінально-процесуальний кодекс України : наук.-практ. ком. / за ред. В. Т. Маляренка, Ю. П. Аленіна. — 2-ге вид., допов. та перероб. — Х. : Одісей, 2010. — С. 434.

ватного життя та не бажають, щоб останні були відомі іншим особам. Деякою мірою функції нотаріуса можна порівняти з функціями священника, зокрема при складанні та посвідченні заповіту як останньої волі людини.

Власне таємниця нотаріальної діяльності, у тому числі й нотаріальної дії, має забезпечити недоторканність приватного життя громадян, які звертаються до приватного нотаріуса¹.

Недарма законодавець до обов'язків нотаріуса (відповідно до ст. 5 Закону України «Про нотаріат») відносить збереження в таємниці відомостей, одержаних ним у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій. Також, даючи присягу, особа, якій вперше надано право займатися нотаріальною діяльністю, присягає зберігати професійну таємницю.

Питання дотримання нотаріальної таємниці має свій історичний досвід. Наприклад, питання таємниці нотаріальних дій було врегульовано Австрійським нотаріальним положенням від 25 липня 1871 р. Відповідно до параграфу 37 Положення до обов'язків нотаріуса відносилось не лише збереження ним таємниці вчинення нотаріальних дій перед сторонами, а й нагляд за дотриманням таємниці його помічниками. Зокрема нотаріус гарантував, що все згадане у нотаріальному акті як таке, що відбулося у його присутності, дійсно відбулося у його присутності в поданий спосіб; він також відповідав за всі неточності, навіть якщо вони були вчинені через помилку. При цьому відшкодування збитків не скасовувало кари гідності за невиконання своїх обов'язків.

Нормативно-правовою основою функціонування нотаріату в Російській імперії було Положення про нотаріальну частину від 14 квітня 1866 р., яке містилося в ч. 1 т. XVI Зводу законів Російської імперії. Стаття 23 Положення ввела поняття нотаріальної таємниці, якої нотаріус повинен був дотримуватись щодо всіх проведених ним справ. За показ стороннім особам актів і документів, що зберігаються у нотаріуса, передбачалося кримінальне покарання — від усунення з посади та виключення зі служби до тюремного ув'язнення (ст. 423 Уложення про покарання кримінальних та виправних).

За часів незалежності України питання дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій не залишалось поза увагою законодавців.

Стаття 8 Закону України «Про нотаріат» (далі — Закон) від 2 вересня 1993 р. № 3425-ХІІ в оригінальній редакції називалася «Додержання таємниці вчинюваних нотаріальних дій» та не містила поняття нотаріальної таємниці.

Вищезазначена стаття зазнала численних змін, доповнень та редагувань як у цілому, так і окремих частин.

Лише Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI було викладено в новій редакції ст. 8 Закону, якою змінено назву статті та на законодавчому рівні дано де-

¹ Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 99.

фініцію нотаріальної таємниці. Нотаріальна таємниця — сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо.

Нотаріальну таємницю необхідно розглядати з двох боків. З одного боку, це таємниця особи, яка звернулася за вчиненням нотаріальної дії (мотив звернення та сам факт звернення до нотаріуса; надання для дослідження документів; досягнутий після звернення до нотаріуса результат; відомості про особисте життя особи тощо), з іншого — таємниця нотаріуса як фахівця (відомості про надані поради, консультації тощо). Важливими є обидві характеристики поняття таємниці вчинення нотаріальних дій¹.

Нотаріальну таємницю зобов'язані зберігати:

— нотаріуси, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах або займаються приватною нотаріальною практикою;

— посадові особи органів місцевого самоврядування, які уповноважені вчиняти нотаріальні дії;

— посадові особи консульських установ, які вчиняють нотаріальні дії;

— посадові особи, які відповідно до статей 40 та 40¹ Закону України «Про нотаріат» вчиняють нотаріальні дії;

— особи, яким про вчинені нотаріальні дії стало відомо у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків чи іншої роботи, на осіб, залучених для вчинення нотаріальних дій у якості свідків, та на інших осіб, яким стали відомі відомості, що становлять предмет нотаріальної таємниці. До таких осіб також слід віднести: помічника, консультанта, секретаря, діловода нотаріуса, навіть якщо їх діяльність обмежується наданням правової допомоги чи ознайомленням з документами і нотаріальна дія не вчинялась.

Особи, винні в порушенні нотаріальної таємниці, несуть відповідальність у порядку, встановленому законом.

Довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Лише у разі смерті особи чи визнання її померлою такі довідки видаються спадкоємцям померлого. У разі визнання особи безвісно відсутньою опікун, призначений для охорони майна безвісно відсутнього, має право отримувати довідки про вчинені нотаріальні дії, якщо це необхідно для збереження майна, над яким встановлена опіка.

Правило таємниці вчинення нотаріальних дій поширюється і тоді, коли нотаріус та інші посадові особи, які вчиняли нотаріальні дії, вже не працюють у нотаріальній конторі².

¹ Теорія нотаріального процесу : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : Алерта ; Центр учбової літератури, 2012. — С. 87.

² Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — С. 60.

Зауважуємо, що обов'язок дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій не поширюється на безпосередньо зацікавлених осіб, зокрема сторін договорів, заповідача. Вони можуть повідомляти про укладені ними правочини чи вчинені нотаріальні дії будь-кого.

Однак законодавством встановлено окремі винятки з правила щодо дотримання нотаріальної таємниці. Так, відповідно до ст. 8 Закону довідки про суму нотаріально посвідчених договорів, які необхідні виключно для встановлення додержання законодавства з питань оподаткування, надаються нотаріусом протягом 10 робочих днів на обґрунтовану письмову вимогу органів Державної фіскальної служби України.

Також протягом вказаного періоду нотаріусом видаються довідки про вчинені нотаріальні дії та інші документи на обґрунтовану письмову вимогу суду, прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування у зв'язку з кримінальним провадженням, цивільними, господарськими, адміністративними справами, справами про адміністративні правопорушення, що знаходяться в провадженні цих органів, з обов'язковим зазначенням номера справи та прикладенням гербової печатки відповідного органу.

Однак довідки про наявність складеного заповіту та витяги із Спадкового реєстру за виключенням заповідача видаються тільки після смерті заповідача.

Отже, будь-яка особа, яка пред'явила свідоцтво про смерть або інший документ, що підтверджує факт смерті заповідача (одного із заповідачів), вправі отримати витяг зі Спадкового реєстру про наявність складеного заповіту.

Також нотаріус на письмовий запит органів Державної фіскальної служби України надає інформацію про вступ фізичної особи у права спадкоємця з обов'язковим зазначенням повних даних про таку особу та даних про майно, отримане за правом успадкування.

Дотримання таємниці вчинення нотаріальних дій забезпечує конфіденційність взаємовідносин нотаріуса та зацікавлених осіб, дає правові гарантії належного захисту суб'єктивних прав¹.

Нотаріус не має права давати свідчення в якості свідка щодо відомостей, які становлять нотаріальну таємницю, крім випадків, коли цього вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

На вимогу Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі з метою регулювання організації нотаріальної діяльності нотаріуси видають підписані ними копії документів та витяги з них, а також пояснення нотаріусів у строк, встановлений цими органами.

¹ Нотаріат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — С. 61.

3. Територіальна компетенція нотаріусів

Лише Законом України № 6134-VI від 1 жовтня 2008 р. «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат», останній Закон доповнено ст. 13¹ «Нотаріальний округ».

У даній статті законодавцем визначено поняття нотаріального округу як територіальної одиниці, в межах якої нотаріус здійснює нотаріальну діяльність і в межах якої знаходиться державна нотаріальна контора, в якій працює державний нотаріус, або робоче місце (контора) приватного нотаріуса.

Нотаріальні округи визначаються відповідно до адміністративно-територіального устрою України. При цьому в містах з районним поділом округом діяльності нотаріуса є вся територія міста.

Особа, яка отримала свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, самостійно вибирає нотаріальний округ, в якому бажає здійснювати нотаріальну практику, шляхом подання заяви про реєстрацію приватної нотаріальної діяльності за певною адресою. У виданому реєстраційному посвідченні вказуються назва управління юстиції, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, назва нотаріального округу та адреса розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса, яка зазначається в додатку до даного реєстраційного посвідчення.

У разі зміни адміністративно-територіального поділу України, в результаті якого розташування робочого місця (контори) приватного нотаріуса увійшло до іншого нотаріального округу, нотаріальна діяльність відповідних нотаріусів повинна бути зареєстрована в цьому нотаріальному окрузі.

Нотаріус не вправі здійснювати нотаріальну діяльність за межами свого нотаріального округу, за винятком заміщення інших нотаріусів у випадках, передбачених Нотаріальним законом.

Встановлення нотаріального округу для обслуговування нотаріуса не можна ототожнювати з неможливістю вчиняти нотаріальні дії для осіб з іншого нотаріального округу та громадян інших держав та осіб без громадянства.

Вчинення нотаріальних дій в межах нотаріального округу є обов'язковим в певних випадках.

1. При оформленні спадщини:

— нотаріус за місцем відкриття спадщини за повідомленням підприємств, установ, організацій, громадян або на підставі рішення суду про оголошення фізичної особи померлою чи за своєю ініціативою, а в населених пунктах, де немає нотаріуса, — посадова особа органу місцевого самоврядування, яка вчиняє нотаріальні дії, вживають заходів до охорони спадкового майна, коли це потрібно в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів, кредиторів або держави. Ці заходи вживаються ними безпосередньо або шляхом доручення нотаріусам чи посадовим особам органів міс-

цевого самоврядування за місцезнаходженням майна (ст. 60 Закону України «Про нотаріат»);

— про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців, а в разі переходу майна за правом спадкоємства до держави — відповідні фінансові органи (ст. 65 Закону України «Про нотаріат»);

— свідоцтво про право на спадщину на майно, що переходить за правом спадкоємства до спадкоємців або держави, видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини (ст. 66 Закону України «Про нотаріат»);

— свідоцтво про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя видається нотаріусом за місцем відкриття спадщини на підставі письмової заяви другого з подружжя з наступним повідомленням спадкоємців померлого, які прийняли спадщину. Також на підставі письмової заяви спадкоємців, які прийняли спадщину, за згодою другого з подружжя, що є живим, у свідоцтві про право власності може бути визначена і частка померлого у спільній власності (ст. 71 Нотаріального закону).

2. Придбання жилого будинку (квартири) з прилюдних торгів оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням будинку (квартири) шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання жилого будинку (квартири). Якщо торги не відбулися, свідоцтво про придбання жилого будинку (квартири) видається стягувачеві.

Придбання нерухомого майна, яке було предметом застави (іпотеки), оформлюється нотаріусом за місцезнаходженням цього нерухомого майна шляхом видачі набувачу свідоцтва про придбання нерухомого майна (ст. 72 Закону України «Про нотаріат»).

3. Посвідчення правочинів щодо відчуження, іпотеки житлового будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, земельної ділянки, іншого нерухомого майна, а також правочинів щодо відчуження, застави транспортних засобів, що підлягають державній реєстрації, провадиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї із сторін відповідного правочину (ст. 55 Закону України «Про нотаріат»).

4. Нотаріус за місцем розташування жилого будинку, квартири, дачі, садового будинку, гаража, іншого нерухомого майна чи місцем розташування земельної ділянки, або за місцезнаходженням однієї із сторін правочину накладають заборону на їх відчуження (ст. 73 Закону України «Про нотаріат»).

5. Нотаріус у передбачених законодавством України випадках приймає від боржника в депозит грошові суми і цінні папери для передачі їх кредитор за місцем виконання зобов'язання (ст. 85 Нотаріального закону).

6. Нотаріуси за місцезнаходженням платника приймають для пред'явлення до платежу чеки, подані після закінчення десяти днів, а іноземні чеки — після закінчення шести місяців з дня видачі чека, але не пізніше 12-ї

години наступного після цього строку дня (ст. 93 Закону України «Про нотаріат»).

7. Морський протест вчиняється нотаріусом в порту України на підставі заяви капітана судна про морський протест, якщо в період плавання або стоянки судна мала місце подія, що може стати підставою для пред'явлення до судновласника майнових вимог (ст. 94 Закону України «Про нотаріат»).

8. Якщо міжнародним договором встановлено інші правила про нотаріальні дії, ніж ті, що їх містить законодавство України, то при вчиненні нотаріальних дій застосовуються правила міжнародного договору (ст. 103 Закону України «Про нотаріат»).

4. Оплата вчинюваних нотаріальних дій

Питання, пов'язані з оплатою вчинюваних нотаріальних дій, регулюються Законом України «Про нотаріат», Декретом Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито», Указом Президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» та іншими нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 19 Закону України «Про нотаріат» за вчинення нотаріальних дій державні нотаріуси справляють державне мито, встановлене чинним законодавством.

Державне мито справляється за вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами і органами місцевого самоврядування, а також за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів за ставками, у розмірах частин неоподаткованого мінімуму доходів громадян (станом на сьогоднішній день складає 17 грн).

За нотаріальні дії, вчинювані державними нотаріальними конторами і виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад, відповідно до ст. 3 Декрету державне мито стягується в таких розмірах:

а) за посвідчення договорів відчуження житлових будинків, квартир, кімнат, дач, садових будинків, гаражів, а також інших об'єктів нерухомого майна, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, — 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

б) за посвідчення договорів відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, — 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

в) за посвідчення договорів купівлі-продажу державних майна, що викуповується, — 0,1 відсотка вартості підприємств;

г) за посвідчення договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів:

- дітям, одному з подружжя, батькам — 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- іншим особам — 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;
- г) за посвідчення інших договорів, що підлягають оцінці, — 1 відсоток суми договору, але не менше 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- д) за посвідчення установчих (засновницьких) договорів, інших установчих документів юридичної особи, договорів поділу майна, договорів поруки та інших угод, що не підлягають оцінці, — 1 неоподатковуваний мінімум доходів громадян;
- е) за посвідчення заповітів — 0,05 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- є) за видачу свідоцтва про право на спадщину — 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян;
- ж) за видачу подружжю свідоцтва про право власності на частку в спільному майні, нажитому за час шлюбу, — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- з) за посвідчення довіреностей на право користування і розпорядження майном, крім транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, та здійснення кредитних операцій:
  - дітям, одному з подружжя, батькам — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
  - іншим громадянам — 0,1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- и) за посвідчення довіреностей на право користування і розпорядження транспортними засобами:
  - дітям, одному з подружжя, батькам — 0,1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
  - іншим громадянам — 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- і) за посвідчення загальних довіреностей на право користування майном, включаючи транспортні засоби, — мито визначається за ставками, передбаченими відповідно підпунктами «и» або «і» цього пункту;
- ї) за посвідчення інших довіреностей — 0,02 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- й) за вжиття заходів до охорони спадкового майна — 2 неоподатковуваних мінімуми доходів громадян;
- к) за вчинення морського протесту 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;
- л) за вчинення протестів векселів, пред'явлення чеків до платежу і посвідчення неоплати чеків — 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

м) за засвідчення вірності перекладу документа з однієї мови на іншу (за сторінку) — 0,3 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

н) за вчинення виконавчих написів — 1 відсоток суми, що стягується, або 1 відсоток вартості майна, яке підлягає витребуванню, але не менше 3 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більше 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

о) за засвідчення вірності копій документів та витягів з них (за сторінку) — 0,01 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

п) за засвідчення справжності кожного підпису на документах, у тому числі справжності підпису перекладача (за кожний документ) — 0,02 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

р) за передачу заяв громадян, державних установ, підприємств та організацій, фермерських господарств, колективних сільськогосподарських підприємств, кооперативних об'єднань, об'єднань громадян іншим громадянам, державним установам, підприємствам і організаціям, фермерським господарствам, колективним сільськогосподарським підприємствам, іншим кооперативним об'єднанням та об'єднанням громадян і вчинення інших нотаріальних дій, крім зазначених у підпунктах «а»—«с» вказаного пункту — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

с) за видачу дублікатів нотаріально посвідчених документів — 0,03 неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

т) за нотаріальне посвідчення договорів:

— застави — 0,01 відсотка предмета застави, але не менше 5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більше 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

— оренди (суборенди) об'єктів нерухомості — 0,01 відсотка суми договору, але не менше 5 неоподаткованих мінімумів доходів громадян і не більше 50 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;

— оренди (суборенди) земельних ділянок — 0,01 відсотка від грошової оцінки земельної ділянки, яка встановлюється за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України. У разі відсутності грошової оцінки земель — 1 відсоток суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

у) за посвідчення іпотечних договорів, а також за посвідчення договорів відступлення права вимоги за іпотечними договорами — 0,01 відсотка вартості предмета іпотеки, зазначеної в іпотечному договорі.

За нотаріальні та інші дії, вчинювані за межами нотаріальної контори, виконавчого комітету сільської, селищної, міської рад за місцем надання послуги, — у розмірі встановлених ставок за відповідні дії (крім цього, сплачуються фактичні витрати, пов'язані з виїздом для вчинення дій). За вчинення нотаріальних дій державними нотаріальними конторами, а також посадовими особами органів місцевого самоврядування державне мито сплачується до вчинення нотаріальних дій, а за видачу дублікатів до-

кументів, що є в справах нотаріальних контор, копій документів, — при їх видачі.

Справляння держмита відбувається нотаріусами з дотриманням також Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 2012 р. за № 811, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2012 р. за № 1623/21935.

Видаючи свідоцтво про право на спадщину неповнолітнім спадкоємцям на момент відкриття спадщини (у тому числі й тим, які не є дітьми спадкодавця), нотаріуси справляють державне мито тільки з повнолітніх спадкоємців незалежно від того, що на час отримання свідоцтва про право на спадщину неповнолітні досягли повноліття.

За нові свідоцтва про право на спадщину, що видаються у зв'язку із внесенням змін до свідоцтва про право на спадщину на підставі згоди всіх спадкоємців, які прийняли спадщину, на вимогу одного із спадкоємців за рішенням суду, державне мито справляється на загальних підставах. При цьому сума державного мита, сплачена за первісне свідоцтво, підлягає поверненню або за заявою платника зараховується в рахунок суми, що належить до сплати за видачу нового свідоцтва, якщо не минув рік з дня зарахування цієї суми до бюджету.

Сума державного мита, сплачена за посвідчення правочинів, визнаних судом недійсними, підлягає поверненню платнику, якщо не минув рік з дня зарахування цієї суми до бюджету.

При записі нових свідоцтв до реєстрів державних нотаріальних контор у відповідній графі вказується, коли і в якій сумі було справлено державне мито і де записано про стягнення. При цьому до основних документів, що залишаються у справі державної нотаріальної контори, додається судове рішення про визнання відповідних свідоцтв недійсними.

При обчисленні суми державного мита за посвідчення договорів відчуження фізичними особами житлових будинків, квартир або їх частин, кімнат, садових (дачних) будинків, інших об'єктів нерухомості вартість таких договорів приймається виходячи із суми договору, але не нижче оціночної вартості такого майна, а за посвідчення договорів відчуження юридичними особами зазначених у цьому пункті об'єктів нерухомості — не нижче балансової вартості з урахуванням коефіцієнтів індексації вартості цих об'єктів та зносу на момент відчуження.

При цьому державне мито за посвідчення договорів відчуження земельних ділянок фізичною особою обчислюється та справляється із суми договору, але не нижче оціночної вартості земельної ділянки.

За посвідчення договорів, платежі за які провадяться періодично (наприклад, за договорами оренди майна), сума, з якої обчислюється і сплачується державне мито, визначається виходячи із загальної суми платежів за договір за весь час його дії. Якщо договір укладено на невизначений

строк, то державне мито обчислюється і сплачується виходячи із загальної суми платежів за договором, але не більше ніж за три роки.

За посвідчення іпотечних договорів, а також за посвідчення договорів про відступлення права вимоги за іпотечними договорами, про продовження строку дії раніше укладеного договору або збільшення початкової суми договору державне мито обчислюється і справляється виходячи з оцінки нездійснених прав і невиконаних обов'язків або суми, на яку збільшується сума раніше укладених договорів.

Зауважуємо, що за посвідчення договорів міни державне мито обчислюється з оціночної вартості того обмінюваного майна, яке, включаючи грошову доплату, буде мати вищу оціночну вартість.

Тобто, за посвідчення договору міни державне мито справляється з більшої оціночної вартості обмінюваного майна за ставками, вказаними в підпунктах «а», «б», «г» та «д» п. 3 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» відповідно до родинних відносин.

За посвідчення договору майнового найму, за умовами якого до суми платежів зараховується вартість збудованих наймачем будівель та інших споруд, обладнання приміщень, вартість проведеного наймачем капітального ремонту тощо, сума, з якої обчислюється і справляється державне мито, визначається виходячи із розміру платежів за договором з урахуванням зарахованих сум.

За вчинення виконавчих написів належна до сплати сума державного мита, у випадку звільнення стягувача від її сплати, стягується з боржника разом з боргом за написом державної нотаріальної контори.

За посвідчення інших договорів, що підлягають оцінці, які не є договорами відчуження житлових будинків, квартир, кімнат, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, а також інших об'єктів нерухомого майна, відчуження земельних ділянок, які перебувають у власності громадянина, що здійснює таке відчуження, договорів відчуження транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів, стягується державне мито в розмірі 1 відсотка суми договору, але не менше одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

За посвідчення договорів про порядок користування житловим будинком, угод про розірвання раніше укладених договорів стягується державне мито в розмірі 1 неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

За посвідчення договорів про продовження строку дії або збільшення суми договору державне мито справляється залежно від характеру договору за тими самими ставками, що застосовувалися при оплаті державного мита первісних договорів.

Однак п. 15 розділу 1 глави 5 Інструкції про порядок справляння державного мита суперечить підпункт «г» п. 3 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито», оскільки встановлює, що при посвідченні договорів відчуження фізичною особою транспортних засобів, інших самохідних машин і механізмів державне мито справляється виходя-

чи із суми договору, але не нижче оціночної вартості. У вказаному Декреті при посвідченні вказаних договорів стягується стала сума — 1 або 5 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Державне мито сплачується за місцем розгляду та оформлення документів і зараховується до бюджетів місцевого самоврядування на рахунки, відкриті в органах Державної казначейської служби України. До документа, щодо якого вчиняється відповідна дія, додається примірник розрахункового/касового документа (або його копія) про сплату державного мита.

Пільги щодо сплати державного мита за вчинення нотаріальних дій встановлені ст. 4 «Про державне мито».

Відповідно до ст. 4 Декрету від сплати державного мита звільняються:

1) громадяни — за посвідчення їхніх заповітів і договорів дарування майна на користь держави, а також на користь державних підприємств, установ і організацій;

2) фінансові органи та державні податкові інспекції — за видачу їм свідоцтв і дублікатів свідоцтв про право держави на спадщину та документів, необхідних для одержання цих свідоцтв, за вчинення державними нотаріальними конторами виконавчих написів про стягнення податків, платежів, зборів і недоїмок;

3) громадяни — за видачу їм свідоцтв про право на спадщину:

— на майно осіб, які загинули при захисті СРСР і України, у зв'язку з виконанням інших державних чи громадських обов'язків або з виконанням обов'язку громадянина щодо врятування життя людей, охорони громадського порядку та боротьби зі злочинністю, охорони власності громадян або колективної чи державної власності, а також осіб, які загинули або померли внаслідок захворювання, пов'язаного з Чорнобильською катастрофою;

— на майно осіб, реабілітованих у встановленому порядку;

— на жилий будинок, пай у житлово-будівельному кооперативі, квартири, що належала спадкодавцеві на праві приватної власності, якщо вони проживали в цьому будинку, квартирі протягом шести місяців з дня смерті спадкодавця;

— на жилі будинки в сільській місцевості за умови, що ці громадяни постійно проживатимуть у цих будинках і працюватимуть у сільській місцевості;

— на вклади в установах Ощадбанку та в інших кредитних установах, на страхові суми за договорами особистого й майнового страхування, облігації державних позик та інші цінні папери, суми заробітної плати, авторське право, суми авторського гонорару і винагород за відкриття, винахід, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин та раціоналізаторські пропозиції;

— на майно осіб фермерського господарства, якщо вони є членами цього господарства;

4) неповнолітні і військовослужбовці — за видачу їм вперше паспорта громадянина України та неповнолітні — за видачу їм свідоцтва про право на спадщину, батьки новонароджених дітей — при отриманні на дитину паспорта громадянина України;

5) громадяни (п. 18 ст. 4 Декрету «Про державне мито»):

— віднесені до категорій 1 і 2 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи;

— віднесені до категорії 3 постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно проживають до відселення чи самостійного переселення або постійно працюють на території зон відчуження, безумовного (обов'язкового) і гарантованого добровільного відселення, за умови, що вони за станом на 1 січня 1993 р. прожили або відпрацювали у зоні безумовного (обов'язкового) відселення не менше двох років, а у зоні гарантованого добровільного відселення — не менше трьох років;

— віднесені до категорії 4 потерпілих внаслідок Чорнобильської катастрофи, які постійно працюють і проживають або постійно проживають на території зони посиленого радіоекологічного контролю, за умови, що за станом на 1 січня 1993 року вони прожили або відпрацювали в цій зоні не менше чотирьох років;

6) інваліди Великої Вітчизняної війни та сім'ї воїнів (партизанів), які загинули чи пропали безвісти, і прирівняні до них у встановленому порядку особи:

— інваліди I та II груп;

7) місцеві державні адміністрації, виконкоми місцевих рад народних депутатів, підприємства, установи, організації, колективні сільськогосподарські підприємства, що придбавають жилі будинки з надвірними будівлями (крім м. Києва та курортних місцевостей), квартири для громадян, які виявили бажання виїхати з території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, а також громадяни, які виявили бажання виїхати з території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, та власники цих будинків і квартир;

8) всеукраїнські та міжнародні об'єднання громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, що мають місцеві осередки у більшості областей України, Українська Спілка ветеранів Афганістану (воїнів-інтернаціоналістів), громадські організації інвалідів, їхні підприємства та установи, республіканське добровільне громадське об'єднання «Організація солдатських матерів України» — за вчинення всіх нотаріальних дій;

9) Національний банк України та його установи, за винятком госпрозрахункових;

10) державні органи приватизації — за вчинення нотаріусами виконавчих написів про стягнення заборгованості з орендної плати, а також за проведення аукціонів, за операції з цінними паперами;

11) громадяни, власники земельних часток (паїв), яким виділили в натурі (на місцевості) земельні ділянки, — за посвідчення договорів міни земельних ділянок.

При наданні громадянам пільг зі сплати державного мита за вчинення нотаріальних дій нотаріусом враховується, що:

— не втрачають права на пільгу зі сплати державного мита за видачу свідоцтва про право на спадщину на житловий будинок, пай у житлово-будівельному кооперативі, квартиру, що належала спадкодавцеві на праві приватної власності, спадкоємці, які проживали із спадкодавцем, але тимчасово виїхали з постійного місця проживання у зв'язку з навчанням (учні, студенти, аспіранти), тривалим відрядженням, проходженням військової служби тощо;

— при видачі громадянам свідоцтва про право на спадщину на житлові будинки в сільській місцевості для надання пільги зі сплати державного мита обов'язковою умовою є майбутнє проживання спадкоємців у цьому будинку. Спадкоємці при одержанні свідоцтва про право на спадщину сплачують державне мито у встановленому порядку. Надалі при пред'явленні відповідних документів про реєстрацію місця проживання у цьому житловому будинку, що знаходиться у сільській місцевості, та довідки з місця роботи про працевлаштування у сільській місцевості за заявою громадянина державне мито підлягає поверненню, якщо не минув рік з дня зарахування його до бюджету;

— пільга зі сплати державного мита встановлена п. 18 ст. 4 Декрету «Про державне мито» при його сплаті за вчинення дій і видачу документів, що стосуються безпосередньо цих громадян, незалежно від того, хто звернувся за вчиненням в їхніх інтересах дій та одержанням документів.

Згідно зі ст. 5 Декрету місцеві ради мають право встановлювати додаткові пільги для окремих платників щодо сплати державного мита, яке зараховується до місцевих бюджетів, а центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної бюджетної політики, — щодо державного мита, яке зараховується до державного бюджету України.

Однак сплачене державне мито підлягає поверненню частково або повністю у випадках внесення мита в більшому розмірі, ніж передбачено чинним законодавством та у випадку відмови державних нотаріальних контор або виконавчих комітетів міських, селищних і сільських рад у вчиненні нотаріальних дій.

Повернення державного мита провадиться за умови, якщо заяву про повернення мита подано до відповідної установи, що справляє мито, протягом року з дня зарахування його до бюджету.

Платники державного мита несуть відповідальність за правильність його стягнення, а також за своєчасність і повноту зарахування до бюджету, передбачену законодавством. За несвоєчасне або неповне зарахування

державного мита до бюджету справляються пеня та штрафи відповідно до закону.

Міністерство фінансів України, Державна фіскальна служба України, головні управління Державної, місцеві державні податкові інспекції фіскальної служби проводять перевірки щодо правильності справляння державного мита, а також своєчасності й повноти внесення його до бюджету в усіх уповноважених органах, що його справляють.

Під час перевірки у державній нотаріальній конторі і в інших органах, що вчинюють нотаріальні дії, документів щодо вчинення нотаріальних дій за період, що перевіряється, необхідно установити за кожним документом: правильність застосування ставок державного мита; визначення суми, з якої справляється державне мито, в процентному відношенні до відповідної суми документа (вартості відчужуваного майна тощо); надання пільг зі сплати державного мита, а також перевірити, чи стягується державне мито з боржника при проведенні стягнення, вказаного у виконавчому написі, якщо стягувач звільнений від сплати державного мита.

Правильність справляння державного мита виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад перевіряється шляхом зіставлення других примірників розрахункових/касових документів з даними реєстрації виданих документів, нотаріальних дій, а також із залишеними в справах сільських, селищних, міських рад примірниками заповітів та інших документів. При перевірці нотаріальних дій, пов'язаних з відчуженням об'єктів нерухомого майна, правильність запису в реєстрах для реєстрації нотаріальних дій необхідно звірити з даними обліку розрахункових операцій сільських, селищних, міських рад.

Статтею 19 Закону України «Про нотаріат» встановлено, що за надання державними нотаріусами додаткових послуг правового характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, а також технічного характеру справляється окрема плата у розмірах, що встановлюються Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Приватні нотаріуси за вчинення нотаріальних дій справляють плату, розмір якої визначається за домовленістю між нотаріусом та громадянином або юридичною особою. Оплата додаткових послуг правового характеру, що надаються приватними нотаріусами і не належать до вчинюваної нотаріальної дії, провадиться за домовленістю сторін.

З доходу приватного нотаріуса справляється податок, встановлений Податковим кодексом України.

Крім того, приватні нотаріуси є платниками податку на обов'язкове державне пенсійне страхування відповідно до Закону України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування».

5. Правові основи здійснення контролю за нотаріальною діяльністю

Ми погоджуємося з думкою І. Г. Черемних про те, що публічний характер нотаріальної діяльності визначає важливу рису, яка є невід'ємною характеристикою системи нотаріату і складовою частиною її функціонування, — підконтрольність¹.

У свою чергу, одним із видів державного регулювання та контролю є державне регулювання нотаріальної діяльності та контроль за вчиненням нотаріальних дій всіма органами нотаріату, зокрема нотаріусами.

Ми погоджуємося з М. М. Дякович, що класифікувати контроль у сфері нотаріальної діяльності можна за різними критеріями².

Залежно від предмета контроль у галузі нотаріату поділяється на:

— контроль за вчиненням нотаріальних дій органами нотаріату, в тому числі нотаріусами;

— контроль за організацією нотаріальної діяльності.

Залежно від правової природи контролю та суб'єктів його здійснення:

— адміністративний (здійснюється уповноваженими особами Міністерства юстиції України, відповідних Головних управлінь юстиції);

— судовий (здійснюється судом за опосередкованої участі органів юстиції)³.

Державне регулювання нотаріальної діяльності на законодавчому рівні вперше було встановлено у ст. 2¹ Закону України «Про нотаріат», в редакції Закону від 1 жовтня 2008 р. № 614-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат».

Суттєві зміни до статті внесено Законом України від 6 вересня 2012 р. № 5208-VI «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності».

Державне регулювання нотаріальної діяльності полягає у встановленні умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності, порядку зупинення і припинення приватної нотаріальної діяльності, анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату, проведенням перевірок організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні органів та осіб, які вчиняють нотаріальні дії, здійснюють контроль за організацією нотаріату, проводять перевірки організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних

¹ Черемных И. Г. Теоретические основы независимого нотариата России : монография / И. Г. Черемных. — М. : Буквевед, 2006. — С. 140.

² Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — С. 130.

³ Черемных И. Г. Теоретические основы независимого нотариата России : монография / И. Г. Черемных. — М. : Буквевед, 2006. — С. 142.

дій та виконання правил нотаріального діловодства; визначенні ставок державного мита, яке справляється державними нотаріусами; встановленні переліку додаткових послуг правового і технічного характеру, які не пов'язані із вчинюваними нотаріальними діями, та встановленні розмірів плати за їх надання державними нотаріусами; встановленні правил професійної етики нотаріусів.

Контроль за організацією нотаріату, перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів, дотримання ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства здійснюються Міністерством юстиції України, Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Мін'юст є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань банкрутства та використання електронного цифрового підпису, у сфері нотаріату, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері архівної справи і діловодства.

Свою діяльність Міністерство юстиції здійснює відповідно до Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. за № 228. До одного з основних завдань Мін'юсту належить організація роботи нотаріату.

Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі підпорядковуються Міністерству юстиції України та є його територіальними органами.

Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, м. Києві затверджено наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 17075, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 23 червня 2011 р. за № 759/19497. Одними з основних завдань Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі є забезпечення роботи нотаріату, протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги). Тому названі управління юстиції відповідно до покладених на них завдань проводять відповідну роботу в галузі нотаріату.

Згідно зі ст. 33 Закону України «Про нотаріат» Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі проводять перевірку організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства за певний період. При цьому проведення повторної перевірки з тих питань, які вже

були предметом перевірки, не допускається, крім перевірки звернень громадян чи юридичних осіб у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції України, Головного управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головних управлінь юстиції в областях, містах Києві та Севастополі.

Перевірка організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, крім повторних перевірок, передбачених цим Законом, проводиться не частіше одного разу на два роки виключно на робочому місці (у конторі) приватного нотаріуса з обов'язковим повідомленням його про проведення такої перевірки.

Приватний нотаріус зобов'язаний надавати посадовим особам, уповноваженим проводити перевірку, відомості і документи щодо організації нотаріальної діяльності, дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства.

У разі виявлення під час перевірки порушень в організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса або неодноразових порушень ним правил нотаріального діловодства Міністерство юстиції України, Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, які проводили перевірку, можуть зупинити або припинити нотаріальну діяльність приватного нотаріуса з підстав та у порядку, передбачених цим Законом.

Якщо під час перевірки будуть виявлені неодноразові грубі порушення порядку вчинення нотаріальних дій, то у приватного нотаріуса може бути анульовано свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю у порядку та на підставах, передбачених Законом «Про нотаріат».

Порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства затверджено наказом Міністерством юстиції України від 17 лютого 2014 р. за № 357/5, зареєстровано у Міністерстві юстиції України 17 лютого 2014 р. за № 298/25075.

Відповідно до п. 4 Порядку, основними завданнями перевірки є:

1) перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, у тому числі дотримання вимог до робочого місця приватного нотаріуса (далі — робоче місце), страхування цивільно-правової відповідальності, наявності осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів, умов зберігання архіву, печаток, штампів, спеціальних бланків нотаріальних документів тощо;

2) перевірка дотримання державними і приватними нотаріусами правил ведення нотаріального діловодства, правильності формування доку-

ментів у справі, наявність та відповідність вимогам законодавства документів (у випадках, передбачених законодавством, — копій документів), які необхідні для вчинення нотаріальних дій та долучені до примірника нотаріально оформленого документа, документів, необхідних для проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, наявність на документах необхідних реквізитів (печаток, підписів, реєстрових номерів, дати тощо);

3) перевірка дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій, у тому числі під час проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;

4) виявлення порушень законодавства, яке регулює організацію роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організацію нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, порядок вчинення нотаріальних дій та ведення нотаріального діловодства;

5) виконання державними і приватними нотаріусами обов'язку щодо підвищення професійного рівня (проходження підвищення кваліфікації, участь у конференціях і семінарах з питань права, дотримання правил професійної етики, затверджених Міністерством юстиції);

6) визначення якості нотаріального обслуговування фізичних та юридичних осіб;

7) надання рекомендацій з усунення причин, унаслідок яких допущено порушення;

8) застосування до державних і приватних нотаріусів заходів реагування, передбачених законодавством, у разі виявлення під час перевірки допущених ними порушень;

9) узагальнення результатів перевірок з метою визначення типових порушень, недоліків та помилок, що допускаються державними і приватними нотаріусами;

10) розповсюдження позитивного досвіду роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

Планова комплексна перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюється не частіше одного разу на два роки.

При визначенні періодичності здійснення планової комплексної перевірки враховуються результати попередньої комплексної перевірки, навантаження (кількість вчинених нотаріальних дій), відсутність обґрунтованих скарг на роботу державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса протягом строку, що підлягає перевірці, професійний рівень державного чи приватного нотаріуса.

Строк проведення планової комплексної перевірки може бути продов-

жено не більше ніж на один рік після спливу двох років з часу проведення останньої планової комплексної перевірки.

Проведення повторної перевірки з тих питань, які вже були предметом комплексної перевірки, не допускається, крім перевірки за зверненнями громадян чи юридичних осіб у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції, головного управління юстиції.

Проведення перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства здійснюється уповноваженими представниками Міністерства юстиції, головного управління юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності в Україні.

До перевірки можуть залучатись працівники територіальних органів юстиції, діяльність яких безпосередньо пов'язана з контролем за організацією нотаріату і нотаріальної діяльності в Україні, а також нотаріуси, які мають високий професійний рівень та достатній досвід практичної роботи не менше 10 років, та працівники державного нотаріального архіву.

Представники Міністерства юстиції можуть брати участь у будь-якій перевірці, що проводиться головним управлінням юстиції.

До складу комісії (комплексної, цільової, контрольної) не залучаються представники Міністерства юстиції, головного управління юстиції, якщо це призведе до виникнення конфлікту інтересів у цих посадових осіб.

У разі виникнення конфлікту інтересів член комісії невідкладно у письмовій формі повідомляє голову комісії (комплексної, цільової, контрольної перевірки) про наявність конфлікту інтересів.

У випадку неможливості відсторонення члена комісії від проведення перевірки (комплексної, цільової, контрольної) або в інший спосіб усунути конфлікт інтересів такий член комісії здійснює перевірку під безпосереднім контролем голови комісії.

Строк проведення перевірки (комплексної, цільової, контрольної) визначається, виходячи з необхідності всебічного, повного вивчення матеріалів, документів та підготовки об'єктивного висновку. Однак строк перевірки може бути продовжено заступником Міністра юстиції (згідно з розподілом повноважень), начальником головного управління юстиції на підставі доповідної записки голови комісії.

На прохання нотаріуса (державного в односкладовій державній нотаріальній конторі або приватного), який розпочав свою нотаріальну діяльність і не має попереднього досвіду практичної роботи на посаді нотаріуса, може надаватись методична допомога з наданням відповідних рекомендацій з питань організації роботи державної нотаріальної контори (для державного нотаріуса), організації нотаріальної діяльності (для приватного нотаріуса), дотримання ним порядку вчинення нотаріальних дій та вико-

нання правил ведення нотаріального діловодства шляхом аналізу вчинених нотаріальних дій. Метою такої допомоги є визначення потреби у проходженні цим нотаріусом курсів підвищення кваліфікації.

Підставою для проведення планової комплексної перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання правил нотаріального діловодства є графік проведення такої перевірки.

Позапланова комплексна, цільова або контрольна перевірка державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса проводиться за результатами попередньої перевірки або за дорученням Міністерства юстиції чи головного управління юстиції.

За наслідками такої перевірки комісія складає довідку про результати проведеної перевірки з висновками.

Перевірка за зверненнями фізичних та юридичних осіб проводиться у межах предмета звернення та повноважень Міністерства юстиції, головного управління юстиції шляхом витребування від державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса (особи, яка заміщує тимчасово відсутнього нотаріуса) необхідних документів та відомостей, що стосуються фактів, викладених у такій інформації, та письмових пояснень нотаріуса або з виїздом за місцезнаходженням державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, робочого місця приватного нотаріуса.

У разі необхідності за дорученням Міністра юстиції може проводитися позапланова перевірка в загальному порядку проведення перевірок. Позапланова перевірка проводиться як за період, що вже підлягав плановій комплексній перевірці, так і за період, що не підлягав такій перевірці. За наслідками такої перевірки комісія складає довідку про результати проведеної перевірки з висновками.

Графік проведення планових комплексних перевірок організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса та дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій і виконання ними правил ведення нотаріального діловодства погоджується зі структурним підрозділом Міністерства юстиції, на який покладено повноваження щодо формування і забезпечення реалізації державної політики у сфері нотаріату, та затверджується начальником головного управління юстиції на рік. Копія погодженого та затвердженого графіка надсилається до структурного підрозділу Міністерства юстиції, а також направляється на адресу державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса. В аналогічному порядку вносяться зміни до графіка перевірки.

Графік проведення планових комплексних перевірок оприлюднюється шляхом розміщення на сайті головного управління юстиції.

Також при складанні графіка планових комплексних перевірок враховується факт перевірки нотаріусів під час проведення Міністерством юстиції комплексних і цільових перевірок територіальних органів юстиції. Якщо комісією Міністерства юстиції не було виявлено порушень у діяльності таких нотаріусів, їх наступна планова комплексна перевірка проводиться відповідно до цього Порядку, але не частіше одного разу на два роки.

Особою, відповідальною за проведення перевірки, готуються пропозиції щодо складу комісії, строків та плану проведення перевірки. За результатами опрацювання пропозицій особа, відповідальна за проведення перевірки, здійснює підготовку доповідної записки, у якій зазначає строки проведення перевірки, склад комісії і складає план проведення перевірки.

До плану проведення перевірки включаються всі питання, що стосуються організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил ведення нотаріального діловодства.

План проведення перевірки розглядається і затверджується відповідно Міністром юстиції (заступником Міністра юстиції згідно з розподілом повноважень), начальником головного управління юстиції (його заступником).

Перед проведенням перевірки особи, які уповноважені на її проведення, вивчають усі наявні матеріали, які є в Міністерстві юстиції, головному управлінні юстиції та стосуються попередніх перевірок, їх наслідків, реалізації висновків та пропозицій, а також обґрунтовані скарги щодо діяльності державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса тощо.

Для проведення перевірки утворюється комісія, персональний склад якої, голова, термін проведення перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса затверджуються наказом відповідно Міністерства юстиції чи головного управління юстиції. Під час проведення перевірки члени комісії зобов'язані бути об'єктивними та неупередженими.

Перевірка проводиться з додержанням вимог законодавства щодо збереження державної та нотаріальної таємниці, іншої інформації з обмеженим доступом, недопущення розголошення інформації, що стала відома під час її проведення.

За наявності об'єктивних підстав, які унеможливають проведення перевірки (хвороба завідувача однокладової державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса тощо), що підтверджується відповідним документом, голова комісії

порушує перед керівництвом Міністерства юстиції, головного управління юстиції питання про можливість перенесення строків перевірки.

Документ, що підтверджує обставини, які унеможливають проведення перевірки, надається нотаріусом Міністерству юстиції або головному управлінню юстиції.

Перенесення строків перевірки здійснюється відповідним наказом, що видається Міністерством юстиції, головним управлінням юстиції.

Відсутність завідувача однокладової державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса на робочому місці на час перевірки без документального підтвердження поважних причин або відмова від надання необхідних документів на вимогу членів комісії є ухиленням від перевірки. Про ухилення від перевірки або відмову від надання необхідних документів на вимогу членів комісії складається акт, який підписується головою та членами комісії.

Ухилення від перевірки або відмова від надання необхідних документів на вимогу членів комісії є підставою для застосування до таких осіб заходів реагування, передбачених чинним законодавством.

Комплексна перевірка організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил ведення нотаріального діловодства здійснюється в робочий час і в приміщенні, де розташовано робоче місце приватного нотаріуса або яке займають державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів.

Під час проведення комплексної перевірки перевіріці підлягають організація роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організація нотаріальної діяльності нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання ними правил нотаріального діловодства за весь період, що минув з часу проведення попередньої комплексної перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

Під час проведення Міністерством юстиції перевірки діяльності головного управління юстиції щодо реалізації вимог Закону України «Про нотаріат» підлягає також робота підвідомчих органів нотаріату (державних нотаріальних контор, державного нотаріального архіву, приватних нотаріусів) з метою визначення стану роботи головного управління юстиції з напрямку нотаріату.

У визначений строк проведення перевірки нотаріус зобов'язаний перебувати на робочому місці відповідно до свого режиму роботи, створити умови для проведення перевірки, надати комісії всі необхідні документи та відомості, а також за потреби — усні та письмові пояснення з питань, що стосуються предмета проведення перевірки.

У разі відсутності приватного нотаріуса, виконання обов'язків якого здійснюється іншим приватним нотаріусом на підставі договору про за-

міщення, проведення перевірки не переноситься. Довідку про результати перевірки підписує приватний нотаріус, який здійснює заміщення.

Проведення перевірки не переноситься у разі відсутності завідувача односкладовою державною нотаріальною конторою або державним нотаріальним архівом. Довідку про результати перевірки підписує завідувач державної нотаріальної контори, на якого покладено виконання обов'язків такої державної нотаріальної контори чи державного нотаріального архіву.

Перевірка розпочинається з вивчення організації та умов роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

При перевірці організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса перевіряються:

- правові підстави для зайняття приміщення, у якому розміщується державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів або яке займає приватний нотаріус, кількість кімнат та їх площа;
- правові підстави для здійснення приватним нотаріусом нотаріальної діяльності;
- наявність акта про сертифікацію робочого місця;
- відповідність робочого місця вимогам, установленим чинним законодавством;
- пристосованість приміщення, де знаходиться робоче місце (контора) приватного нотаріуса, для роботи з технічним персоналом та забезпечення нотаріальної таємниці;
- наявність приміщення для очікування прийому громадянами;
- забезпечення доступу населення до приміщення, у якому знаходиться державна нотаріальна контора, державний нотаріальний архів, розміщено робоче місце приватного нотаріуса;
- захищеність від несанкціонованого проникнення до приміщення (наявність засобів захисту на вхідних дверях, дверях робочого кабінету нотаріуса, вікнах тощо);
- наявність засобів охоронної та пожежної сигналізації;
- наявність окремого входу з вулиці до приміщення;
- наявність осіб, що працюють на умовах цивільно-правових чи трудових договорів, та дотримання вимог щодо оформлення з ними трудових відносин;
- наявність вакантних посад у державній нотаріальній конторі та додатково залучених працівників;
- забезпечення виконання приватним нотаріусом вимог чинного законодавства щодо страхування цивільно-правової відповідальності (наявність договору(ів) страхування його цивільно-правової відповідальності за весь період, що підлягає перевірці, відповідність страхової суми встановленому мінімальному розміру страхової суми);

- умови зберігання архіву нотаріуса;
- умови зберігання спеціальних бланків нотаріальних документів, а також документів нотаріального діловодства, печаток, штампів;
- наявність технічного обладнання (комп'ютерна та інша оргтехніка);
- наявність довідково-інформаційних матеріалів для відвідувачів;
- наявність інформаційної вивіски та графіка прийому громадян при вході до приміщення, дотримання встановленого режиму роботи;
- підвищення професійного рівня нотаріусів шляхом проходження курсів підвищення кваліфікації, взяття участі у конференціях, семінарах, дотримання правил професійної етики тощо;
- дотримання приватним нотаріусом вимог законодавства щодо заміщення нотаріуса;
- своєчасність розгляду звернень фізичних та юридичних осіб.

При перевірці виконання державними і приватними нотаріусами правил нотаріального діловодства перевіряються:

- наявність номенклатури справ, затвердженої та погодженої у встановленому порядку (номенклатури справ за попередні роки мають бути належним чином закриті підсумковими записами; для перевірки надаються всі справи (наряди), передбачені номенклатурою);
- наявність статистичних звітів за період, який підлягає перевірці;
- впорядкування та забезпечення зберігання документів нотаріального діловодства та нотаріального архіву;
- наявність складених та погоджених в установленому порядку описів справ (нарядів), актів про вилучення для знищення документів, не внесених до Національного архівного фонду та які не підлягають зберіганню;
- дотримання форм та правильність ведення реєстрів, алфавітних, інших книг, журналів тощо;
- правильність реєстрації, формування та оформлення спадкових справ;
- правильність застосування нотаріусами посвідчувальних написів та видачі свідоцтв за формами, установленими правилами ведення нотаріального діловодства;
- наявність документів, а у випадках, передбачених чинним законодавством, копій з них, які на вимогу законодавства долучаються до примірника правочину, свідоцтва тощо, який залишається у справах нотаріуса, відповідність таких документів чинному законодавству, а також наявність проставлених нотаріусом необхідних відміток;
- дотримання державними і приватними нотаріусами нотаріальної таємниці, принципу неупередженості та запобігання судовим спорам, а також обмежень у праві вчинення нотаріальних дій;
- виконання державними та приватними нотаріусами вимог чинного законодавства щодо порядку витрачання, обігу та звітності спеціальних бланків нотаріальних документів та дотримання порядку їх передавання іншому нотаріусу;

— виконання державними і приватними нотаріусами вимог чинного законодавства про Єдині та державні реєстри інформаційної системи Міністерства юстиції.

Перевіркою встановлюється, чи дотримуються державні і приватні нотаріуси загальних положень чинного законодавства, яке регулює порядок вчинення нотаріальних дій та проведення під час їх вчинення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу надається право на усунення виявлених під час перевірки недоліків, якщо таке можливо безпосередньо під час перевірки. У такому разі такі недоліки у довідці про результати перевірки не зазначаються.

За наслідками перевірки організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства комісія протягом п'яти робочих днів з часу закінчення перевірки складає довідку у двох примірниках про результати проведеної перевірки із зазначенням оцінки роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса та з викладеними у ній висновками і рекомендаціями.

Загальна оцінка роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса визначається як «добре», «задовільно», «незадовільно».

Довідка готується згідно з перевіреними достовірними фактами, що свідчать про наявність недоліків, помилок і порушень, з посиланням на норми законодавства.

За змістом довідка повинна бути вичерпною та конкретною.

Довідка за результатами перевірки складається з чотирьох частин: I — вступна; II — описова (стан організації роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, організації нотаріальної діяльності приватного нотаріуса, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства); III — висновок; IV — рекомендації.

У вступній частині довідки мають бути наведені такі дані: дата складання довідки за результатами перевірки; найменування та місцезнаходження державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, прізвище, ім'я, по батькові нотаріуса, місцезнаходження його робочого місця; підстави для проведення перевірки; прізвища, імена, по батькові та посади членів комісії, що проводить перевірку; вид перевірки (планова комплексна чи позапланова комплексна, цільова, контрольна); період, за який проводиться перевірка; інформація про направлення повідомлення до державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса про проведення перевірки; строк проведення пере-

вірки; інформація про попередню перевірку (у разі якщо така проводилась) із зазначенням наказу Міністерства юстиції, головного управління юстиції, відповідно до якого проводилась така перевірка, періоду, за який проводилась перевірка, та вжитих заходів щодо усунення виявлених порушень та недоліків.

В описовій частині довідки має бути відображений стан роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, а також зазначено показники, які характеризують їх роботу, та викладено зміст виявлених порушень з посиланням на норми чинного законодавства, період, у якому такі порушення здійснено, та із зазначенням реквізитів документа, у якому нотаріусом допущено такі порушення.

Якщо перевіркою не встановлено порушень вимог законодавства з боку нотаріуса (державного чи приватного), то в описовій частині робиться відповідний запис.

У висновку довідки за результатами перевірки відображаються узагальнений аналіз виявлених недоліків та порушень у діяльності державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, їх причини та загальна оцінка роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

У довідці за результатами перевірки надаються рекомендації щодо покращення стану нотаріальної діяльності, усунення виявлених порушень і недоліків у роботі державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса.

До довідки за результатами перевірки роботи державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, нотаріальної діяльності приватного нотаріуса долучаються копії (фотокопії) документів, що підтверджують факт допущених порушень, недоліків чи помилок, пояснення та заперечення нотаріуса щодо встановлених порушень (за наявності).

У довідці також зазначається перелік документів, що не були надані під час здійснення перевірки (якщо такі були), та у разі відмови нотаріуса надати письмові пояснення щодо причини ненадання документів факт відмови має бути відображений у довідці за результатами перевірки.

Довідка підписується всіма членами комісії, які проводили перевірку, та завідувачем державної нотаріальної контори, завідувачем державного нотаріального архіву, приватним нотаріусом, діяльність яких перевірялась, на всіх примірниках довідки.

Голова комісії надає завідувачу державної нотаріальної контори, завідувачу державного нотаріального архіву, приватному нотаріусу, діяльність яких перевірялась, довідку за результатами перевірки для ознайомлення та підпису.

Завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась, ма-

ють право письмово викласти свої заперечення або пояснення щодо висновків комісії.

Заперечення або пояснення завідувача державної нотаріальної контори, завідувача державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, діяльність яких перевірялась, надаються комісії та розглядаються разом з довідкою про проведену перевірку та іншими матеріалами перевірки.

Один примірник довідки за результатами перевірки подається начальнику головного управління юстиції, який приймає рішення про способи реалізації висновків та пропозицій за результатами комплексної, цільової, контрольної перевірки, а другий примірник отримують завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась.

За результатами перевірки державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, приватного нотаріуса, на підставі висновків комісії Міністерство юстиції, головне управління юстиції видає наказ, у якому встановлюється строк для усунення виявлених порушень та помилок.

Копія наказу направляється до виконання державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу для врахування пропозицій комісії впродовж п'яти робочих днів з дня ознайомлення з довідкою про результати проведеної перевірки та долучається до відповідного наряду державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву, а також до реєстраційної справи приватного нотаріуса.

У разі проведення перевірки Міністерством юстиції голова комісії інформує директора структурного підрозділу Міністерства юстиції, а директор структурного підрозділу доповідає Міністру юстиції про результати перевірки і надає один примірник довідки.

Міністр юстиції приймає рішення про способи реалізації висновків та пропозицій за результатами комплексної, цільової, контрольної перевірки.

Після прийняття рішення Міністром юстиції другий примірник довідки за результатами перевірки направляється начальнику відповідного головного управління юстиції для здійснення контролю щодо реалізації головним управлінням юстиції, державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватним нотаріусом прийнятих рішень та рекомендацій стосовно усунення виявлених недоліків та порушень.

Строк, який надається державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіву, приватному нотаріусу для усунення виявлених під час перевірки порушень та помилок, визначається у кожному випадку окремо, але не більше одного місяця з дня отримання наказу.

Після закінчення строку, встановленого для усунення порушень та помилок, завідувач державної нотаріальної контори, завідувач державного нотаріального архіву, приватний нотаріус, діяльність яких перевірялась, зобов'язані письмово повідомити про заходи, які були вжиті ними для усунення цих порушень і помилок, та надати письмові пояснення, якщо виявлені порушення та помилки усунути неможливо.

Своєчасність виконання державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, приватним нотаріусом висновків за результатами перевірки має перебувати під контролем керівника структурного підрозділу головного управління юстиції, який здійснює безпосередній контроль за організацією нотаріату і нотаріальною діяльністю.

Якщо порушення, виявлені під час проведеної перевірки, не усунуті у наданий для цього строк чи не можуть бути усунуті або якщо державною нотаріальною конторою, державним нотаріальним архівом, державним чи приватним нотаріусом ігноруються висновки за результатами перевірки чи не виконуються рішення, прийняті за її наслідками, Міністерство юстиції, головне управління юстиції приймають рішення про застосування до цих осіб заходів реагування, передбачених чинним законодавством.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Назвіть гарантії нотаріальної діяльності.
2. Чи зобов'язаний дотримуватися таємниці вчинення нотаріальних дій помічник приватного нотаріуса?
3. Розкрийте зміст поняття «нотаріальна таємниця».
4. Ким і в якому порядку здійснюється контроль за здійсненням нотаріальної діяльності?
5. В якому розмірі стягується державне мито за видачу свідоцтва про право на спадщину на нерухоме майно?
6. Розкрийте зміст поняття «територіальна компетенція нотаріусів».
7. Вкажіть розмір державного мита, що стягується при посвідченні заповіту на користь держави.

Розділ 8

НОТАРІУС У СИСТЕМІ ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ

1. Поняття фінансового моніторингу, об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу

Законом України від 18 травня 2010 р. № 2258-17 «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» внесено зміни до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом», шляхом викладення його у новій редакції. Змінено не лише зміст Закону, а й його назву — «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Вказаним законом на нотаріусів покладено обов'язок здійснювати первинний фінансовий моніторинг.

Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму. Відповідний Закон ухвалено 17 листопада 2010 р. на засіданні Верховної Ради.

Конвенція спрямована на створення сучасної та ефективної системи міжнародного співробітництва з метою проведення спільної кримінальної політики, спрямованої на захист суспільства від тяжких злочинів. Центральними органами в Україні відповідно визначено: Міністерство юстиції України (щодо судових рішень про конфіскацію) і Генеральну прокуратуру (щодо процесуальних дій під час розслідування кримінальних справ). Органом, уповноваженим в Україні на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки у розумінні ст. 46 Конвенції, визначається центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом з питань фінансового моніторингу.

Відповідно до ст. 8 вказаного Закону виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечувалося адвокатами, нотаріусами, особами, які надають юридичні послуги, аудиторами, аудиторськими фірмами, фізичними особами — підприємцями, які надавали послуги з бухгалтерського обліку, якщо вони брали участь у підготовці і здійсненні правочину щодо:

- купівлі-продажу нерухомості;
- управління активами клієнта;
- управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах;

— залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними;

— утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу не повідомляти Спеціально уповноважений орган фінансового моніторингу про свої підозри щодо фінансових операцій у разі, якщо відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом таємниці вчинюваних нотаріальних дій, крім випадків посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що сума такої операції дорівнює чи перевищує 400000 гривень або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400000 гривень.

Зауважуємо, що згідно із Законом України від 14 жовтня 2014 р. за № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», який набрав чинності 6 лютого 2015 р., визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

Законодавцем дається визначення поняття таємниці фінансового моніторингу — як інформації, отриманої під час здійснення державного фінансового моніторингу спеціально уповноваженим органом, а саме інформації про фінансові операції та їх учасників, додаткової інформації, іншої інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму чи фінансуванні розповсюдження зброї масового знищення та/або іншими незаконними фінансовими операціями.

Відповідно до підпункту «г» п. 7 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» (далі — Закон) нотаріуси, адвокати, адвокатські бюро та об'єднання, аудитори, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, що надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги в рамках трудових правовідносин) являються суб'єктами первинного фінансового моніторингу.

Фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, що включають проведення державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу.

Об'єкт фінансового моніторингу — дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які їх проводять, за умови наявності ризиків використання цих активів з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників.

Дія Закону поширюється на громадян України, іноземців та осіб без громадянства фізичних осіб—підприємців, а також на юридичних осіб, їх філії, представництва та інші відокремлені підрозділи, що забезпечують проведення фінансових операцій на території України та за її межами відповідно до міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Система фінансового моніторингу складається з двох рівнів — первинного та державного.

Державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 14 Закону) здійснюються щодо:

1) небанківських фінансових установ — резидентів, які є платіжними організаціями та/або членами чи учасниками платіжних систем у частині надання ними фінансової послуги щодо переказу коштів на підставі відповідних ліцензій, зокрема Національного банку України (крім операторів поштового зв'язку в частині здійснення ними переказу коштів), філій іноземних банків, банків — Національним банком України;

2) професійних учасників фондового ринку (ринку цінних паперів) (крім банків) — Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку;

3) платіжних організацій платіжних систем та учасників чи членів платіжних систем (у частині надання фінансових послуг, крім послуг з переказу коштів), страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, ломбардів та інших фінансових установ, а також юридичних осіб, що відповідно до законодавства надають фінансові послуги (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу), — Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг;

4) суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або будь-які інші азартні ігри, суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них, аудиторів, аудиторських фірм, фізичних осіб — підприємців, які надають послуги

з бухгалтерського обліку (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), — центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

5) нотаріусів, адвокатів, адвокатських бюро та об'єднань і суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин), — Міністерством юстиції України;

6) операторів поштового зв'язку (в частині здійснення ними переказу коштів) — центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку;

7) товарних та інших бірж, що проводять фінансові операції з товарами, — центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері економічного розвитку;

8) суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, — спеціально уповноваженим органом.

Суб'єктами державного фінансового моніторингу є Національний банк України, центральний орган виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, Міністерство юстиції України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сфері надання послуг поштового зв'язку, у сфері економічного розвитку, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, спеціально уповноважений орган.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу мають право одержувати від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформацію, необхідну для виконання ними функцій з регулювання і нагляду за такими суб'єктами в межах Закону.

Суб'єкти державного фінансового моніторингу, в тому числі Міністерство юстиції України, визначають і розробляють процедуру застосування відповідних запобіжних заходів щодо країн, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму: посилена увага під час погодження створення в таких країнах філій, представництв чи дочірніх підприємств суб'єктів первинного фінансового моніторингу; попередження суб'єктів первинного фінансового моніторингу нефінансового сектору про те, що операції з фізичними або юридичними особами у відповідній країні можуть мати ризик відмивання коштів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму; обмеження ділових відно-

син або фінансових операцій з відповідною країною або особами в такій країні.

Відповідно до ч. 1 ст. 15 вказаного Закону, з 6 лютого 2015 р., фінансова операція підлягає обов'язковому фінансовому моніторингу у разі, якщо сума, на яку вона здійснюється, дорівнює чи перевищує 150000 грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, — 30000 грн) або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, банківських металах, інших активах, еквівалентну 150000 грн (для суб'єктів господарювання, які проводять лотереї або проводять та надають можливість доступу до азартних ігор у казино, будь-яких інших азартних ігор, у тому числі електронне (віртуальне) казино, — 30000 грн), та має одну або більше таких ознак:

1) переказ коштів на анонімний (номерний) рахунок за кордон і надходження коштів з анонімного (номерного) рахунка з-за кордону; зарахування або переказ коштів у разі, якщо хоча б одна із сторін — учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі, що віднесена Кабінетом Міністрів України до переліку офшорних зон, а також переказ коштів на рахунок, відкритий у фінансовій установі, зареєстрованій у зазначеній державі;

2) купівля-продаж за готівку чеків, дорожніх чеків, у тому числі інших платіжних інструментів або платіжних засобів чи засобів платежу;

3) зарахування або переказ коштів, надання або отримання кредиту (позики), здійснення інших фінансових операцій у разі, якщо хоча б одна із сторін — учасників фінансової операції має відповідну реєстрацію, місце проживання чи місцезнаходження в державі (на території), що не виконує чи неналежним чином виконує рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, що провадять діяльність у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення (в тому числі дипломатичне представництво, посольство, консульство такої іноземної держави), або однією із сторін — учасників фінансової операції є особа, яка має рахунок у банку, зареєстрованому у зазначеній державі (території). Перелік таких держав (територій) визначається відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України, на основі висновків міжнародних, міжурядових організацій, діяльність яких спрямована на протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, і підлягає оприлюдненню;

4) фінансові операції з готівкою (внесення, переказ, отримання коштів);

5) здійснення розрахунку за фінансову операцію у готівковій формі;

6) зарахування коштів на поточний рахунок юридичної або фізичної

особи — підприємця чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи — підприємця, період діяльності якої не перевищує трьох місяців з дня реєстрації, або зарахування коштів на поточний рахунок чи списання коштів з поточного рахунка юридичної або фізичної особи — підприємця у разі, якщо операції на зазначеному рахунку не здійснювалися з дня його відкриття;

7) переказ коштів за кордон за зовнішньоекономічними договорами (контрактами), крім переказів коштів за договорами (контрактами), які передбачають фактичне постачання товарів на митну територію України;

8) обмін банкнот на банкноти іншого номіналу;

9) здійснення фінансових операцій з цінними паперами на пред'явника, які не депоновані в депозитарних установах;

10) здійснення операцій з векселями (крім фінансових казначейських векселів), ордерними цінними паперами;

11) перерахування або отримання коштів неприбутковою організацією;

12) здійснення фінансових операцій за правочинами, форма розрахунків за якими не визначена;

13) одержання (сплата, переказ) страхового чи перестрахового платежу (страхового чи перестрахового внеску, страхової чи перестрахової премії), крім сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

14) проведення страхової чи перестрахової виплати або страхового чи перестрахового відшкодування або виплати викупної суми, крім зарахування чи списання коштів на/з рахунки (рахунків) державних позабюджетних фондів;

15) виплата (передача) особі виграшу в лотерею, придбання фішок, жетонів, внесення особою в інший спосіб плати за право участі в азартній грі, виплата (передача) виграшу суб'єктом господарювання, який проводить азартні ігри;

16) надання кредитних коштів особі, яка є членом небанківської кредитної установи, в один і той самий день два рази і більше за умови, що загальна сума фінансових операцій дорівнює чи перевищує суму, визначену частиною першою цієї статті;

17) фінансові операції осіб, щодо яких встановлено високий ризик.

При цьому страхові (перестрахові) брокери здійснюють обов'язковий фінансовий моніторинг у разі, якщо вони задіяні у проведенні розрахунків та отримують страхові чи перестрахові премії у сумі, зазначеній у вивісках ч. 1 ст. 15 Закону.

Зупинення фінансових операцій, щодо яких є мотивована підозра, що вони пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, регулюється ст. 17 Закону.

**2. Компетенція та повноваження Державної служби
фінансового моніторингу України
та Міністерства юстиції України
як уповноважених суб'єктів
державного фінансового моніторингу**

Державний фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Функції Спеціального уповноваженого органу спочатку виконував Державний комітет фінансового моніторингу України. Постановою Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 р. за №55 затверджено нове Положення про Державну службу фінансового моніторингу України.

Державна служба фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг) є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів і який реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

До основних завдань Держфінмоніторингу, зокрема, належать: реалізація державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; збирання, оброблення та проведення аналізу інформації про фінансові операції, що підлягають фінансовому моніторингу, інші фінансові операції або інформації, що може бути пов'язана з підозрою у легалізації (відмиванні) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванні тероризму; створення та забезпечення функціонування єдиної державної інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Держфінмоніторинг відповідно до покладених на нього завдань користується широким колом повноважень. Наприклад, Держфінмоніторинг:

— вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму і в разі виявлення порушення таких вимог вживає заходів, передбачених законом, а також повідомляє про це орган, що здійснює нагляд за такими суб'єктами первинного фінансового моніторингу;

— повідомляє суб'єктові первинного фінансового моніторингу після надходження відповідної інформації від правоохоронних органів, уповноважених приймати рішення відповідно до кримінального процесуального

законодавства, про факт початку досудового розслідування (або факт закриття кримінального провадження в ході досудового розслідування) за повідомленням такого суб'єкта, що надійшло до Держфінмоніторингу, а також надає йому інформацію про прийняті судами рішення за такими кримінальними провадженнями з одночасним повідомленням відповідному суб'єктові державного фінансового моніторингу;

– забезпечує ведення обліку: інформації про фінансові операції, що стали об'єктом фінансового моніторингу; інформації про конфісковані активи та активи, на які накладено арешт, під час кримінальних проваджень, в яких використовувалися (використовуються) надані узагальнені матеріали; надісланих і виконаних міжнародних запитів про співробітництво у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

– здійснює як суб'єкт державного фінансового моніторингу регулювання та нагляд за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, а також здійснює інші повноваження, визначені Законом.

При цьому державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги, здійснюються Міністерством юстиції України.

У п. 3 Положення про Головне управління юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головні управління юстиції в областях, містах Києві та Севастополі, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. №707/5 «Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України» (із наступними змінами та доповненнями), до одного з важливих завдань віднесено: протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансуванню тероризму (щодо нотаріусів, адвокатів та інших осіб, які надають юридичні послуги).

З метою реалізації вищевказаного завдання на головні управління юстиції в областях, м. Києві покладено виконання наступних повноважень та обов'язків: здійснення нагляду в сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю відповідних суб'єктів первинного фінансового моніторингу — нотаріусів, адвокатів, осіб, які надають юридичні послуги, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних; забезпечує надання методологічної, методичної та іншої допомоги суб'єктам первинного фінансового моніторингу; здійснення регулювання з урахуванням політики, процедур та систем контролю оцінки ризиків у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та зменшення ризиків під час їх діяльності у цій

сфері; вимагає від суб'єктів первинного фінансового моніторингу виконання вимог законодавства, що регулює відносини у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму суб'єктами первинного фінансового моніторингу, а в разі виявлення порушень вимог законодавства вживає заходів для їх усунення; проводить перевірку організації професійної підготовки працівників та керівників підрозділів, відповідальних за проведення фінансового моніторингу; інформування Мін'юсту з метою виконання покладених на нього завдань про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму суб'єктами первинного фінансового моніторингу та заходи, вжиті для їх усунення; забезпечення збереження інформації, що надійшла від суб'єктів первинного та державного фінансового моніторингу і правоохоронних органів; одержання від суб'єктів первинного фінансового моніторингу інформації, необхідної для виконання ним функцій з регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу; застосування санкцій до суб'єктів первинного фінансового моніторингу; забезпечення роботи комісії з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Міністерство юстиції України як суб'єкт державного фінансового моніторингу з метою забезпечення координації діяльності суб'єктів первинного фінансового моніторингу 29 вересня 2010 р. за № 2339/5 затвердило «Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання яких здійснює Міністерство юстиції України».

Положенням врегульовано діяльність суб'єктів первинного фінансового моніторингу та їх відокремлених підрозділів, а саме: нотаріусів; адвокатів; суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Спільним наказом Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 28 березня 2013 р. за № 34/567/5, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 16 квітня 2013 р. за № 16/23148, затверджено Порядок обміну інформацією між Державною службою фінансового моніторингу і Міністерством юстиції України для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Обмін інформацією між Держфінмоніторингом України та Мін'юстом України здійснюється з дотриманням заходів, що виключають сторонній

доступ до інформації або документів під час їх надання з урахуванням обмежень, встановлених законодавством.

Мін'юст України надає Держфінмоніторингу України інформацію щодо підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, а саме:

– інформацію про виявлені порушення законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення суб'єктами та заходи, вжиті для їх усунення;

– інформацію про дотримання суб'єктами, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Мін'юст України, вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, у тому числі про виявлені порушення та заходи, вжиті для їх усунення;

– інформацію про суб'єктів, включених до квартальних планів перевірок Мін'юсту України та його територіальних органів юстиції.

3. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу

Згідно з підпунктом «г» п. 7 ч. 2 ст. 5 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» спеціально визначеними суб'єктами первинного фінансового моніторингу є нотаріуси, адвокати, адвокати бюро та об'єднання, аудитори, аудиторські фірми, суб'єкти господарювання, які надають послуги з бухгалтерського обліку, суб'єкти господарювання, що надають юридичні послуги (крім осіб, що надають послуги у рамках трудових правовідносин).

Слід зауважити, що вищевказаним Законом скасована норма про те, що нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу не повідомляють Спеціально уповноважений орган про свої підозри щодо фінансових операцій у разі, якщо відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом таємниці вчинюваних нотаріальних дій, крім випадків посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що сума такої операції дорівнює чи перевищує 400000 грн або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400000 грн (ч. 6 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню те-

роризму») з 6 лютого 2015 р. нотаріус здійснює первинний фінансовий моніторинг у разі суми договору, яка дорівнює або перевищує 150000 грн.

Виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу забезпечується адвокатами, нотаріусами, особами, які надають юридичні послуги, аудиторами, аудиторськими фірмами, фізичними особами — підприємцями, які надають послуги з бухгалтерського обліку, якщо вони беруть участь у підготовці і здійсненні правочину щодо: купівлі-продажу нерухомості; управління активами клієнта; управління банківським рахунком або рахунком у цінних паперах; залучення коштів для утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності та управління ними; утворення юридичних осіб, забезпечення їх діяльності чи управління ними, а також купівлі-продажу юридичних осіб.

Нотаріус як спеціальний суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний:

1) стати на облік у Спеціально уповноваженому органі як суб'єкт первинного фінансового моніторингу та у разі припинення своєї діяльності повідомити про це Спеціально уповноважений орган у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку. Постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 747 «Деякі питання організації фінансового моніторингу» затверджено Порядок взяття на облік суб'єктів первинного фінансового моніторингу, реєстрації ними фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, і подання Державному комітету фінансового моніторингу інформації про зазначені та інші фінансові операції, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Ділові відносини — це відносини між клієнтом та суб'єктом первинного фінансового моніторингу, що виникли на підставі договору про надання фінансових або інших послуг.

Отже, нотаріус зобов'язаний стати на облік у Держфінмоніторингу в разі, якщо він бере участь у підготовці і здійсненні правочинів, визначених ч. 1 ст. 15 Закону, та уклав відповідний договір.

Відповідно до вказаного Порядку інформація, необхідна для взяття суб'єкта на облік, подавалася на паперових носіях за формою, встановленою наказом Державного комітету фінансового моніторингу України від 26 серпня 2010 р. № 148, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 6 жовтня 2010 р. за № 891/18186 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та Інструкції щодо їх заповнення» до 18 липня 2013 р.

Після отримання належним чином заповненої форми обліку Держфінмоніторинг повідомляє нотаріуса про взяття його на облік та присвоєння йому облікового ідентифікатора. Обліковий ідентифікатор — комбінація з літер латинського алфавіту та цифр, яку Держфінмоніторинг присвоює суб'єкту під час взяття його на облік і яка використовується ним під час

виконання обов'язків відповідно до Закону, в тому числі реєстрації та подання інформації Держфінмоніторингу, подання запитів до державних органів щодо ідентифікації клієнтів та в інших визначених законодавством випадках.

Нові форми обліку інформацій затверджено наказом Міністерства фінансів України від 26 квітня 2013 р. № 496 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення». Зокрема вказаним наказом затверджено:

— форму № 1-ФМ «Форма обліку суб'єкта первинного фінансового моніторингу (відокремленого підрозділу)» — для спеціально визначених суб'єктів первинного фінансового моніторингу, які провадять свою діяльність одноособово, без утворення юридичної особи, а саме: суб'єктів підприємницької діяльності, які надають посередницькі послуги під час здійснення операцій з купівлі-продажу нерухомого майна, у випадку встановлення ділових відносин з клієнтом, який має намір вчинити правочин щодо купівлі-продажу нерухомості, на суму, яка дорівнює чи перевищує 400000 грн, або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті; суб'єктів господарювання, які здійснюють торгівлю дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням та виробами з них за готівку (зокрема дорогоцінними металами, дорогоцінним камінням, антикварними речами, предметами мистецтва тощо) або під час організації торгівлі такими предметами, у тому числі аукціонної, якщо сума, на яку проводиться операція, дорівнює чи перевищує 150000 грн або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті; адвокатів; аудиторів; нотаріусів, фізичних осіб — підприємців, що надають юридичні послуги, фізичних осіб — підприємців, які надають послуги з бухгалтерського обліку, у випадку встановлення ділових відносин з клієнтом, який має намір вчинити один із правочинів, визначених ч. 1 ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму»; фізичних осіб — підприємців, які проводять фінансові операції з товарами (виконують роботи, надають послуги) за готівку, у випадку проведення фінансової операції на суму, яка дорівнює чи перевищує 150000 грн або дорівнює чи перевищує суму, еквівалентну зазначеній, в іноземній валюті (далі — одноособовці);

— форму № 2-ФМ «Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу» — для одноособовців (вищеперелічених суб'єктів).

Пунктом 4 вищевказаного наказу Міністерства фінансів затверджено Інструкцію щодо заповнення форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу;

2) здійснювати ідентифікацію, верифікацію клієнта (представника клієнта), вивчення клієнта та уточнення інформації про клієнта у випадках, установлених законом.

У разі необхідності нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу має право витребувати у державних органів інформацію стосовно ідентифікації клієнта. Порядок надання державними органами на запит суб'єкта первинного фінансового моніторингу інформації про ідентифікацію клієнта, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2010 р. № 146;

3) забезпечувати виявлення фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, до початку, у процесі, в день виникнення підозри, після їх проведення або під час спроби їх проведення чи після відмови клієнта від їх проведення, зокрема з використанням засобів автоматизації.

Лише у разі виявлення фінансових операцій, учасниками або вигододержувачами яких є особи, включені до переліку осіб, пов'язаних із здійсненням терористичної діяльності або до яких застосовані міжнародні санкції, нотаріус у той же день вносить інформацію про таку операцію до реєстру. У випадку виявлення інших фінансових операцій нотаріус не пізніше наступного робочого дня після їх виявлення вносить інформацію про них до реєстру;

4) забезпечувати у своїй діяльності управління ризиками та розробити критерії ризиків;

5) забезпечувати реєстрацію фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, не пізніше наступного робочого дня з дати їх виявлення, зокрема з використанням засобів автоматизації.

Реєстрація нотаріусом операцій, що підлягають фінансовому моніторингу, інших фінансових операцій, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму, проводиться шляхом внесення відповідної інформації до реєстру.

Нотаріусами до Реєстру вноситься інформація про проведення або спробу проведення фінансових операцій, передбачених п. 13 Порядку, окрім тих що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до ст. 15 Закону, шляхом заповнення форми № 2-ФМ «Реєстр фінансових операцій, що підлягають фінансовому моніторингу»;

б) повідомляти Спеціально уповноваженому органу про:

а) фінансові операції, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу, — протягом трьох робочих днів з дня їх реєстрації або спроби їх проведення;

б) фінансові операції, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, а також інформацію про свої підозри щодо діяльності осіб або їх активи, якщо є підстави вважати, що вони пов'язані із злочином, визначеним Кримінальним кодексом України, — в день виникнення підозри або достатніх підстав для підозри, або спроби проведення фінансових операцій, але не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації таких фінансових операцій;

в) фінансові операції, стосовно яких є підстави підозрювати, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму чи фінансування розповсюдження зброї масового знищення, — в день їх виявлення, але не пізніше наступного робочого дня з дня реєстрації таких фінансових операцій, а також інформувати про такі фінансові операції та їх учасників визначені законом правоохоронні органи.

Внутрішній фінансовий моніторинг — сукупність заходів з виявлення фінансових операцій, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу, що ґрунтується на проведенні оцінки ризиків легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення; ідентифікації, верифікації клієнтів (представників клієнтів), ведення обліку таких операцій та відомостей про їх учасників; подання інформації Спеціально уповноваженому органу про операції, щодо яких виникає ризик, підозра, а також подання додаткової та іншої інформації у випадках, встановлених законом;

7) у разі надходження від Спеціально уповноваженого органу повідомлення:

з ненульовими кодами помилок за окремими фінансовими операціями або в цілому щодо наданого суб'єктом первинного фінансового моніторингу повідомлення про фінансову операцію, що підлягає фінансовому моніторингу, або щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій подати протягом трьох робочих днів з дня надходження такого повідомлення до Спеціально уповноваженого органу належним чином оформлене повідомлення;

про помилку в опрацюванні додаткової інформації (інформації для виконання запиту уповноваженого органу іноземної держави) подати протягом двох робочих днів з дня надходження такого повідомлення належним чином оформлену додаткову інформацію;

8) сприяти в межах законодавства працівникам Спеціально уповноваженого органу в проведенні аналізу фінансових операцій;

9) подавати на запит Спеціально уповноваженого органу:

а) додаткову інформацію, що може бути пов'язана з фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, а також інформацію, яка може бути пов'язана із зупиненням фінансової операції (фінансових операцій) відповідно до цього Закону — протягом одного робочого дня з дня надходження запиту;

б) іншу, не зазначену у підпункті «а» цього пункту додаткову інформацію, — протягом п'яти робочих днів з дня надходження запиту або в інший строк, погоджений у встановленому порядку із Спеціально уповноваженим органом;

10) подавати на запит Спеціально уповноваженого органу додаткову інформацію, необхідну для виконання ним запиту, що надійшов від упов-

новаженого органу іноземної держави, зокрема інформацію з обмеженим доступом, протягом п'яти робочих днів з дня надходження запиту або в інший строк, погоджений у встановленому порядку із спеціально уповноваженим органом;

11) подавати на запит Спеціально уповноваженого органу інформацію щодо відстеження (моніторингу) фінансових операцій клієнта, операції якого стали об'єктом фінансового моніторингу, у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення за погодженням з відповідними суб'єктами державного фінансового моніторингу, які відповідно до цього Закону виконують функції державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу;

12) у разі неможливості дотримання вищевказаних строків подачі інформації, з об'єктивних причин (урахування обсягу інформації, що запитується, форми її подання — електронної або паперової, копіювання або сканування, одержання даних з архівів тощо) погодити із Спеціально уповноваженим органом не пізніше двох робочих днів з дня надходження запиту строк подання запитуваної інформації в порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

13) одночасно та в повному обсязі подавати (оформлювати, засвідчувати) у порядку, встановленому відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу, який відповідно до цього Закону виконує функції державного регулювання і нагляду за суб'єктом первинного фінансового моніторингу, на запит цього суб'єкта державного фінансового моніторингу достовірну інформацію, документи, копії документів або витяги з документів, необхідних для виконання відповідним суб'єктом державного фінансового моніторингу функцій з державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, у тому числі для перевірки фактів порушень вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, здійснення контролю за виконанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу рішень суб'єктів державного фінансового моніторингу про застосування санкцій, письмових вимог;

14) вживати заходів щодо запобігання розголошенню (зокрема особам, стосовно фінансових операцій яких проводиться перевірка) інформації, що подається Спеціально уповноваженому органу, та іншої інформації з

питань фінансового моніторингу (у тому числі про факт подання такої інформації або отримання запиту від Спеціально уповноваженого органу);

15) зберігати офіційні документи, інші документи (у тому числі створені суб'єктом первинного фінансового моніторингу електронні документи), їх копії щодо ідентифікації осіб (клієнтів, представників клієнтів), а також осіб, яким суб'єктом первинного фінансового моніторингу було відмовлено у проведенні фінансових операцій, вивчення клієнта, уточнення інформації про клієнта, а також усі документи, що стосуються ділових відносин (проведення фінансової операції) з клієнтом (включаючи результати будь-якого аналізу під час проведення заходів щодо верифікації клієнта чи поглибленої перевірки клієнта), не менше п'яти років після завершення фінансової операції, завершення ділових відносин з клієнтом, а всі необхідні дані про фінансові операції (достатні для того, щоб простежити хід операції) — не менше п'яти років після завершення операції, закриття рахунка, припинення ділових відносин;

16) забезпечувати безперешкодний доступ відповідних суб'єктів державного фінансового моніторингу, які відповідно до цього Закону виконують функції державного регулювання і нагляду за суб'єктами первинного фінансового моніторингу, та на документальний запит правоохоронних органів до документів або інформації, що міститься в них, у повному обсязі відповідно до вимог закону;

17) за дорученням Держфінмоніторингу, наданим з метою виконання запиту уповноваженого органу іноземної держави про зупинення відповідної фінансової операції як такої, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, зупиняти проведення або забезпечити моніторинг фінансової операції відповідної особи у встановленому законодавством порядку.

Згідно з п. 6.9 Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. № 2339/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 29 вересня 2010 р. за № 860/18155, у разі отримання суб'єктом доручення Держфінмоніторингу, наданого з метою виконання запиту уповноваженого органу іноземної держави про зупинення відповідної фінансової операції як такої, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, суб'єкт зобов'язаний зупинити проведення або забезпечити моніторинг фінансової операції, вказаної у дорученні, у порядку, визначеному Держфінмоніторингом за погодженням з Мін'юстом;

18) за рішенням Спеціально уповноваженого органу, наданим з метою зупинення фінансової операції (фінансових операцій) як такої, що може бути пов'язана з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму чи фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення, зупиняти проведення або забезпечити моніторинг фінансової операції (фінансових операцій) відповідної особи в установленому законодавством порядку;

19) проводити в порядку, встановленому суб'єктом державного фінансового моніторингу, який відповідно до цього Закону виконує функції державного регулювання та нагляду за відповідним суб'єктом первинного фінансового моніторингу, внутрішні перевірки своєї діяльності на предмет дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення;

20) проводити аналіз фінансових операцій, спрямований на виявлення тих, що підлягають внутрішньому фінансовому моніторингу відповідно до ст. 16 Закону.

При цьому нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу зобов'язаний самостійно здійснювати класифікацію своїх клієнтів з урахуванням критеріїв ризиків і вживати застережних заходів щодо клієнтів, діяльність яких свідчить про підвищений ризик проведення ними таких операцій.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. № 2337/5 затверджено Положення про процедуру застосування запобіжних заходів щодо країн, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму.

Дія цього Положення поширюється на нотаріусів, адвокатів та суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин), державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України.

Нотаріус має право відмовитися від проведення фінансової операції у разі, якщо фінансова операція містить ознаки такої, що згідно із Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» підлягає фінансовому моніторингу, та повідомити про це Держфінмоніторинг протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови.

Також нотаріус має право зупинити проведення фінансової операції клієнтом з ризикованої країни у разі, якщо така операція містить ознаки,

передбачені статтями 15, 16 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення».

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу не повідомляти Спеціально уповноважений орган про свої підозри щодо фінансових операцій у разі, якщо відповідна інформація стала їм відома за обставин, що є предметом таємниці вчинюваних нотаріальних дій, крім випадків посвідчення договорів купівлі-продажу нерухомого майна, за умови, що сума такої операції дорівнює чи перевищує 400000 грн або дорівнює чи перевищує суму в іноземній валюті, еквівалентну 400000 грн, до 6.01.2015 р.

Однак, на нашу думку, з 6 лютого 2015 р. необхідно повідомляти про підозри щодо проведення фінансових операцій, якщо сума договору дорівнює або перевищує 150000 гривень.

Рішення про подання або неподання Держфінмоніторингу інформації про фінансову операцію, що підлягає внутрішньому фінансовому моніторингу, приймає нотаріус відповідно до ст. 16 Закону. У разі прийняття рішення про подання Держфінмоніторингу інформації про фінансову операцію така інформація подається не пізніше наступного дня після її реєстрації.

Відповідно до рекомендацій Державної служби фінансового моніторингу для суб'єктів первинного фінансового моніторингу щодо ризиків, пов'язаних із фінансуванням сепаратистських та терористичних заходів на території України нотаріус, під час встановлення ділових відносин, визначає за відповідними критеріями, зокрема за типом клієнта, географічним розташуванням країни реєстрації клієнта або установи, через яку він здійснює передачу (отримання) активів, і видом товарів та послуг, рівень ризику клієнта.

При цьому особливу увагу, зокрема, слід приділяти таким клієнтам:

- неприбутковим або благодійним організаціям (крім благодійних організацій, що діють під егідою міжнародних організацій);
- публічним діячам або пов'язаним з ними особам, у тому числі і таким, що мають широкі владні повноваження в Україні;
- резидентам країни, що підтримують терористичну діяльність;
- керівникам чи засновникам громадської чи релігійної організації, благодійного фонду, іноземної некомерційної неурядової організації, її філіалу чи представництва, які діють на території України;
- діяльність яких пов'язана з інтенсивним оборотом готівкових коштів;
- які проводять операції з грошовими коштами або іншим майном виключно через представника, що діє за довіреністю;

— які здійснюють розрахунки за операціями з використанням інтернет-технологій, електронних платіжних систем, систем грошових переказів чи інших альтернативних систем віддаленого доступу, які унеможливають проведення в повній мірі ідентифікації відправника/одержувача коштів);

— які не надають суб'єкту додаткових відомостей, передбачених відповідними внутрішніми документами суб'єкта;

— щодо яких існують сумніви у достовірності поданих ними документів або раніше наданих ідентифікаційних даних.

Стосовно таких осіб нотаріус, відповідно до ст. 9 Закону:

— здійснює поглиблену ідентифікацію клієнта та перевіряє особу клієнта, включаючи його власників;

— збирає інформацію з метою формування уявлення про діяльність клієнта, природу та рівень операцій, що проводяться ним;

— встановлює суть, характер та мету ділових відносин та у разі виникнення підозр здійснює посилений моніторинг операцій, що проводяться клієнтом.

Зауважуємо, що рекомендаціями Держфінмоніторингу України передбачено, що після проведення операцій з подібними ознаками суб'єкт забезпечує їх аналіз та приймає рішення щодо направлення інформації про них відповідно до ст. 6 Закону не лише до Держфінмоніторингу України, а й до Служби безпеки України.

Під час аналізу фінансових операцій на наявність підозр, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму, суб'єктам необхідно мати чітке розуміння того, що фінансування тероризму може здійснюватись, зокрема, як терористичними організаціями, які вдають із себе законних юридичних осіб, так і шляхом використання законних юридичних осіб як каналів для фінансування тероризму.

З метою зменшення ризиків суб'єктів бути використаними злочинцями з метою фінансування тероризму Держфінмоніторинг України рекомендує суб'єктам використовувати право відмовитися від проведення фінансової операції у разі, якщо фінансова операція містить ознаки такої, що згідно із Законом підлягає фінансовому моніторингу, у тому числі щодо яких виникли підозри, що вони пов'язані, стосуються або призначені для фінансування тероризму та повідомляти про це Держфінмоніторинг України протягом одного робочого дня, але не пізніше наступного робочого дня з дня відмови (ст. 10 Закону).

Також, з метою зменшення ризиків фінансування сепаратистських та терористичних заходів на території України, Держфінмоніторинг України рекомендує суб'єктам зупиняти, відповідно до ст. 17 Закону, фінансові операції, які проводяться особами, що зазначені у списку українських фізичних осіб та фізичних осіб країн, що підтримують міжнародну терористичну діяльність, у частині застосування до них економічних санкцій, та повідомляти про це Держфінмоніторинг України.

**4. Перевірки Міністерством юстиції України
нотаріусів як суб'єктів фінансового моніторингу
та відповідальність нотаріусів за порушення вимог
Закону України «Про запобігання та протидію
легалізації (відмиванню) доходів,
одержаних злочинним шляхом,
або фінансуванню тероризму»**

З метою забезпечення реалізації вимог ст. 14 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» щодо здійснення нагляду у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за діяльністю суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за якими здійснює Міністерство юстиції України, шляхом проведення планових та позапланових перевірок, у тому числі виїзних, Міністерством юстиції України наказом від 29 вересня 2011 р. за № 2338/5 затверджено Порядок проведення перевірок Міністерством юстиції України та його територіальними органами суб'єктів первинного фінансового моніторингу, який зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 вересня 2010 р. за № 859/18154.

Дія Порядку поширюється на нотаріусів, адвокатів, суб'єктів господарювання, що надають юридичні послуги (за винятком осіб, які надають послуги у рамках трудових правовідносин), у випадках, передбачених статтями 6 і 8 Закону.

Мін'юст, а також, за його дорученням, головні управління юстиції в областях, м. Києві мають право здійснювати планові та позапланові перевірки, а також безвиїзні та виїзні перевірки. Участь у планових та позапланових перевірках, у тому числі виїзних, має (мають) право брати працівник(и) Держфінмоніторингу України.

Підставою для проведення Мін'юстом (управлінням юстиції) планової перевірки суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу, в тому числі нотаріуса, щодо дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, є включення його до плану проведення перевірок на відповідний квартал, який затверджується наказом Мін'юсту.

Планова перевірка суб'єкта та/або його відокремленого підрозділу, в тому числі нотаріуса, проводиться не частіше одного разу на три роки на підставі наказу Мін'юсту (управління юстиції).

Планова перевірка передбачає перевірку відповідності діяльності нотаріуса вимогам законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню

тероризму протягом періоду, який підлягає перевірці. Планова перевірка проводиться за весь або певний період діяльності суб'єкта та/або відокремленого підрозділу, а питання, охоплені плановою перевіркою за певний період, не можуть стати об'єктом наступної перевірки.

Про проведення планової перевірки суб'єкта нотаріус повинен бути попередньо повідомлений Мін'юстом (управлінням юстиції) тільки рекомендованим листом з повідомленням про вручення не менше ніж за десять календарних днів (з моменту отримання нотаріусом повідомлення) до початку її проведення.

Повторна перевірка питань, які перевірялись, проводиться лише за рішенням суду або за постановою слідчого у кримінальній справі.

Перевірка здійснюється робочою групою (не менше як 2 особи), до складу якої можуть входити: працівники центрального апарату Мін'юсту та його територіальних органів, управлінь юстиції, а також працівники Держфінмоніторингу.

Для проведення виїзної перевірки видається посвідчення на право проведення перевірки за встановленою формою, яке підписується Міністром юстиції України або начальником відповідного управління юстиції. Облік виданих посвідчень ведеться за місцем їх видачі та реєструється в Журналі обліку посвідчень на право проведення перевірок.

Позапланова перевірка проводиться на підставі наказу Мін'юсту України за період, що підлягає перевірці, та за окремими питаннями. Позапланова перевірка проводиться за наявності хоча б однієї з таких підстав: письмового повідомлення органів державної влади та місцевого самоврядування про ознаки порушення нотаріусом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; виявлення за результатами безвиїзної перевірки фактів порушення суб'єктом та/або його відокремленим підрозділом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; за ініціативою Держфінмоніторингу у разі безпосереднього виявлення ним ознак порушення нотаріусом вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму під час його діяльності; виявлення нових документів (обставин), що не були відомі та не могли бути відомі під час проведення планової перевірки та які можуть вплинути на висновки за результатами планової перевірки.

За результатами планових та позапланових перевірок робоча група складає у двох примірниках Акт перевірки дотримання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму за встановленою формою. Інформація, що міститься в акті перевірки, не підлягає розголошенню співробітниками Мін'юсту (управління юстиції), яким во-

на стала відома. Акт та матеріали перевірки не підлягають передачі юридичним чи фізичним особам, а також іншим органам, за винятком випадків, передбачених законом.

Один із примірників акта перевірки під особистий підпис вручається нотаріусу, другий примірник зберігається в Мін'юсті (управлінні юстиції).

Акт перевірки не пізніше наступного робочого дня з дати його підписання реєструється в Журналі обліку результатів перевірок, що зберігається в Мін'юсті (управлінні юстиції). Зауважуємо, що матеріали позапланових перевірок, проведених за дорученням Мін'юсту України, надсилаються відповідними управліннями юстиції до Мін'юсту України протягом 10-ти календарних днів після їх проведення.

Нотаріус може оскаржити дії членів робочої групи Міністру юстиції України (начальнику відповідного управління юстиції).

Нотаріуси як суб'єкти первинного фінансового моніторингу є відповідальними за проведення фінансового моніторингу, а у разі порушення вимог цього Закону несуть відповідальність згідно із законом. Згідно зі ст. 24 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» особи, винні у порушенні вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, несуть кримінальну, адміністративну та цивільно-правову відповідальність згідно із законом, а також можуть бути позбавлені права провадити певні види діяльності у вигляді анулювання ліцензії або іншого спеціального дозволу згідно із законом, а юридичні особи, які здійснювали фінансові операції з легалізації (відмивання) доходів або фінансували тероризм, можуть бути ліквідовані за рішенням суду.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. № 2340/5 затверджено Порядок розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та застосування санкцій.

Датою порушення провадження у справі про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є дата підписання акта перевірки, яким виявлені ці порушення.

У випадку коли факти невиконання (неналежного виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, викладаються в різних актах перевірки, датою порушення провадження у справі про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють

діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, є дата складання останнього акта перевірки, яким виявлені порушення.

Акти перевірок нотаріуса, документи, які підтверджують факти порушень вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, заперечення до актів перевірок (за наявності) та інші матеріали перевірок подаються для розгляду та прийняття відповідного рішення Комісією Мін'юсту, управління юстиції з питань застосування санкцій за порушення вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Справа про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, розглядається за участю нотаріуса.

Мін'юст, управління юстиції повідомляє нотаріуса про дату та час розгляду справи про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, не пізніше, ніж за п'ять днів до дати її розгляду, шляхом надсилання (вручення) повідомлення про розгляд справи. Нез'явлення нотаріуса у разі, якщо про дату розгляду справи про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону вони були повідомлені у встановленому порядку (що підтверджується відповідним документом про вручення повідомлення), не може бути підставою для відкладення розгляду справи.

За результатами розгляду матеріалів справи про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, Комісія Мін'юсту, управління юстиції протягом 30 днів після порушення провадження у справі приймає рішення про накладення штрафу на нотаріуса або про закриття провадження у справі, яке оформлюється відповідною постановою.

Підставами закриття провадження у справі є: установлення Комісією Мін'юсту, управління юстиції під час розгляду справи факту відсутності порушень нотаріусом вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; неприйняття Комісією Мін'юсту, управління юстиції рішення за результатами розгляду матеріалів справи про невиконання (неналежне виконання) вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, протягом 30 днів.

Штраф за невиконання (неналежне виконання) нотаріусом вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, застосовується у таких випадках та розмірах:

– до 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для суб'єктів господарювання – юридичних осіб, що надають юридичні послуги, або до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для нотаріусів, адвокатів та суб'єктів господарювання – фізичних осіб, що надають юридичні послуги, – за порушення вимог щодо ідентифікації та вивчення фінансової діяльності осіб у випадках, передбачених законодавством;

– до 800 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для суб'єктів господарювання – юридичних осіб, що надають юридичні послуги, або до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для нотаріусів, адвокатів та суб'єктів господарювання – фізичних осіб, що надають юридичні послуги, – за невиявлення, несвоєчасне виявлення та порушення порядку реєстрації фінансових операцій, що відповідно до законодавства підлягають фінансовому моніторингу;

– до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для суб'єктів господарювання – юридичних осіб, що надають юридичні послуги, або до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для нотаріусів, адвокатів та суб'єктів господарювання – фізичних осіб, що надають юридичні послуги, – за неподання, несвоєчасне надання, порушення порядку надання або надання Держфінмоніторингу недостовірної інформації про фінансові операції, що відповідно до законодавства підлягають фінансовому моніторингу;

– до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для суб'єктів господарювання – юридичних осіб, що надають юридичні послуги, або до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для нотаріусів, адвокатів та суб'єктів господарювання – фізичних осіб, що надають юридичні послуги, – за порушення порядку зупинення фінансових операцій;

– до 2000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для суб'єктів юридичних осіб, що надають юридичні послуги, або до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для нотаріусів, адвокатів та суб'єктів господарювання – фізичних осіб, що надають юридичні послуги, – за неподання, подання не в повному обсязі, подання недостовірної інформації/документів, подання копій документів, у яких неможливо прочитати всі написані в них відомості, на запит суб'єкта державного фінансового моніторингу, необхідних для виконання ним функцій з державного регулювання і нагляду відповідно до цього Закону, або втрату документів (у тому числі інформації про рахунки або активи);

– до 300 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян – для суб'єктів юридичних осіб, що надають юридичні послуги, або до 200 неоподат-

ковуваних мінімумів доходів громадян — для нотаріусів, адвокатів та суб'єктів господарювання — фізичних осіб, що надають юридичні послуги, — за порушення обов'язків, визначених цим Законом та/або нормативно-правовими актами у сфері запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та не зазначених в абзацах другому—шостому частини другої ст. 24 вказаного Закону.

Повторне (протягом року) порушення суб'єктами фінансового моніторингу — юридичними особами або громадянами, які є суб'єктами підприємницької діяльності, вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення, тягне за собою накладення штрафу в розмірі до 3000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (для громадян, які є суб'єктами підприємницької діяльності, — у розмірі до 400 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян).

При визначенні розміру штрафу враховуються обставини вчинення порушення та його наслідки.

Крім застосування фінансових санкцій, за повторне аналогічне протягом одного року порушення суб'єктами вимог Закону та/або нормативно-правових актів, що регулюють діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, може бути зупинена нотаріальна діяльність приватного нотаріуса або анульовано свідоцтво про право на зайняття нотаріальною діяльністю, зупинена дія або анульовано свідоцтво про право на зайняття адвокатською діяльністю, обмежена, тимчасово припинена дія чи анульована ліцензія або інший спеціальний дозвіл на право провадження певних видів діяльності суб'єкта у порядку, встановленому законом.

Постанова про застосування штрафу або про закриття провадження у справі вручається нотаріусу або надсилається за місцезнаходженням нотаріуса рекомендованим листом з повідомленням про вручення не пізніше п'яти робочих днів з дня її винесення.

Штраф має бути сплачений нотаріусом не пізніше ніж через 15 днів з дня отримання постанови про накладення штрафу, а в разі оскарження такої постанови — не пізніше ніж через 15 днів з дня набрання чинності рішенням про залишення скарги без задоволення. У разі якщо нотаріус не сплачує штраф протягом встановленого строку з дня отримання постанови про накладення штрафу, Мін'юст, управління юстиції звертаються до суду з позовною заявою про стягнення з нотаріуса відповідної суми штрафу.

Рішення про накладення штрафу може бути оскаржене нотаріусом в установленому законодавством порядку.

Наказом Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. №336/5 затверджена Інструкція з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення. Інструкцією встановлено порядок складання уповноваженими на те посадовими особами та подання органам, уповноваженим розглядати справи про адміністративні правопорушення, протоколів та матеріалів про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 166⁹ та 188³⁴ Кодексу.

Протоколи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 166⁹ та 188³⁴ Кодексу, складаються уповноваженими на те посадовими особами Мін'юсту, управлінь юстиції, якщо ці порушення за своїм характером не тягнуть за собою відповідно до закону кримінальної відповідальності.

Протокол підписується уповноваженою посадовою особою та особою, щодо якої складається протокол про адміністративне правопорушення, а також може підписуватись свідками та потерпілими у випадку їх наявності. До протоколу долучаються матеріали, що підтверджують факт вчинення адміністративного правопорушення.

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтями 166⁹ та 188³⁴ Кодексу, розглядаються суддями місцевих судів відповідно до ст. 221 Кодексу.

Оформлення матеріалів про адміністративне правопорушення забезпечує уповноважена посадова особа, яка склала протокол. Протокол не пізніше наступного дня після його складання реєструється уповноваженою посадовою особою у Журналі реєстрації протоколів про адміністративні правопорушення, сторінки якого повинні бути прошнуровані та пронумеровані, а також скріплені печаткою Мін'юсту, управління юстиції.

Облік протоколів проводиться в межах кожного календарного року окремо та має серію і номер. Облік видачі бланків протоколів ведеться в Журналі видачі бланків протоколів про адміністративні правопорушення.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття «фінансовий моніторинг».
2. Об'єкти та суб'єкти фінансового моніторингу.
3. Які органи здійснюють виконання обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу відповідно до ст. 8 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».
4. Компетенція та повноваження Державної служби фінансового моніторингу України як уповноваженого суб'єкта державного фінансового моніторингу України.

5. Компетенція та повноваження Міністерства юстиції України як уповноваженого суб'єкта державного фінансового моніторингу.

6. Відповідальність нотаріусів за порушення вимог Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму».

7. Ким і в якому порядку здійснюється контроль за виконанням нотаріусами обов'язків суб'єкта первинного фінансового моніторингу?

Розділ 9

ДЕРЖАВНА РЕЄСТРАЦІЯ РЕЧОВИХ ПРАВ НА НЕРУХОМЕ МАЙНО ТА ЇХ ОБТЯЖЕНЬ

1. Поняття державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Відповідно до п. 3 Прикінцевих та перехідних положень до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», в редакції Закону № 1878-VI від 11 лютого 2010 р. «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» та інших законодавчих актів України» (далі – Закон), встановлено, що до 1 січня 2012 р. державна реєстрація:

– права власності та права користування (сервітут) на об'єкти нерухомого майна, розташовані на земельних ділянках; права користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; права власності на об'єкти незавершеного будівництва, а також облік безхазяйного нерухомого майна, довірче управління нерухомим майном проводиться реєстраторами бюро технічної інвентаризації, створеними до набрання чинності цим Законом та підключеними до Реєстру прав власності на нерухоме майно;

– права власності, права користування (сервітут) земельними ділянками, права постійного користування земельними ділянками, договорів оренди земельних ділянок; права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); права забудови земельної ділянки (суперфіцій) проводиться територіальними органами земельних ресурсів;

– правочинів, іпотек, відомостей про обтяження нерухомого майна проводиться нотаріусами, реєстраторами юридичної особи, яка належить до сфери управління Міністерства юстиції України.

Зауважуємо, що державна реєстрація прав на нерухоме майно в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», в редакції Закону № 1878-V від 11 лютого 2010 р., здійснюється лише з 1 січня 2012 року.

Вказаний Закон регулює відносини, пов'язані з державною реєстрацією прав на нерухоме майно та їх обтяжень, однак дія його не поширюється на державну реєстрацію прав на повітряні і морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні та інші об'єкти цивільних прав, на які поширюється правовий режим нерухомої речі. При цьому державна реє-

страція прав на об'єкт незавершеного будівництва та їх обтяжень у випадках, установлених законом, проводиться у порядку, визначеному вказаним Законом, з урахуванням особливостей правового статусу такого об'єкта.

У ст. 2 Закону дано визначення поняття державної реєстрації речових прав на нерухоме майно як офіційне визнання і підтвердження державою фактів виникнення, переходу або припинення прав на нерухоме майно, обтяження таких прав шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Наголошуємо, що згідно з вимогами ст. 3 Закону державна реєстрація прав є обов'язковою. Інформація про права на нерухоме майно та їх обтяження підлягає внесенню до Державного реєстру прав, а держава гарантує достовірність зареєстрованих прав на нерухоме майно.

Права на нерухоме майно, які підлягають державній реєстрації відповідно до Закону, виникають з моменту такої реєстрації.

Права на нерухоме майно, що виникли до 1 січня 2012 р., визнаються дійсними у разі відсутності їх державної реєстрації, передбаченої Законом, за умови, якщо реєстрація прав була проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, або якщо на момент виникнення прав діяло законодавство, що не передбачало обов'язкової реєстрації таких прав.

Державний реєстр речових прав на нерухоме майно (далі — Державний реєстр прав) — єдина державна інформаційна система, що містить відомості про права на нерухоме майно, їх обтяження, а також про об'єкти та суб'єктів цих прав.

Державна реєстрація прав є публічною та проводиться органом державної реєстрації прав, який зобов'язаний надавати інформацію про зареєстровані права та їх обтяження в порядку, встановленому вищевказаним Законом згідно з черговістю надходження заяв.

Зауважуємо, що відповідно до ч. 5 ст. 3 Закону державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Будь-які правочини щодо нерухомого майна (відчуження, управління, іпотека тощо) вчиняються, якщо право власності чи інше речове право на таке майно зареєстроване згідно з вимогами Закону, крім випадків, встановлених вказаним Законом: права на нерухоме майно та їх обтяження, що виникли до набрання чинності цим Законом, та у випадку державної реєстрації речових прав на земельні ділянки державної та комунальної власності.

Державна реєстрація права власності та інших речових прав проводиться за місцем розташування об'єкта нерухомого майна в межах території, на якій діє відповідний орган державної реєстрації прав, крім випадків:

якщо державна реєстрація прав власності, реєстрація яких проведена відповідно до законодавства, що діяло на момент їх виникнення, під час вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчиняється така дія; а також коли державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Варто зауважити, що державна реєстрація обтяжень речових прав проводиться незалежно від місця розташування об'єкта нерухомого майна.

Обов'язковій державній реєстрації підлягають речові права та обтяження на нерухоме майно, розміщене на території України, що належить фізичним та юридичним особам, державі в особі органів, уповноважених управляти державним майном, іноземцям та особам без громадянства, іноземним юридичним особам, міжнародним організаціям, іноземним державам, а також територіальним громадам в особі органів місцевого самоврядування, а саме:

- 1) право власності на нерухоме майно;
- 2) право володіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право господарського відання; право оперативного управління; право постійного користування та право оренди земельної ділянки; право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном;
- 3) інші речові права відповідно до закону;
- 4) податкова застава, предметом якої є нерухоме майно, та інші обтяження.

Зауважуємо, що речові права на нерухоме майно: право володіння; право користування (сервітут); право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис); право забудови земельної ділянки (суперфіцій); право господарського відання; право оперативного управління; право постійного користування та право оренди земельної ділянки; право користування (найму, оренди) будівлею або іншими капітальними спорудами, їх окремими частинами; іпотека; довірче управління майном та інші речові права відповідно до закону, є похідними і реєструються після державної реєстрації права власності на таке майно, крім випадків, встановлених ст. 4¹ вказаного Закону.

При цьому право власності на підприємство як єдиний майновий комплекс, житловий будинок, будівлю, споруду (їх окремі частини) може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстровано право власності на земельну ділянку, на якій вони розташовані.

Зауважуємо, що право власності на квартиру, житлове та нежитлове приміщення може бути зареєстровано незалежно від того, чи зареєстрова-

но право власності на житловий будинок, будівлю, споруду (їх окремі частини), в яких вони розташовані.

Законодавцем у ст. 4¹ звернуто увагу на особливості державної реєстрації речових прав на земельні ділянки державної та комунальної власності.

2. Органи державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Згідно зі ст. 6 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» систему органів державної реєстрації прав становлять:

- Міністерство юстиції України;
- центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації прав;
- органи державної реєстрації прав, утворені Міністерством юстиції України в установленому законодавством порядку;
- органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів (з 1 січня 2016 р.).

Адміністратором Державного реєстру прав є державне підприємство, що належить до сфери управління Міністерства юстиції України, здійснює заходи зі створення та супроводження програмного забезпечення Державного реєстру прав та відповідає за технічне і технологічне забезпечення, збереження та захист даних, що містяться у Державному реєстрі прав.

Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну реєстраційну службу України» від 2 липня 2014 р. № 219 внесено суттєві зміни щодо підлеглості.

Державна реєстраційна служба України (Укрдержреєстр) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра юстиції, який реалізує державну політику з питань державної реєстрації актів цивільного стану, речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, договорів комерційної концесії (субконцесії), реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, статутів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо їх реєстрація передбачена законами, статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності.

Основними завданнями Укрдержреєстру є: реалізація державної політики з питань державної реєстрації актів цивільного стану, речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, юридичних осіб та фізичних осіб — під-

приємців, договорів комерційної концесії (субконцесії), реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, статутів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо їх реєстрація передбачена законами, статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності; а також внесення на розгляд Міністра юстиції пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у зазначених сферах.

Однак відповідно до п. 1 Положення про Міністерство юстиції України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. за № 128, Міністерство юстиції України (Мін'юст) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику, державну політику з питань державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, з питань державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців, з питань державної реєстрації договорів комерційної концесії (субконцесії), з питань реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, статутів фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, якщо їх реєстрація передбачена законами, статуту територіальної громади м. Києва, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності.

Тобто Міністерство юстиції України виконує також функцію центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації прав. Тому пропонуємо внести відповідні зміни до ст. 6 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень».

На нашу думку, серед основних завдань Укрдержреєстру щодо реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень, слід виділити наступні:

- координація та контроль діяльності у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень;
- здійснення методичного та інформаційного забезпечення діяльності органів державної реєстрації щодо проведення державної реєстрації;
- здійснює методичного та інформаційного забезпечення діяльності нотаріусів щодо проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за погодженням з Мін'юстом;
- здійснення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно;
- забезпечення ведення та функціонування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно;
- забезпечення у випадках, передбачених законодавством, замовлення, постачання, обліку бланків та звітності щодо витрачання бланків, які використовуються у діяльності апарату Укрдержреєстру та структурних

підрозділів територіальних органів Мін'юсту, що забезпечують здійснення повноважень Укрдержреєстру.

Зауважуємо, що відповідно до п. 5 Положення Укрдержреєстр з метою організації своєї діяльності бере участь у перевірках нотаріусів як спеціальних суб'єктів, на яких покладено функції державного реєстратора, із залученням Мін'юсту.

Укрдержреєстр здійснює свої повноваження безпосередньо та через структурні підрозділи головних управлінь юстиції Мін'юсту в Автономній Республіці Крим, в областях, містах Києві та Севастополі, а також районних, районних у містах, міських (міст обласного значення), міськрайонних та міжрайонних управлінь юстиції, що забезпечують здійснення повноважень Укрдержреєстру.

Укрдержреєстр очолює Голова, який призначається на посаду та звільняється з посади Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, внесеним на підставі пропозицій Міністра юстиції.

Відповідно до ст. 9 Закону державним реєстратором прав на нерухоме майно може бути громадянин України, який має вищу юридичну освіту, стаж юридичної роботи не менш як два роки.

У випадку, передбаченому вказаним Законом, державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Державний реєстратор є державним службовцем, крім випадку, коли державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт.

3. Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень

Постановою Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. №703 відповідно до ст. 15 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень» затверджено Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень та Порядок надання витягів з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Зауважуємо, що постанова, як і Порядки, набрала чинності з 1 січня 2012 р. та діяла до 11 лютого 2014 р.

Постанова Кабінету Міністрів України, затверджена 17 жовтня 2013 р. № 868, «Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно» не лише затвердила новий Порядок, а й скасувала постанову Кабінету Міністрів України від 22 червня 2011 р. № 703.

Порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень визначає процедуру проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, перелік документів, необхідних для її прове-

дення, права та обов'язки суб'єктів у сфері державної реєстрації прав, а також процедуру взяття на облік безхазяйного нерухомого майна. Державна реєстрація прав на об'єкт незавершеного будівництва та їх обтяжень в установлених законом випадках проводиться відповідно до вимог та з урахуванням особливостей, визначених Порядком.

З 12 лютого 2014 р. державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень здійснюється за новою — удосконаленою та спрощеною — процедурою.

До основних змін до правил реєстрації нерухомого майна та їх обтяжень належать:

— з'явилася альтернатива при поданні документів для проведення державної реєстрації прав — як шляхом безпосереднього звернення заявником, так і шляхом надсилання поштою чи кур'єрською службою замість існуючого досі безпосереднього звернення заявника;

— з'явилася можливість проведення одночасної реєстрації права власності та речових прав, похідних від права власності, на підставі однієї заяви про державну реєстрацію прав, подати яку зможе як власник, так і правонабувач (досі подавались дві різні заяви);

— надана можливість проведення державної реєстрації прав з видачею свідоцтва про право власності на нерухоме майно на заміну втрачених, пошкоджених чи зіпсованих свідоцтв про право власності на нерухоме майно чи державного акта на право власності на землю, виданих компетентними органами до 1 січня 2013 р. (до цього часу вказана процедура була ускладнена у зв'язку з відсутністю належного нормативного обґрунтування);

— запроваджено спрощений порядок проведення державної реєстрації прав на новозбудований або реконструйований об'єкт нерухомого майна, будівництво якого здійснювалося із залученням коштів від фізичних та юридичних осіб (розмежовано перелік документів, які має подавати особа, що залучала кошти (забудовник), та безпосередньо інвестор);

— запроваджено проведення державної реєстрації права власності на новозбудовані або реконструйовані об'єкти нерухомого майна, збудовані в результаті діяльності кооперативів, на підставі поданої заявником довідки відповідного кооперативу про членство в ньому та про повне внесення пайового внеску;

— забезпечено проведення державної реєстрації права державної та комунальної власності на об'єкти нерухомого майна, збудовані за «радянських» часів;

— надано можливість, у випадку відсутності відомостей у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, отримувати інформацію з реєстрів, що функціонували до 1 січня 2013 р., оскільки досі отримати таку інформацію було неможливо.

Порядок визначає процедуру проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, перелік документів, необхід-

них для її проведення, права та обов'язки суб'єктів у сфері державної реєстрації прав, а також процедуру взяття на облік безхазяйного нерухомого майна.

Державна реєстрація прав на об'єкт незавершеного будівництва в установлених законом випадках проводиться відповідно до вимог та з урахуванням особливостей, визначених Порядком.

Державна реєстрація прав та облік безхазяйного нерухомого майна проводяться державною мовою.

Державну реєстрацію прав шляхом внесення записів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно проводять орган державної реєстрації прав та нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно.

Орган державної реєстрації прав проводить:

- державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно за місцем розташування такого майна;
- державну реєстрацію обтяжень речових прав на нерухоме майно незалежно від місця розташування такого майна;
- облік безхазяйного нерухомого майна за місцем розташування такого майна.

Якщо нерухоме майно розміщене в межах території, на якій діють два і більше органів державної реєстрації прав, державна реєстрація речових прав, облік безхазяйного нерухомого майна проводяться одним із таких органів, що обрані заінтересованою особою або уповноваженою нею особою.

Рішення щодо державної реєстрації прав, взяття на облік безхазяйного нерухомого майна, форму та вимоги до оформлення яких встановлює Мін'юст, приймає державний реєстратор прав на нерухоме майно.

У випадках, передбачених законодавством, рішення щодо державної реєстрації прав приймає державний реєстратор Укрдержреєстру.

Державний реєстратор оформляє рішення за допомогою Державного реєстру прав у двох примірниках, крім випадків, передбачених вказаним Порядком.

У Державному реєстрі прав реєструються речові права та їх обтяження на об'єкти нерухомого майна, а саме на земельну ділянку, підприємство як єдиний майновий комплекс, житловий будинок, будівлю, споруду або їх окремі частини, квартиру, житлове та нежитлове приміщення.

У разі коли законодавством встановлено вимогу щодо прийняття в експлуатацію об'єкта нерухомого майна, державна реєстрація права власності на нього проводиться після прийняття такого об'єкта в експлуатацію в установленому законодавством порядку.

Державна реєстрація права власності на підприємство як єдиний майновий комплекс, житловий будинок, будівлю, споруду або їх окремі частини проводиться незалежно від того, чи зареєстроване право власності на земельну ділянку, на якій вони розташовані.

Державна реєстрація права власності на квартиру, житлове та нежитлове приміщення проводиться незалежно від того, чи зареєстроване право власності на житловий будинок, будівлю, споруду або їх окремі частини, в яких вони розташовані.

Державна реєстрація речових прав на земельні ділянки проводиться після державної реєстрації земельних ділянок у Державному земельному кадастрі.

Державна реєстрація речових прав на нерухоме майно, що є похідними від права власності, проводиться після державної реєстрації права власності на таке майно відповідно до вимог цього Порядку, крім випадків, коли державна реєстрація речового права, що є похідним від права власності, проводиться одночасно з державною реєстрацією права власності, а також коли державна реєстрація права власності проведена до 1 січня 2013 р. відповідно до законодавства, що діяло на момент його виникнення.

Не підлягають державній реєстрації речові права та їх обтяження на копалини, рослини, а також на малі архітектурні форми, тимчасові, некапітальні споруди, що розташовані на земельній ділянці, переміщення яких можливе без їх знецінення та зміни призначення.

З метою реалізації ч. 4 ст. 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» № 1207-VII 2 липня 2014 р. прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 226 «Питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, яке розташоване на тимчасово окупованій території».

Відповідно до положень вищезазначеної постанови державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, внесення змін до записів Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, ведення реєстраційних та облікових справ, вчинення інших реєстраційних дій щодо нерухомого майна, яке розташоване в межах території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя, здійснюють органи державної реєстрації прав Херсонської та Запорізької областей відповідно до законодавства України у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно.

Крім того, з метою забезпечення захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб у зв'язку із соціально-політичною ситуацією, що склалась у Луганській та Донецькій областях, Державною реєстраційною службою України було розроблено проект наказу Міністерства юстиції України «Про тимчасові заходи щодо надання послуг з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, розташоване в межах території Луганської та Донецької областей», який 15 серпня 2014 р. підписано Міністром юстиції України за № 1354/5.

Вказаним наказом передбачено, що заяви про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно, розташоване в межах території Луганської та Донецької областей, можуть подаватися як до будь-якого органу державної реєстрації прав на території області, в межах якої розташоване нерухоме майно, так і до органів державної реєстрації прав Харківської,

Полтавської, Дніпропетровської, Запорізької, Житомирської, Сумської та Чернігівської областей.

4. Нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно

Статтею 46¹ Закону України «Про нотаріат» нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладаються функції державного реєстратора прав на нерухоме майно та який має печатку такого реєстратора, здійснює повноваження відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень».

З 1 січня 2013 р. набрали чинності зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», які полягають у тому, що державним реєстратором є нотаріус як спеціальний суб'єкт, на якого покладені функції державного реєстратора речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Метою прийнятих змін є спрощення процедури державної реєстрації речових прав, набутих за правочинами та виданими нотаріусами свідоцтвами про право на спадщину, запобігання порушення прав фізичних та юридичних осіб у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, гарантування належної та своєчасної реалізації цих прав, підвищення ефективності функціонування Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень.

Нотаріус під час вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва має доступ та користується Державним реєстром речових прав на нерухоме майно, здійснює пошук у ньому відомостей про зареєстровані речові права на нерухоме майно, об'єкт незавершеного будівництва, обтяження таких прав та за його результатами формує витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, який залишається у справі державної нотаріальної контори чи приватного нотаріуса.

Користування Державним реєстром речових прав на нерухоме майно здійснюється безпосередньо нотаріусом, який вчиняє відповідну нотаріальну дію. Державна реєстрація прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об'єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Забезпечення нотаріусом державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень за нотаріально посвідченим правочином, виданим свідоцтвом здійснюється шляхом реєстрації нотаріусом в єдиних та державних реєстрах відомостей про посвідчений ним правочин чи видане свідоцтво і подання заяви та всіх документів, необхідних для державної реєстрації речових прав та їх обтяжень.

Надаючи право державної реєстрації за нотаріально посвідченими правочинами та виданими свідоцтвами про право на спадщину, предметом, яких є нерухоме майно, нотаріусу, законодавець потурбувався про те, щоб ця послуга була прозорішою та гарантованою з юридичної точки зору.

Нотаріус може перевірити правильність оформлення документів на стадії посвідчення правочину чи видачі свідоцтва, попередити порушення прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, забезпечити вірогідність внесення записів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно без помилок, тому що, посвідчуючи правочин чи видаючи свідоцтво, він дуже ретельно перевіряє всі реквізити документів і водночас вносить відповідні записи до Єдиних та Державних реєстрів тощо.

Крім того, державна реєстрація прав, їх обтяжень у результаті вчинення нотаріальної дії проводиться одночасно з її вчиненням, відповідно до ст. 15 Закону. Тобто нотаріальне посвідчення та реєстрація речового права здійснюються в один день, що дозволяє забезпечити належний рівень захисту гарантованих Конституцією України речових прав фізичних та юридичних осіб на нерухоме майно. Таким чином мінімізується кількість інстанцій, отримання інформації від яких необхідно для вчинення нотаріальних дій, та впроваджується принцип «єдиного вікна», коли нотаріус сам здійснює роботу з Державним реєстром речових прав на нерухоме майно шляхом отримання необхідних відомостей для вчинення нотаріальних дій з нерухомим майном та одночасним здійсненням процедури державної реєстрації речового права, що виникло внаслідок посвідчення правочинів чи видачею свідоцтва про право на спадщину, предметом яких є нерухоме майно.

Законодавець наділив нотаріуса окремими повноваженнями державного реєстратора прав на нерухоме майно, які виникають у результаті нотаріальних дій, а саме: нотаріус здійснює державну реєстрацію прав власності, реєстрація яких була проведена раніше, тобто до 1 січня 2013 р., а також здійснює державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно в результаті нотаріальної дії з такими об'єктами. Також нотаріусу безпосередньо при вчиненні нотаріальної дії надана можливість отримати витяг з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно.

Нотаріус, яким вчинено нотаріальну дію з нерухомим майном, проводить державну реєстрацію прав, набутих виключно у результаті вчинення такої дії.

У разі коли у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном виникають речові права, що є похідними від права власності, за відсутності державної реєстрації права власності на таке майно у Державному реєстрі прав нотаріус, яким вчиняється нотаріальна дія, одночасно проводить державну реєстрацію права власності на таке майно та державну реєстрацію речового права, що є похідним від нього.

Здійснюючи державну реєстрацію прав на нерухоме майно та їх обтяжень, нотаріус як державний реєстратор вчиняє наступні дії:

— встановлює відповідність заявлених прав і поданих документів вимогам законодавства, а також відсутність суперечностей між заявленими та вже зареєстрованими правами на нерухоме майно та їх обтяженнями;

— приймає рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень, про відмову в державній реєстрації, про її зупинення, внесення змін до Державного реєстру прав;

— відкриває та закриває розділи Державного реєстру прав, вносить до них відповідні записи;

— присвоює реєстраційний номер об'єкту нерухомого майна під час проведення державної реєстрації;

— надає інформацію з Державного реєстру прав або відмовляє в її наданні;

— у разі потреби вимагає подання передбачених законодавством додаткових документів, необхідних для державної реєстрації прав та їх обтяжень;

— під час проведення державної реєстрації прав, які виникли та зареєстровані в установленому порядку до 1 січня 2013 р., може запитувати необхідну інформацію та документи від уповноважених органів;

— здійснює інші повноваження, передбачені Законом.

Разом з цим, нотаріус як спеціальний суб'єкт не здійснює функцій щодо ведення реєстраційних справ про об'єкти нерухомого майна та не видає свідоцтв про право власності на нерухоме майно.

Частиною 3 ст. 9 Закону встановлені аналогічні обмеження, які закріплені в Законі України «Про нотаріат», щодо обмежень у прийнятті рішення про державну реєстрацію прав та їх обтяжень на своє ім'я і від свого імені, на ім'я і від імені свого чоловіка чи своєї дружини, його (її) та своїх родичів.

Алгоритм дій нотаріуса для забезпечення належного одночасного посвідчення правочину і реєстрації речового права складається з наступних етапів:

— прийняття документів для проведення реєстрації;

— прийняття документів для вчинення нотаріальної дії;

— встановлення факту можливості вчинення нотаріальної дії;

— встановлення факту можливості проведення реєстрації;

— реєстрація заяви для проведення державної реєстрації;

— вчинення нотаріальної дії;

— здійснення реєстрації речового права за новим власником у Державному реєстрі прав.

Відповідно до п. 6 ст. 3 Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито», в редакції Закону України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» щодо ставок за проведення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно» від 20 листопада 2012 р. № 5508-VI, за державну реєстрацію права власності на нерухоме майно стягується державне мито в розмірі 7 неоподатковуваних

мінімумів доходів громадян, а за державну реєстрацію іншого речового права на нерухоме майно, обтяження права на нерухоме майно — в розмірі трьох неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

На нашу думку, потребують законодавчого врегулювання питання щодо збільшення строку передачі документів для формування реєстраційних справ до органів Укрдержреєстру нотаріусами; державної реєстрації відступлення прав за договорами факторинга та договорами застави нерухомого майна (іпотеки), право власності на яке не зареєстроване в Державному реєстрі прав; проведення певних реєстраційних дій перед вчиненням нотаріальної дії, зокрема питання здійснення державної реєстрації за дублікатами, тощо.

Зауважуємо, що згідно із Законом України від 20 жовтня 2014 р. за № 1709-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування» з 1 січня 2016 р. внесено зміни до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», відповідно до яких, до системи органів державної реєстрації прав включено органи місцевого самоврядування сільських населених пунктів.

Посадова особа органу місцевого самоврядування сільського населеного пункту як спеціальний суб'єкт здійснює функції державного реєстратора щодо реєстрації прав спадкоємців першої та другої черги за законом (як у випадку спадкування ними за законом, так і у випадку спадкування ними за заповітом) і за правом представлення на успадковане ними нерухоме майно, а також щодо реєстрації прав власності на частку у спільному майні подружжя в разі смерті одного із подружжя.

Державні реєстратори, державні кадастрові реєстратори, нотаріуси, посадові особи органів місцевого самоврядування сільських населених пунктів, державні виконавці за порушення законодавства у сфері державної реєстрації прав несуть дисциплінарну, цивільно-правову або кримінальну відповідальність у порядку, встановленому законом.

Дії або бездіяльність державного реєстратора, державного кадастрового реєстратора, нотаріуса, посадової особи органу місцевого самоврядування сільського населеного пункту, державного виконавця можуть бути оскаржені до суду.

Шкода, завдана органом державної реєстрації прав, державним реєстратором, державним кадастровим реєстратором, нотаріусом, посадовою особою органу місцевого самоврядування сільського населеного пункту, державним виконавцем фізичній чи юридичній особі під час виконання своїх обов'язків, підлягає відшкодуванню на підставі рішення суду, що набрало законної сили, у порядку, встановленому законом.

Законом України від 14 жовтня 2014 р. за № 1701-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» викладено в новій редакції ст. 28 Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме

ме майно та їх обтяжень» щодо надання інформації про державну реєстрацію прав та їх обтяжень з Державного реєстру прав.

Відповідно до вказаних змін з 1 січня 2015 р. інформація про зареєстровані права та їх обтяження, що міститься у Державному реєстрі прав, є відкритою та загальнодоступною.

Для фізичних та юридичних осіб інформація з Державного реєстру прав надається виключно за об'єктом нерухомого майна в електронній формі через офіційний веб-сайт центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації прав, чи в паперовій формі шляхом подання заяви особисто або пересилання поштового відправлення органам державної реєстрації прав та нотаріусам у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Для посадових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, судів, органів внутрішніх справ, органів прокуратури, органів Служби безпеки України, адвокатів, нотаріусів інформація з Державного реєстру прав у зв'язку із здійсненням ними повноважень, визначених законом, надається за суб'єктом права чи за об'єктом нерухомого майна в електронній формі шляхом безпосереднього доступу до Державного реєстру прав за умови ідентифікації відповідної посадової особи за допомогою електронного цифрового підпису. Порядок доступу до Державного реєстру прав визначається Кабінетом Міністрів України.

За заявою власника чи іншого правоволодільця орган державної реєстрації прав надає інформацію у формі виписки про осіб, які отримали відомості про зареєстровані права та їх обтяження на нерухоме майно, що йому належить.

При цьому інформація про зареєстровані права та їх обтяження, отримана в електронній чи паперовій формі за допомогою програмних засобів ведення Державного реєстру прав, є офіційною та використовується відповідно до законодавства.

Запитання і завдання для самоконтролю

1. Якими нормативними актами регулюється порядок державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень?
2. Назвіть випадки обов'язкової державної реєстрації речових прав та обтяження на нерухоме майно.
3. Яким органом проводиться державна реєстрація права власності та інших речових прав?
4. Назвіть основні завдання Укрдержреєстру.
5. Які органи здійснюють державну реєстрацію речових прав на окупованій території?
6. Розкрийте повноваження нотаріуса як реєстратора прав власності на нерухоме майно та їх обтяжень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ АКТИ**

Конституція України від 28 червня 1996 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. [Електронний ресурс] Законодавство України // Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс] // Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 40, (40–42). — Ст. 492.

Австрійське нотаріальне положення від 25 липня 1871 р. // Вісник Законів Державних для Королівств и Країв в Державной Думе заступлених. — XXXII. — Ч. 75. — С. 160–203.

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки «Про державний нотаріат» // Відомості Верховної Ради УРСР. — 1975. — № 1. — Ст. 4.

Закон України «Про нотаріат» від 2 вересня 1994 р. № 3425-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1993. — № 39. — Ст. 383.

Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму», в редакції Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 18 травня 2010 р. №№2258-17/ Голос України. — 2010. — №3.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обмежень» від 11 лютого 2010 р. №№78-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 2010. — № 18. — С. 549. — Ст. 141.

Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо державного регулювання нотаріальної діяльності» від 6 вересня 2012 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України (офіційний веб-сайт). — Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

Закон України «Про внесення змін до Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито» щодо ставок за проведення державної реєстрації речо-

вих прав на нерухоме майно» від 20 листопада 2012 р. № 508-VI // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 16 — Ст. 7.

Декрет Ради народних комісарів України від 25 лютого 1919 р. «Про заснування народних Нотаріальних Камер» // Узаконення та розпорядження робіт.-сел. уряду України за 1919 р. — X., 1925. — С. 203—204.

Закон України від 20 жовтня 2014 р. за № 1709-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо деяких питань спадкування» // Офіційний вісник України від 09.12.2014. — № 136. — С. 5. — Ст. 2760. — Код акта 74863/2014.

Закон України від 14 жовтня 2014 р. за № 1701-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 2014. — № 16. — Ст. 2048.

Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1702-VII «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» // Офіційний вісник України від 18.11. 2014. — № 130. — Ст. 7. — Ст. 2576. — Код акта 74627/2014.

Постанова Ради Народних Комісарів України від 16 квітня 1921 р. «Про нотаріальні функції» // Збірник законів і розпоряджень робіт.-сел. уряду України. — 1921. — Ч. 6. — С. 194—195.

Положення про державний нотаріат від 20 квітня 1923 р. // Збірник законів і розпоряджень робіт.-сел. уряду України. — 1923. — № 13. — Арт. 232. — С. 419—428.

Постанова ВЦВК й РНК УСРР «Про надання чинності Нотаріальному Положенню» від 16 грудня 1925 р. // Збірник узаконень та розпоряджень робіт.-сел. уряду України. — 1925. — № 102. — Ст. 557.

Постанова ВЦВК і РНК УСРР «Нотаріальна Устава» від 25 липня 1928 р. // Збірник узаконень та розпоряджень робіт.-сел. уряду України. — 1928. — № 100. — Арт. 183.

Постанова РНК УСРР «Про зміну і доповнення Нотаріального положення УСРР» від 3 грудня 1940 р. № 1615 // ЗП УСРР. — 1940. — № 27. — Ст. 198.

Постанова РНК УСРР «Про затвердження Положення про Державний нотаріат УСРР і Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна» від 9 грудня 1944 р. // ЗУ УСРР. — 1944. — Ст. 18.

Постанова Ради Міністрів Української РСР «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР» від 26 грудня 1956 р. // ЗУ УСРР. — 1956. — № 23—24. — Ст. 240.

Постанова Ради Міністрів УСРР від 20 березня 1964 р. № 141 «Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР та Переліку документів, на підставі яких учиняються нотаріальні виконавчі написи на стягнення грошей та майна» // ЗП УСРР. — 1964. — № 8. — Ст. 113.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку надання державними органами на запит суб'єкта первинного фінансового мо-

ніторингу інформації про ідентифікацію клієнта» від 25 серпня 2010 р. № 746 // Офіційний вісник України від 06.09.2010. — № 65. — С. 75. — Ст. 2260. — Код акта 52566/2010.

Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації фінансового моніторингу» від 25 серпня 2010 р. № 747 // Офіційний вісник України від 06.09.2010. — № 65. — С. 77. — Ст. 2261. — Код акта 52567/2010.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» від 17 вересня 2014 р. за № 455/ // Офіційний вісник України від 03.10.2014. — № 77. — С. 106. — Ст. 2180. — Код акта 74033/2014.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України» від 2 липня 2014 р. № 228 // Офіційний вісник України від 15.07.2014. — № 54. — С. 88. — Ст. 1455. — Код акта 73125/2014.

Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державну реєстраційну службу України» від 2 липня 2014 р. № 219 // Офіційний вісник України від 15.07.2014. — № 54. — С. 58. — Ст. 1446. — Код акта 73097/2014.

Постанова Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 868 «Про затвердження Порядку державної реєстрації прав на нерухоме майно та їх обтяжень і Порядку надання інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно» // Офіційний вісник України від 17.10.2013. — № 96. — С. 61. — Ст. 3549. — Код акта 70620/2013.

Постанова Кабінету Міністрів України «Питання державної реєстрації речових прав на нерухоме майно, яке розташоване на тимчасово окупованій території» від 2 липня 2014 р. № 226 // Офіційний вісник України від 15.07.2014. — № 54. — С. 86. — Ст. 1453. — Код акта 73105/2014.

Декрет Кабінету Міністрів України від 21 січня 1993 р. № 7-93 «Про державне мито» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). — 1993. — № 13. — Ст. 113.

Указ Президента України від 10 липня 1998 р. № 762/98 «Про впорядкування справляння плати за вчинення нотаріальних дій» // Офіційний вісник України від 30.07.1998. — № 28. — С. 2. — Ст. 1030. — Код акта 5679/1998.

Наказ Міністерства юстиції України від 23 червня 2011 р. № 1707/5 «Про затвердження положень про територіальні органи Міністерства юстиції України» // Офіційний вісник України від 08.07.2011. — № 49. — С. 9. — Ст. 1984. — Код акта 57313/2011.

Наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. № 2339/5 «Про затвердження Положення про здійснення фінансового моніторингу суб'єктами первинного фінансового моніторингу, державне регулювання яких здійснює Міністерство юстиції України» // Офіційний вісник України від 08.10.2010. — № 74. — С. 104. — Ст. 2652. — Код акта 52919/2010.

Наказ Міністерства фінансів України та Міністерства юстиції України від 28 березня 2013 р. № 434/567/5, зареєстрований у Міністерстві юстиції України 16 квітня 2013 р. за № 616/23148 «Про Порядок обміну інформацією між

Державною службою фінансового моніторингу і Міністерством юстиції України для підвищення ефективності здійснення нагляду за додержанням суб'єктами первинного фінансового моніторингу вимог законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» // Офіційний вісник України від 10.05.2013. — № 34. — С. 124. — Ст. 1229. — Код акта 66975/2013.

Наказ Міністерства фінансів України від 26 квітня 2013 р. № 496 «Про затвердження форм обліку та подання інформації, пов'язаної із здійсненням фінансового моніторингу, та інструкції щодо їх заповнення» // Офіційний вісник України від 18.06.2013. — № 43. — С. 83. — Ст. 1554. — Код акта 67404/2013.

Наказ Міністерства фінансів України від 7 липня 2012 р. № 811 «Про затвердження Інструкції про порядок обчислення та справляння державного мита», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 20 вересня 2012 р. за № 1623/21935 // Офіційний вісник України від 08.10.2012. — № 74. — С. 187. — Ст. 3011. — Код акта 63576/2012/.

Наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. № 2337/5 «Про затвердження Положення про процедуру застосування запобіжних заходів щодо країн, які не виконують або неналежним чином виконують рекомендації міжнародних, міжурядових організацій, задіяних у сфері боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванням тероризму» // Офіційний вісник України від 08.10.2010. — № 74. — С. 88. — Ст. 2650. — Код акта 52917/2010.

Наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2011 р. за № 2338/5 «Про затвердження Порядку проведення перевірок Міністерством юстиції України та його територіальними органами суб'єктів первинного фінансового моніторингу» // Офіційний вісник України від 08.10.2010. — № 74. — С. 90. — Ст. 2651. — Код акта 52918/2010.

Наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. № 2340/5 «Про затвердження Порядку розгляду справ про порушення вимог законодавства, що регулює діяльність у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та застосування санкцій» // Офіційний вісник України від 08.10.2010. — № 74. — С. 114. — Ст. 2653. — Код акта 52920/2010.

Наказ Міністерства юстиції України від 29 вересня 2010 р. № 2336/5 «Про затвердження Інструкції з оформлення матеріалів про адміністративні правопорушення» // Офіційний вісник України від 08.10.2010. — № 74. — С. 82. — Ст. 2649. — Код акта 52916/2010.

Наказ Міністерства юстиції України від 24 грудня 2010 р. № 3290/5 «Про затвердження Концепції реформування органів нотаріату в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v3290323-10>.

Наказ Міністерства юстиції України від 11 листопада 2011 р. № 3306/5 «Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування» // Офіційний вісник України від 02.12.2011. — № 91. — С. 172. — Ст. 3312. — Код акта 59224/2011.

Наказ Міністерства юстиції України від 28 липня 2011 р. № 1904/5 «Про затвердження Порядку внесення Головним управлінням юстиції Міністерства юстиції України в Автономній Республіці Крим, головними управліннями юстиції в областях, містах Києві та Севастополі подання про анулювання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю та його розгляд Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату» // Офіційний вісник України від 15.08.2011. — № 60. — С. 155. — Ст. 2420. — Код акта 57857/2011.

Наказ Міністерства юстиції України від 22 березня 2011 р. № 871/5 «Про затвердження Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса» // Офіційний вісник України від 11.04.2014. — № 25. — С. 28. — Ст. 1028. — Код акта 55546/2011.

Наказ Міністерства юстиції України від 23 березня 2011 р. № 888/5 про Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності // Офіційний вісник України від 11.04.2011. — № 25. — С. 41. — Ст. 1030. — Код акта 55547/2011.

Наказ Міністерства юстиції України від 11 липня 2012 р. № 1043/5 «Про затвердження Порядку видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю» // Офіційний вісник України від 27.07.2012. — № 54. — С. 194. — Ст. 2193. — Код акта 62574/2012.

Наказ Міністерства юстиції України 24 грудня 2012 р. за № 1924/5 «Про затвердження Положення про Порядок виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса» // Офіційний вісник України від 08.01.2013. — № 100. — С. 359. — Ст. 4086. — Код акта 65216/2013.

Наказ Міністерства юстиції України від 21 липня 2014 р. № 1174/5 «Про внесення змін до Порядку допуску осіб до складання кваліфікаційного іспиту та проведення кваліфікаційного іспиту Вищою кваліфікаційною комісією нотаріату» // Офіційний вісник України від 25.07.2014. — № 57. — С. 335. — Ст. 1580. — Код акта 73300/2014.

Наказ Міністерства юстиції України від 28 серпня 2014 р. № 1422/5 «Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів» // Офіційний вісник України від 05.09.2014. — № 69. — С. 327. — Ст. 1951. — Код акта 73764/2014.

Наказ Міністерства юстиції України від 7 липня 2014 р. № 1066/5 «Про забезпечення організації доступності населення до нотаріальних послуг та поліпшення роботи з надання таких послуг» // Офіційний вісник України від 11.07.2014. — № 53. — С. 927. — Ст. 1436. — Код акта 73140/2014.

ЛІТЕРАТУРА

Баранкова В. В. Нотаріат у системі юстиції : конспект лекцій / В. В. Баранкова. — Х. : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 1997. — 200 с.

Василина Н. В. Визнання права власності нотаріусом / Н. В. Василина // Вісник Вищого адміністративного суду України. — 2011. — № 4. — С. 79–85.

Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с фр. В Захватаева ; предисл. : А. Довгерт, В. Захватаев ; приложения 1–4: В. Захватаев ; отв. ред. А. Довгерт. — К. : Истина, 2006. — 1008 с.

Греков Б. Д. Киевская Русь / Б. Д. Греков. — М., 1953. — С. 523.

Долинська М. С. Особливості вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування / М. С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2011. — Вип. 53. — С. 197–203.

Долинська М. С. Нотаріус як суб'єкт первинного фінансового моніторингу / М. С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2011. — Вип. 54. — С. 202–208.

Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види / М. С. Долинська // Форум права. — 2011. — № 4. — С. 208–212.

Долинська М. С. Нотаріально посвідчені довіреності та довіреності, що прирівнюються до нотаріально посвідчених / М. С. Долинська // Південно-український правничий часопис Одеського університету внутрішніх справ. — 2011. — Вип. № 4. — С. 99–102.

Долинська М. С. Теоретичні та практичні аспекти доступу нотаріусів до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень / М. С. Долинська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2012. — Вип. 55. — С. 147–157.

Долинська М. С. Основні принципи українського нотаріального права / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична — Л., 2012. — Вип. 1. — С. 99–108.

Долинська М. С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості / М. С. Долинська // Актуальні проблеми держави та права. — Вип. 63. — О. : Юрид. літ., 2012. — С. 568–575.

Долинська М. С. Законодавство України про нотаріат: характеристика та особливості / М. С. Долинська // Актуальні проблеми держави та права. — Вип. 63. — О. : Юрид. літ., 2012. — С. 568–575.

Долинська М. С. Генезис нотаріату в Київській Русі / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — Л., 2013. — № 2. — С. 96–104.

Долинська М. С. Поняття, предмет та методи українського нотаріального права / М. С. Долинська // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. — 2012. — № 2(59). — С. 186–194.

Долинська М. С. Сравнительный анализ органов, которые вправе совершать нотариальные действия по законодательству Украины и Молдовы / М. С. Долинская // Международный научно-практический правовой журнал «Закон и жизнь». — 2013. — № 9/2 (261). — С. 143–147.

Долинська М. С. Сравнительный анализ права на осуществления нотариальной деятельности по законодательству Украины и Российской Федерации / М. С. Долинская // Нотариальный вестник. — М., 2013. — № 10. — С. 59–62.

Долинська М. С. До питання правового статусу помічника приватного нотаріуса в Україні / М. С. Долинська // Університетські наукові записки. — Хмельницький, 2013. — № 3(47) — С. 135–140.

Долинська М. С. «Руська Правда» як джерело зародження нотаріату в Україні / М. С. Долинська // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». — 2014. — № 1. — С. 17–20.

Долинська М. С. До питання допуску до складання кваліфікаційного іспиту осіб, які мають намір займатися нотаріальною діяльністю / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. — Львів, 2014. — № 1. — С. 111–119.

Долинская М. С. К вопросу деятельности органов местного самоуправления по совершению нотариальных действий (на примере Беларуси, Молдовы и Украины) / М. С. Долинская // Нотариальный вестник. — М., 2014. — № 5. — С. 54–59.

Долинська М. С. Становлення українського нотаріату та нотаріального законодавства в період 1921–1924 років / М. С. Долинська // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право». — 2014. — № 2. — С. 22–26.

Долинська М. С. Некоторые правовые аспекты деятельности органов нотариата Украины / М. С. Долинская // Польща. Католицький університет Biuletyn Czlowiek. — Rodzina — Prawo. — 2014. — № 6. — С. 13–19.

Долинська М. С. Розвиток нотаріату та нотаріального законодавства УСРР протягом 1925–1927 років / М. С. Долинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». — 2014. — Вип. 2. — Т. 1. — С. 29–34.

Долинська М. С. Загальна характеристика «Нотаріальної Устави» 1928 року як джерела українського нотаріального законодавства / М. С. Долинська // Право і суспільство. — 2014. — № 5. — С. 81–85.

Долинська М. С. Сравнительный анализа компетенции лиц, уполномоченных на удостоверение завещаний и доверенностей, приравненных к нотариально удостоверенным завещаниям и доверенностям (на примере Беларуси, Молдовы и Украины) / М. С. Долинская // Нотариальный вестник. — М., 2014. — № 7. — С. — 46–53.

Долинська М. С. Розвиток нотаріату та нотаріального законодавства УСРР протягом 1941–1956 років / М. С. Долинська // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». — 2014. — № 3. — С. 22–27.

Долинська М. С. Розвиток нотаріату та нотаріального законодавства УСРР протягом 1930–1941 років / М. С. Долинська // Право і суспільство. — 2014. — № 6–1. — С. 21–27.

Досінчук К. Ф. Поняття, завдання та функції нотаріату в Україні: окремі аспекти / К. Ф. Досінчук // Часопис Київського університету права. — 2013. — С. 131–134.

Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович. — К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2009. — 683 с.

Дякович М. М. Цивільно-правові аспекти відповідальності нотаріуса / М. М. Дякович // Університетські наукові записки. — 2009. — № 1(29). — С. 71–75.

Змирлов К. Французский законопроект о реформе нотариата / К. Змирлов // Журн. Министерства юстиции. — 1897. — № 3. — С. 345.

Єфіменко Л. В. Правова охорона цивільних прав та інтересів у нотаріальній діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Єфіменко. — К., 2013. — 236 с.

Заїка Ю. А. Українське цивільне право : навч. посіб. / Ю. А. Заїка. — К. : Істина, 2005. — 312 с.

Кальницький Михайло. Нариси історії нотаріату України / Михайло Кальницький ; Укр. нотар. палата. — К. : Гопак, 2008. — 144 с.

Комаров В. В. Нотариат и нотариальный процесс : учебник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Консум, 1999. — 240 с.

Комаров В. В. Нотариат в Україні : підручник / В. В. Комаров, В. В. Баранкова. — Х. : Право, 2011. — 384 с.

Коротюк О. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про нотаріат» / О. В. Коротюк. — Х. : Право, 2012. — 648 с.

Кушинська Л. А. Про джерела права русько-візантійських угод X ст. / Л. А. Кушинська // Український історичний журнал. — 1999. — № 6. — С. 89–90.

Роман Майданик. Нотариат в Україні: правова природа, місце в системі права / Р. Майданик // Юридична Україна. — 2010. — № 9. — С. 65–70.

Майкут Х. В. Нотариат : курс лекцій / Х. В. Майкут. — Л. : Львівський держ. ун-т внутрішніх справ, 2012. — 212 с.

Медвідь Ф. М. Нотариат в Україні : навч. посіб. / Ф. М. Медвідь, В. Ф. Усенко, Я. Ф. Медвідь. — К. : КНТ, 2008. — С. 36.

Нелін О. І. Теоретичні та практичні аспекти співвідношення права і закону в діяльності нотаріату України / О. І. Нелін // Юридична Україна. — 2012. — № 12(120). — С. 4–8.

Нелін О. І. Інституту нотаріату в Україні: від минувшини до сьогодення : монографія / О. І. Нелін. — К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. — 130 с.

Никифорак М. В. Нотариат на Буковині в другій половині XIX — на початку XX ст. / М. В. Никифорак // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство. — 1999. — Вип. 62. — С. 61–63.

Нотариат в Україні : навч. посіб. / за ред. В. М. Бесчастного. — К. : Знання, 2008. — 494 с.

Объяснительная записка к проекту новой редакции Положения о нотариальной части. — Ч. 1. — С.П., 1904. — С. III (Введение).

Пиёпу Ж.-Ф. Профессиональное нотариальное право / Ж.-Ф. Пиёпу, Ж. Ягр. — М., 2001.

Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навч. посіб. — 9-те вид., зі змін. / П. М. Рабінович. — Л. : Край, 2007. — 192 с.

Радзівєвська Л. К. Нотариат в Україні / Л. К. Радзівєвська, С. Г. Пасічник. — К. : Юрінком Інтер, 2000. — 528 с.

Самсонов В. В. Нотариат: курс лекцій : учеб. пособ. для вузов / В. В. Самсонов, В. В. Ефимова. — М. : Экзамен, 2006. — С. 252.

Сміян Л. С. Нотаріат в Україні : навч. посіб. — 2-ге вид., стереотип. / Л. С. Сміян, Ю. В. Нікітін, П. Г. Хоменко ; за ред. Ю. В. Шкітіна. — К. : КНТ, 2008. — С. 632.

Сумин А. М. Правовое регулирование нотариата в Германии / А. М. Сумин // Нотариус. — 2000. — № 2. — С. 60–76.

Теорія нотаріального процесу : наук.-практ. посіб. / за заг. ред. С. Я. Фурси. — К. : Алерата ; Центр учбової літератури, 2012. — 920 с.

Толкачова Н. Є. Звичаєве право в системі соціально-ціннісних установлень і нормативного регулювання відносин / Н. Є. Толкачова // Науковий вісник Чернівецького університету, 2007. — Вип. 375. Правознавство. — С. 36.

Фурса С. Я. Настільна книга нотаріуса: Сімейні відносини в нотаріальному процесі / С. Я. Фурса, Л. Ю. Драгнєвич, Є. І. Фурса. — К. : Ін Юре, 2003. — 352 с.

Фурса С. Я. Теорія і практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. Я. Фурса, Є. І. Фурса. — К. : А.С.К., 2001. — 975 с.

Черемных Г. Г. Нотариальное право РФ : учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. / Г. Г. Черемных, И. Г. Черемных ; под ред. Ю. А. Дмитриева. — М. : ЭКСМО, 2006 (Российское юридическое образование). — 720 с.

Володимир Черниш. До питання про реформування органів нотаріату в Україні / В. Черниш, О. Нелін // Юридична Україна. — 2012. — № 9. — С. 10–14.

Черниш В. Незалежний нотаріат — необхідна умова становлення громадського суспільства в Україні / В. Черниш // Право України. — 2000. — № 9. — С. 4–8.

Черниш Володимир. Нотаріат як наука та навчальна дисципліна / Володимир Черниш // Юридична Україна. — 2013. — № 1. — С. 17–21.

Шевчук Л. Е. Нотаріальна реформа 1864–1866 рр. в оцінках сучасників / Л. Е. Шевчук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2014. — Вип. 59. — С. 156–162.

Шевчук Л. Е. Нотаріат в Україні і складі Російської імперії / Л. Е. Шевчук // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — 2013. — Вип. 57. — С. 154–162.

Чижмарь К. І. Актуальні питання фінансового моніторингу у сфері запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, для суб'єктів первинного фінансового моніторингу, державне регулювання і нагляд за діяльністю яких здійснює Міністерство юстиції України. Методичні рекомендації (офіційне видання). — К. : ПрАТ «Видавництво «Київська правда», 2010. — С. 111.

Чижмарь К. І. Поняття нотаріату: питання правової природи / К. І. Чижмарь // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. — 2014. — № 1. — С. 138–140.

Чубатий М. Огляд історії українського права. ч. 1, вид 111, / М. Чубатий. — Мюнхен. — 1947.

Юдельсон К. С. Избранное: Советский нотариат. Проблемы доказывания в советском гражданском процессе / К. С. Юдельсон. — М. : Статут, 2005. — 616 с.

Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Ліліна Едуардівна Ясінська ; Львівський національний ун-т імені Івана Франка. — Л., 2005. — С. 210.

Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія і історія права і государства; історія правових учень» / Л. Е. Ясінська. — Л., 2005. — 16 с.

Ясінська Л. Е. Організація і діяльність нотаріальних органів за судовою реформою 1864 р. в Росії // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Вип. 35. — Л., 2000. — С. 114—116.

Ясінська Л. Е. Становлення інституту нотаріату в контексті європейської історії держави і права / Л. Е. Ясінська // Вісник Львівського університету. Серія юридична. — Вип. 39. — Л., 2004. — С. 93—101.

Навчальне видання

ДОЛИНСЬКА Марія Степанівна

УКРАЇНСЬКЕ НОТАРІАЛЬНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Шеф-редактор
В. С. Ковальський, доктор юридичних наук, доцент

Відповідальна за випуск *Т. М. Виногорова*
Редактор *М. І. Ромась*
Комп'ютерна верстка *С. Л. Караваєв*
Художнє оформлення *О. О. Стеценко*

Підписано до друку 12.03.2015. Формат 60×90/16.
Ум. друк. арк. 15,5. Обл.-вид. арк. 15,65.

Оригінал-макет виготовлено комп'ютерним центром
ТОВ «Юрінком Інтер»
(Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції – серія ДК № 3954 від 13.01.2011)
04209, м. Київ, вул. Героїв Дніпра, 31-б.

Видавництво «Юрінком Інтер» пропонує

Судоустрій України : підручник / за заг. ред. М. А. Погорецького, О. Г. Яновської. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 344 с.

ISBN 978-966-667-623-1

Цей підручник є навчальним виданням з курсу «Судоустрій України», в якому розглядаються: поняття, предмет, система, правові джерела та основні категорії навчальної дисципліни «Судоустрій України»; принципи організації і діяльності судів; система судів України та статус суддів, народних засідателів та присяжних; статус, завдання і повноваження Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради юстиції; поняття і завдання суддівського самоврядування; особливості забезпечення діяльності судів; види, мережа, склад і повноваження місцевих судів, апеляційних судів, вищих спеціалізованих судів, Верховного Суду України та Конституційного Суду України. У підручнику крім викладення основних тем навчальної дисципліни містяться також питання та завдання для самоперевірки, тематичний покажчик основних термінів курсу, література до кожної теми та загальний перелік рекомендованих нормативних актів і спеціальних наукових джерел.

Розрахований на студентів і викладачів юридичних факультетів вищих навчальних закладів, працівників правоохоронних органів, прокуратури та суду, кандидатів на посаду судді, адвокатів, інших фахівців у галузі права.

Погорецький М.А., Яновська О. Г.

Адвокатура України : підручник / Погорецький М. А., Яновська О. Г. — К. : Юрінком Інтер, 2014. — 368 с.

ISBN 978-966-667-615-6

Підручник є навчальним виданням з курсу «Адвокатура України», в якому, крім системного викладення тем курсу, містяться контрольні питання та завдання, тести та відповіді до них, теми рефератів та семінарів-дискусій, а також варіанти задач та рольових ігор для активізації методики навчання студентів. У виданні аналізується історія розвитку адвокатури в Україні, основні принципи її організації та діяльності, досліджується система правових гарантій адвокатської діяльності, організація адвокатського самоврядування, розглядаються особливості різноманітних видів адвокатської діяльності. Окрема увага приділена проблемам адвокатської етики та загальним стандартам діяльності адвокатів.

Видання розраховано на студентів та викладачів вузів юридичного спрямування, адвокатів та широке коло зацікавлених читачів.

З питань придбання звертайтеся: 04209, м. Київ, Героїв Дніпра, 31-б.

Тел./факс 413-81-44, тел. 411-69-08;

тел. відділу реалізації 411-64-03; тел./факс магазину 412-36-18.

e-mail: sales@yurincom.kiev.ua <http://www.yurincom.com>

Видавництво «Юрінком Інтер» пропонує

Загальне адміністративне право : підручник / [Гриценко І. С., Мельник Р. С., Пухтецька А. А. та інші]; за заг. ред. І. С. Гриценка. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 568 с.

ISBN 978-966-667-624-8

Підручник розкриває зміст основних положень Загального адміністративного права, представлених теоретичними концепціями, адміністративно-правовими нормами та інститутами. У своїй побудові підручник орієнтовано на сучасні європейські підходи до викладу навчального матеріалу із Загального адміністративного права. Вагоме місце приділено аналізу сучасної адміністративно-правової доктрини та правозастосовної практики.

Для студентів, аспірантів та викладачів вищих навчальних закладів, широкого кола читачів, які цікавляться питаннями Загального адміністративного права.

Теоретичні засади здійснення і захисту спадкових прав : монографія / Л. В. Козловська. — К. : Юрінком Інтер 2015. — 448с.

ISBN 978-966-667-632-3

У монографії на основі розмежування теоретичних понять механізму правового регулювання та правового механізму здійснення та захисту спадкових прав розглядаються науково-практичні проблеми здійснення, правового оформлення та судового захисту суб'єктивних спадкових прав. Обґрунтовується концепція механізму правового регулювання як нормативної форми суспільних відносин і правового механізму здійснення та захисту спадкових прав як правореалізаційної та правозастосовної діяльності.

Монографія підготовлена із використанням результатів проведеного узагальнення судової практики розгляду цивільних справ про спадкування (2010–2011 рр.), здійсненого автором на посаді наукового консультанта Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (у співавторстві).

Для науковців, суддів, працівників апарату судів, нотаріусів, інших юристів, які цікавляться питаннями науки цивільного права.

З питань придбання звертайтеся: 04209, м. Київ, Героїв Дніпра, 31-б.

Тел./факс 413-81-44, тел. 411-69-08;

тел. відділу реалізації 411-64-03; тел./факс магазину 412-36-18.

e-mail: sales@yurincom.kiev.ua <http://www.yurincom.com>

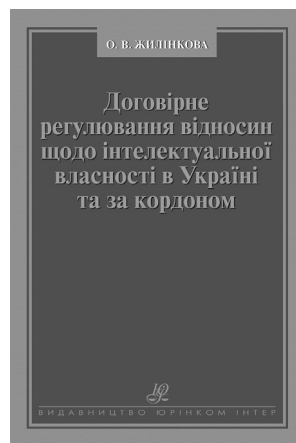
Видавництво «Юрінком Інтер» пропонує

Жилінкова О. В.

Договірне регулювання відносин щодо інтелектуальної власності в Україні та за кордоном : монографія / О. В. Жилінкова. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 280 с. ISBN 978-966-667-630-9

Монографія присвячена актуальним проблемам договірного регулювання суспільних відносин, що виникають стосовно об'єктів права інтелектуальної власності. В роботі висвітлені як теоретичні, так і практичні аспекти договірного регулювання відносин щодо розпорядження правами інтелектуальної власності в Україні, а також проведено порівняльно-правовий аналіз національного законодавства в цій сфері із законодавством закордонних країн, таких як США, Японія, країни Європи. Приділено увагу питанням уніфікації договірного законодавства України та країн Європи.

Робота розрахована на юристів — практиків та теоретиків, які працюють над проблемами права інтелектуальної власності, а також — усіх, хто цікавиться приватноправовими аспектами розпорядження правами інтелектуальної власності.

Зельдіна О. Р., Хрімлі О. Г.

Судовий захист прав суб'єктів підприємництва: теоретичні та практичні аспекти : монографія / О. Р. Зельдіна, О. Г. Хрімлі; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 176 с. ISBN 978-966-667-633-0

У монографії розглянуто теоретичні та практичні аспекти судового захисту прав суб'єктів підприємництва. Запропоновано поняття «судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва». Виявлено особливості реалізації права на судовий захист суб'єктів підприємництва при спорах із податковими органами. Проаналізовано зарубіжний досвід захисту прав суб'єктів підприємництва. Запропоновано визначення поняття і напрямів модернізації законодавства України про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів юридичних і економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, юристів-практиків, працівників судових органів, органів державної влади й місцевого самоврядування.

З питань придбання звертайтеся: 04209, м. Київ, Героїв Дніпра, 31-б.

Тел./факс 413-81-44, тел. 411-69-08;

тел. відділу реалізації 411-64-03; тел./факс магазину 412-36-18.

e-mail: sales@yurincom.kiev.ua <http://www.yurincom.com>

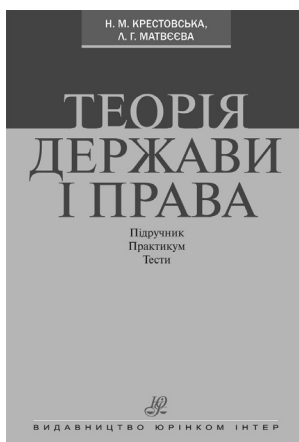
Видавництво «Юрінком Інтер» пропонує

Державна реєстрація актів цивільного стану. Законодавство. Судова практика. Роз'яснення : зб. законодавства. — К. : Юрінком Інтер, 2015. — 264 с.

ISBN 978-966-667-629-3

Збірка містить повний перелік нормативно-правових актів, що регламентують умови, підстави та порядок державної реєстрації актів цивільного стану. Вона стане у нагоді широкому колу громадян, зацікавлених у висвітленні питань провадження реєстраційних процедур. Також матеріал представлятиме інтерес для фахівців, що займаються справами і практикою реєстрації актів цивільного стану, прийняття відповідних рішень, змін актів цивільного стану.

Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г.

Теорія держави і права. Підручник. Практикум. Тести : підручник / Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва. — К. : Юрінком Інтер, 2014. — 584 с.

ISBN 978-966-667-601-9

Підручник «Теорія держави і права» побудовано на інноваційному та інтерактивному підходах до викладання юридичних дисциплін. У ньому розміщено повну навчальну інформацію з дисциплін «Теорія держави і права» та «Проблеми теорії держави і права», а також їх повне методичне забезпечення. Книга побудована за доступною формою викладення матеріалу; є незамінною та зручною для підготовки до семінарських (практичних) занять, заліків, семестрового та державного іспитів з теорії держави і права.

Розрахован на студентів, аспірантів, викладачів юридичних вищих навчальних закладів.

З питань придбання звертайтеся: 04209, м. Київ, Героїв Дніпра, 31-б.

Тел./факс 413-81-44, тел. 411-69-08;

тел. відділу реалізації 411-64-03; тел./факс магазину 412-36-18.

e-mail: sales@yurincom.kiev.ua <http://www.yurincom.com>